AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- cansever'in şiirine analitik bir yaklaşım
  ahmet oktay
- yazı
  süreyya berfe
- dünya parası ve kriz
  çağlar keyder
- önemli bir tartışmanın eşiğinde
  nedim gürsel
- fransız komünist partisinin ittifak politikası (1936-1976)
  jean bruhat
- proletarya diktatörlüğü üstüne
  etienne balibar
- proletarya diktatörlüğü üstüne (e. balibar'a cevap)
  guy besse
- bir "karar"ın düşündürdükleri
  ömer laçiner

16

BİRİKİM YAYINCILIK KOLL.ŞTİ.

HAZİRAN 1976
10 LİRA

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
CİLT 3 / SAYI 16
HAZİRAN 1976

CANSEVER'İN ŞİİRİNE ANALİTİK BİR YAKLAŞIM	7	AHMET OKTAY
DESEN	15	MEHMET SÖNMEZ
YAZI	16	SÜREYYA BERFE
DÜNYA PARASI VE KRİZ	20	ÇAĞLAR KEYDER
ÖNEMLİ BİR TARTIŞMANIN EŞİĞİNDE	25	NEDİM GÜRSEL
FRANSIZ KOMÜNİST PARTİSİNİN İTTİFAK POLİTİKASI (1936-1976)	30	JEAN BRUHAT
PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ ÜSTÜNE	32	ETİENNE BALİBAR
PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ ÜSTÜNE (E. BALİBAR'A CEVAP)	35	GUY BESSE
BİR «KARAR»IN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ	38	ÖMER LAÇİNER
SAPMA ÜZERİNE/ KENAN SOMER'İN MEKTUBUNA CEVAP/ SİLÂHLANMA VE AZGELİŞMİŞLİK	50	

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yönetmen
Murat Belge

Yazı Kurulu
Yavuz Çizmeci, Onat Kutlar, Murat Belge,
Ömer Laçiner, Can Yücel, Atilla Aksoy

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 100 TL. Altı aylık 60 TL.
Dış ülkelere Yıllık 200 TL. Altı Aylık 100 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap no: 92991

İlân
1/4 sayfa 200 TL. / 1/2 sayfa 400 TL. / 1 sayfa 800 TL.

Dizgi
met/er Matbaası

Baskı
Ze basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt

Erdini Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
İstanbul / TAN DAĞITIM
Ankara / ANKARA DAĞITIM
İzmir / EGE DAĞITIM

Basıldığı Tarih
5/HAZİRAN/1976

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

Geçtiğimiz Mayıs ayının en önemli olayı şüphesiz 1 Mayıs gününün kutlanmasıydı. Bilindiği gibi Türkiye tarihinde bir kere daha, 1 Mayıs, işçi günü olarak kutlanmıştı. O zamandan bu zamana tarihin akarken aldığı biçimler düşünülürse, o ilk kutlanışın tarihî bir önemi oluyor, ama asıl yaşayan gelenek 1976'nın 1 Mayıs'ıyla başlıyor.

1 Mayıs'ın sevincini hep birlikte yaşadık. Şimdi, bu önemli gün üzerine bir iki gözlemimizi belirtmek istiyoruz. Bunlardan birincisi, 1 Mayıs'ın, sık sık sözünü ettiğimiz bir olayın, işçi hareketi ile aydın hareketinin birbirleriyle buluşmasının önemli ön-adımlarından biri olmasıydı. Türkiye'deki aydın hareketi gün geçtikçe radikalleşiyor ve Sosyalistleşiyor. Öte yandan, belirli üstyapısal koşullanmalar yüzünden, kendini kitleden soyutlayan bir radikalleşme eğilimini de içinde taşıyor. İşte 1 Mayıs, işçi sınıfının kendini 1 Mayıs'da gösterişinin biçimi, aydın hareketine de yönelmesi gereken alanı işaret eden önemli bir dönemeç oldu.

1 Mayıs'da, sol hareketin bölünmüşlüğü olgusu elbette ortadan kalkmadı, ama geri plana itildi. Bütün partiler, sol içi bölümler, işçi gününün ciddiyetini bozacak davranışlara girmeme sorumluluğunu gösterdiler. Böylece, herkesin kendi gücü oranındaki katkısı oldu 1 Mayıs'a; ama 1 Mayıs, geniş işçi kitlesinin katılmasıyla, bu «herkes»in aritmetik toplamından öte bir güçlülüğü gösterdi, kanıtladı.

1 Mayıs'dan şimdiki Haziran ayına kadar, artık neredeyse kanıksadığımız Faşist saldırılarla geldik. Burada değinilmesi gereken ilginç bir konu var; Muhalefetin kararsızlığı, telâşî. Bu telâş, Milliyetçi Cephe hükümetinin, Türkiyede demokrasiyi ciddî şekilde tehlikeye sokan davranışlarından ileri geliyor. Hükümet, burjuva hukuku ile de açık açık çelişmeye başladı. İcraatı, bilinen bütün hukukî prosedürleri alt üst etmekle mümkün oluyor. Bunun bir çarpıcı örneği, Hava Kuvvetleri Komutanlığı konusundaki davranıştı. Bir uygulamanın ardından yasa çıkarma gereğini duymak, hükümetin yasa dışı davrandığının en açık göstergesidir.

İşte bu davranışlar karşısında özellikle küçük burjuva muhalefeti telâşa kapılıyor ve hükümetin bir an önce düşmesini istiyor. Bu istek de muhalefetin, çabuk çözüm getireceği sanılan bir takım pragmatik yönelişler içine girmesine yol açıyor. Muhalif basında izlediğimiz manşetler, hep bu isteği yansıtmakta. Örneğin 1 Mayıs, demokratik muhalefeti çok sevindiriyor. Ama 1 Mayıs'ın, bugünden yarına pratik çözüm getirmesini beklemek anlamsız olur. Nitekim bir iki gün içinde bu heyecan külleniyor, örneğin Danıştay Başkanının konuşmasına sarılınıyor. Bu gibi durumlarda hükümet son derece vurdumduymaz olduğu için, sanki hiç böyle bir söz söylenmemiş gibi davranıyor ve geçiştiriyor olayı. O zaman, gazetelerde, örneğin AP ile MSP arasında anlaşmazlık çıktığını duyuran manşetler görüyoruz. Kısacası, hükümetin bir an önce düşmesini isteyen muhalefet, her gün başka türden bir çareye sarılıyor. Bir gün bü-

yük kitle muhalefetinden, ertesi gün «etkili çevre» muhalefetinden, daha ertesi gün de hükümetin «iç çelişkileri»nden *sonuç bekleniyor*.

Muhalefet gazetelerinin yayınları, muhalefet kitlesindeki bu şekilsiz bekleyişi cevaplandırıyor. Ama böylece de onu olumlu bir yöne kanalize edecek yerde oyalayıcı bir işlev görüyor. Böyle bir oyalayıcılık kısa zamanda umutsuzluğa da dönüşebiliyor. «O da olmadı, bu da olmadı, acaba ne olmalı?» düşüncesi bir kere doğdu mu, insanların en olmadık şeylerden medet ummaları da mümkün.

Bizce sorun, kısa vadeli çözüm arayışından kesinlikle vazgeçme gereğini görmektir. Hükümetin iç çelişkileri vardır, daha önemlisi, hükümet içinde temsil edilen ve edilmeyen hâkim sınıf kesimleri ve bunların siyasî tercihleri arasındaki çelişkilerdir. Ancak bütün bunlar, hükümetin kısa zamanda parçalanmasını sağlamaya yetmiyecektir. Herkes gibi hükümetin de bu ortamda işi zor olmakla birlikte, sadece «hükümet olma» durumu, belirli bir inisyatif, bir fiziksel avantaj kazandırmaktadır ve hükümet bundan sonuna kadar yararlanacaktır. Demokratik güçler için önemli olan, Faşizme karşı uzun vadeli kenetlenmeyi şimdiden başlatmaktır. Bu da ancak örgütlü kitle muhalefeti platformunun kurulmasıyla gerçekleşebilir.

Bu sayımızda yayımladığımız yazıların ağırlık merkezi Fransa'da, Fransız Komünist Partisinin «proletarya diktatörlüğü» konusunda aldığı kararla ilgili. Bu konuya girmeden önce, gene Avrupa politikasıyla ilgili bir başka olay da, Haziran ayında İtalya'da yapılacak seçimler, İtalyan Komünist Partisinin bu seçimlerdeki durumu.

İtalyan Komünist Partisi, proletarya diktatörlüğü kavramını, Fransız Komünist Partisinden daha önce bir kenara bırakmıştı. Öte yandan, bu konuda resmî bir karar da almamıştı. İtalyan Komünist Partisinin yöneticileri, «tarihî uzlaşma» stratejisi fikrini, ilkin Hıristiyan Demokratlardan almışlardı. Hıristiyan Demokratlar arasında böyle bir ihtimali ilk çıtlatan da, Aldo Moro olmuştu. Böylece Komünist Parti, Hıristiyan Demokratların yönetim krizinin yarattığı zayıflıktan yararlanarak, koalisyonu sağın en güçlü partisiyle kurmak istiyorlar. Ancak, «tarihî uzlaşma» denen olay yaklaşırken, Hıristiyan Demokratların sağ kanadı da, fikri başlangıçta ortaya atan sol kanadı da şimdi buna yanaşmamakta birleşmiş görünüyorlar. Bu nedenle, Komünist Parti de, bir çeşit tehdit olarak, Hıristiyan Demokratlar uzlaşmaya yanaşmazlarsa, koalisyonu Sosyalist Parti ile kuracaklarını belirtiyorlar. Ne var ki, İtalyan Komünist Partisinin aşağı yukarı beş altı yıldır varmayı amaçladığı hedef, Hıristiyan Demokratlarla yapılacak tarihî uzlaşmadır.

İtalyan Komünist Partisinin böyle bir strateji izlemesi, soldan doğal olarak tepki çekecekti. Ancak, Amerika'nın, Kissinger'in bu konuda gösterdiği büyük telâş, durumun değerlendirilmesini biraz daha karıştırıyor. Sol açısından, işçi sınıfına ihanet suçlamasına yol açacak kadar sağ görünen bir politika, Amerika'yı niçin bu kadar telâşlandırsın?

Öyle sanıyoruz ki, konunun ulusal sınırlar içinde tartışılması, yeterince aydınlatıcı olmayacaktır. İtalyan Komünist Partisi (şüphesiz FKP de bundan ayrı düşünülemez), proletarya diktatörlüğü kavramını bir kenara bırakabiliyor, çünkü iktidara gelebilirse yapacağı şeyin, proletarya diktatörlüğü ile yapılacak şeylerle bir ilgisi yok. Ünlü tarihî uzlaşmanın, gerçekleşebilirse, İtalyan kapitalizmini güçlendireceği de düşünülebilir ve tartışılabilir.

Bu bakımdan Kissinger'in telâşı anlamsız görünüyor. Ama daha uluslararası bir perspektifte baktığımızda, bu olayın başka anlamlar taşıdığını da görebiliriz.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin uzun süreden beri yaşadıkları dengeli hayat, devrim potansiyelinin başka bölgelerde aranmasına, «baş çelişki az gelişmiş ülkeler alanına kaymıştır» denmesine, Avrupa işçi sınıfının görece refahı yüzün-

den devrimci gücünü kaybettiğinin varsayılmasına yol açmıştı. Ama son yıllarda özellikle Avrupa'da, bu varsayımları çürütecek gelişmeler göze çarpmaktadır. Gene «zayıf halka» olgusunun bir gereği olarak, devrim rüzgârı, Avrupa kıtasını, güney sahillerinden sarsmaktadır. Dünyadaki karşılıklı güç dengesinin zorunlu bir sonucu olarak, alışılmış anlamda devrimlerin bu kıtada patlak vermesini beklemek aşırı iyimserlik olur. Çünkü emperyalizm, kendi içinde bu türden gedikler açılmasına izin vermeyecek kadar güçlüdür bugün.

Ancak, emperyalist blok içindeki herhangi bir ülkede bir Komünist Partinin iktidara gelmesi, kendi ulusal sınırları dışında yaratacağı etkiyle daha çok önemlidir. Politikada çok önemli yansımaları olacak bir psikolojik etkidir bu. Toplumsal yapıları birbirine yakın ülkelerinde —örneğin Kuzey Akdeniz ülkelerinde— zincirleme tepkiler yaratabilir. Bu tepkiler sonucunda bu ülkelerin yapısında radikal değişmeler olacağı söylenemez. Ne var ki, bu türden olaylardan *sonra,* dünya yepyeni bir görünüm alacaktır. Emperyalist propagandanın önemli bir kozu, Komünizmin anti-demokratik olduğu ve ancak küçük gruplarca yönetilen ihtilâllerle gerçekleştiği tezi temelinden çökecektir.

Bütün bunların *Amerika'nın telâşını* değerlendirmek için söylüyoruz. Şüphesiz bu gelişmeler çok ters sonuçlar da yaratabilir. İlk düşünülecek durum, akla hiç de uzak görünmeyen *başarısızlık ihtimalidir.* Ayrıca, bir ülkede bir Komünist Partisinin, dünya dengesini düşünerek devrim stratejisini terketmesi ve burjuva demokrasisinin biçimsel kalıplarına uygun şekilde iktidara gitmesi, bir süre sonra iç savaş ihtimalini de yaratabilir ve o zaman devrimciler, Şili'de olduğu gibi, oyla aldıkları iktidarı başka araçlarla koruyamaz duruma düşebilirler. Bütün bunlar gündemde, belki de çok yakın sorular.

Avrupa ülkelerinde bugün yaşanan durum, *yeni* bir fenomendir. Ancak biz bu yeni fenomeni, biraz eskimiş teorik araçlarla gözlüyoruz. Bunun sonucunda, doğal olarak, varolan politikayı, varolan politika ideolojisinin, yani burjuva politika anlayışının kalıplarıyla değerlendiriyoruz. «Büyük güçler», «güçler dengesi» v.b. kavramlar, toplumsal olayların dışsal, mekanik yanlarını açıklıyor (ya da açıklar gibi görünüyor). Bir önemli eksiklik, toplumsal olayları açıklamakta kullandığımız araçların daha çok ulusal sınırlar içinde geçerli olması, uluslararası konjonktürleri anlamak ve açıklamakta görece yetersiz kalması.

Yeniden İtalya örneğine dönersek, burada, «tarihî uzlaşma» tezinin, yalnızca ulusal sınırlar içinde olup bitenlerle açıklanması mümkün olmayan bir iktidar boşluğundan doğduğunu söyleyebiliriz. Bir yandan reform yapamayan burjuvazi, öbür yandan devrim yapamayan Komünist Partisi. «Tarihî uzlaşma» işte bu boşluğu doldurmanın formülüdür. Sonuç, oldukça açık görünüyor. Burjuvazinin kendi yapamadığı reformu, koalisyon gerçekleştirecek. Ama bunu gerçekleştirmenin de çok özgül güçlükleri var. Örneğin, iyice yozlaşmış İtalyan bürokrasisiyle mi reform yapılacak? Sistemi yerinden oynatmama taahhüdü veren İtalyan Komünist Partisi, amaca uygun icra organları kurmadan nasıl çalışacak?

İtalya da bir bakıma (iktisaden daha ileri olsa da) Türkiye gibi, politik dengesi zayıf bir ülke. Türkiye'de son derece ılımlı önerilerle gelen bir Sosyal-Demokrat iktidarın nasıl şiddetli tepkilerle karşılaştığını gördük. İtalyan Komünist Partisinin koalisyonu Sosyal Demokratlarla kurmak istememelerinin başlıca nedeni budur: Koalisyon ortağı yoluyla, sağ tepkinin alabileceği şiddetli eylem biçimlerini önlemek. Ama hem bu garantinin sağlamlığı, hem de, garanti olarak sağlam olabilse bile, uygulamadaki köstekleyici rolü, herhalde çok düşündürücü olmalıdır.

Özetle, Avrupa'nın bugünkü durumu bizi çok yeni olan birtakım olgularla karşı karşıya getiriyor. İtalyan Komünist Partisi olsun, benzeri partiler olsun, bu yeni olgularla başa çıkabilmek için,

yeni politikalar deniyorlar. Ne var ki, yeni politikalar uygulamak için, teorik teçhizatlarının yeterli olduğuna inanmak güç. Proletarya diktatoryası kavramı karşısında aldıkları tavırlar, herhalde bir yenilik olarak değerlendirilemez, çünkü aslında İkinci Enternasyonal kadar eskidirler. Politikanın yeniliği ile teorinin yanlışlığı tescilli eskiliği arasındaki bu uzlaşmazlık, sözkonusu partilerin atılımında en önemli ayakbağı olabilir.

Bu durumda, Marksizm'in temel kavramlarının bu türden revizyonlarına gerek görmeyen bizler için, bazı Avrupa Komünist Partilerini suçlamak kolay bir tutum olur. Bu partilerin şimdiki teorik tavırlarının bize vereceği bir ders olduğuna inanmamakla birlikte, partilerin uyguladığı politikaların ürünü olarak doğacak sonuçlara karşı mümkün olan en geniş görüş perspektifi ile bakmakta uyanık olmak ve gerekli dersleri bu sonuçlardan çıkarmak yararlı olacaktır.

Bu sayıdaki yazılara gelince, derginin ağırlığı «proletarya diktatörlüğü» konusunda. Ancak, bu konuyu şimdilik Fransa örneğine ilişkin olarak tanıtmakta ve tartışmaktayız. Fransızca'dan çevirdiğimiz yazılar, tartışmanın oradaki boyutlarını bir ölçüde veriyor. Ama böyle bir tartışma, ister istemez teorinin temellerine inmeyi gerektirecek, bunun yolunu açacak. Nitekim, elimizde hazır olduğu halde basmadığımız bir yazıda M. Rubel, partinin sınıfla ilişkisi sorununu gündeme getiriyor. Bunu ve aynı konuda başka yazıları önümüzdeki sayıda (ve sayılarda) yayımlamaya devam edeceğiz. Nedim Gürsel, Fransa'daki tartışmayı yerinde izleyerek naklediyor; Ömer Laçiner de genel olarak aynı konu üstüne düşüncelerimizin bir başlangıcını yapıyor.

Ahmet Oktay, yazdığı şiirlerle, genel olarak İkinci Yeni akımı içinde yer almış bir şairdi. Ancak, yazdığı yazılarda, Marksist sorunsal içinde bazı sorulara cevaplar aramıştı. Politik tutumu ile sanat anlayışı arasında oldukça belirgin bir uyumsuzluk göze çarpıyordu. Bu sayımıza verdiği yazısında, Edip Cansever'in şiir dünyasını inceliyor. Ancak, yazısının birçok bölümünde belli ettiği gibi, yargıları, kendisi dahil bütün İkinci Yeni akımı için geçerli. Edebiyatımızdaki akımların anlaşılma ve açıklanmasında olumlu ve yapıcı bir yaklaşım olarak görüyoruz Ahmet Oktay'ın incelemesini.

Çağlar Keyder'in bu sayımızda yayımladığımız, parayla ilgili makalesi, Orta Doğu Üniversitesi dergisi olan *Gelişme*'nin 1975 özel sayısında çıkmıştı. Ancak, Çağlar Keyder makalesini *Birikim*'e gönderirken yazıda bazı değişiklikler yaptı. Yayımlanan, yazının bu genişletilmiş biçimidir.

Bu sayıda uzun bir şiirini yayımladığımız Süreyya Berfe, şiirde yeni bir arayış içinde. Şiir yapısında diyalog ve anlatı ögelerine ağırlık veriyor. Süreyya Berfe'nin bu şiir evresini, lirizmin dışında yeni bir şiir dünyası arayışı olarak görüyoruz.

Derginin son bölümünde, dış dünyada, «silâhlanma» konusunda yazılmış bir kitap tanıtılıyor. Kitapta Türkiye'nin de incelenmiş olması ilginç. Kitabı tanıtan Fikret Adanır'ı, *Birikim* okurları Vlahof üzerine incelemesinden hatırlayacaklardır.

Son olarak, daha önceki bir sayımızda yayımladığımız bir denemede geçen bir cümle üzerine Kenan Somer'in gönderdiği eleştirel mektubu ve bizim bu mektuba cevabımızı göreceksiniz.

Bu sayımızda bir de haber vermek istiyoruz. *New Left Review*'nun yayın haklarının Türkiye'deki temsilciliği Birikim Yayınlarına verilmiştir. Bu dergiden yazı çevirmek ve yayımlamak isteyenler Birikim Yayınlarına başvurmalıdırlar.

Birikim

AHMET OKTAY

Cansever'in Şiirine Analitik Bir Yaklaşım

Şu gözlemle başlayalım: Edip Cansever izlenimler, «enstantaneler» şairi değil. **Petrol**'ü gelişim çizgisindeki zorunlu bir **ara** sayarsak asıl önemli ürünlerini **Umutsuzlar Parkı**'ndan sonra vermeye başladı ve şiirini giderek bir **sorunsalla** kaynaştırdı*. Bu sorunsalı analizin gelişimi ortaya çıkaracak sanıyorum, ama şimdi aynı bağlamdaki şu soruların cevabını aramak gerekiyor: **Yerçekimi Karanfil**'in «avand-garde» şairine ne oldu da birdenbire **Umutsuzlar Parkı**'na geçti? Biçimsel araştırma niye birdenbire içeriksel araştırmaya dönüştü?

Kronolojik bir hatırlatma yaparak **Umutsuzlar Parkı**'nın 1958'de yayınlandığını belirtelim ve bu yılın Demokrat Parti iktidarının tırmanma yılı olduğunu hemen ekleyelim. Demokrat Parti'nin 1957 seçimlerinde gerek işçi, gerek köylü kitlelerinin oyunu sağlamasına rağmen Türkiye'de **yaygın** bir huzursuzluk olduğu tarihî bir gerçek. Öylesine gerçek ki, Türk kamuoyu ordu içinde iktidara karşı kıpırdanmalar olduğunu «Dokuz Subay» olayı dolayısiyle 1958 yılında öğrenmiştir. Yazımın amacı Türkiye'nin o yıllardaki sosyo-ekonomik yapısıyla ilgili bir analiz olmamakla birlikte şu noktayı Cansever'in sorunsalına ışık tutabileceği için belirtmekte yarar görüyorum: 1958 yılının yaygın huzursuzluğu **işçi** ve **köylü** kitlelerinde değil, henüz gelişmeye başlayan liberal burjuva özgürlüklerinin kısıtlanmaya başladığını gören **aydın** kesimdeydi.

DP diktasının Meclis içinde de bir tür yasallaştırılması olacak «Tahkikat Komisyonu»nun kurulmasına daha hayli zaman vardı, ama küçük burjuva kökenli aydın kesim, düşünce hayatına konan kısıtlamaların giderek yoğun bir **baskıya** dönüşeceğini sezinliyordu. Sağcı baskı, işçi ve köylü sınıfının iktisadî gelişme **umudunca** desteklendiği, onaylandığı anda, bütün **hayırlayıcı** tematiğine rağmen yine de toprağında büyüdüğü burjuva ideolojisinin ürünü olan sanat için öldürücü bir kimlik kazanabilir. Baskıcı yönetim, kendi varlığının doğal düşmanı olarak gördüğü mutluluk ve özgürlük isteği, değişim yönelmesi gibi her türlü eğilimi —ki bunlar o yıllarda Türk edebiyatının başta gelen tematikleridir— daha başlangıcında boğar. Kendi karşıtını yaratmamak baskı'nın ilk görevidir.

Edip Cansever, böyle bir durumun belirginleşmeye başladığı tarihte avand-garde olmayı bir yana bırakarak insan sorunlarına eğilmeyi seçer. Toplumsal ve tarihî içeriğinden yoksun bırakılma tehlikesiyle karşılaştığını sezinleyen bu şiir, yaklaşmakta olanın insan karşıtı içeriğini göstermeyi, **bireyi savunmayı** yüklenir*.

«İsterim her şeyi 'ben' koymalı dünyada»

ya da

«Herkesin olduğu yerde biz de oluyoruz
En değerli yüzler halinde
Sonra hep beraber sığınmak
Nereye?
Kendimize.»
(Umutsuzlar Parkı)

Umutsuzlar Parkı'nın da, **Nerde Antigone**'nin de bireyi bir merkez-kaç kuvvetle somut durumun silindirinde dolanıp durur ve yine kendine döner. Bu dönme anında dışsal'ın aynen sürüp gittiğini de yeniden kavrar ve daha da bastırır mutsuzluk: «Ne gelir elimizden insan olmaktan başka?» Edip Cansever sorunsalını buradan kurmaya başlar.

Bu sorunsalı Cansever'in son kitabı **Ben Ruhi Bey Nasılım** ile **Tragedyalar** kitabının beşinci şiirini çıkış noktası yaparak ortaya koymaya çalışacağım. Bu seçim, iki şiir birbirinin uzantısı olarak gördüğüm anlamına gelmiyor. **Ruhi Bey, Tragedyalar**'a oranla gerek öz, gerek biçim yönünden **merkezî yapı**'yı kırmaya **yönelmiş** bir şiir, ama Cansever'in, imgeci şiirin bu ustasının sorunsalını kavramlaştırabilecek bütün ögeleri bu iki şiirde kolaylıkla bulabiliriz. Analizde zaman zaman Cansever'in öteki kitaplarına da yollamalar yapacağım elbet, ama kendime ilk ödev olarak iki şiirin ortak yönlerini saptamayı seçtim.

1) İki şiir de toplumsal çevrenin **dışında** ge-

* Cansever'in ilk dönemi diyebileceğimiz *İkindi Üstü, Dirlik Düzenlik, Yerçekimli Karanfil* gibi kitaplarının dışında kalan *Kirli Ağustos* ve *Sonrası Kalır* gibi kitaplarının da bir *ara* gibi görülmesi mümkündür. Ama ben bu kitapların ana eğiliminin de bu genel sorunsal içinde değerlendirilebileceği kanısındayım.

* Bazı Marksist eleştirmenlerin İkinci Yeni'yi bir kaçış şiiri olarak nitelemesi karşısında Cansever'in bu eğilimini neye yormalı? Tarihî ve toplumsal içerikten kaçmakla bu içeriği yanlış yorumlamak, apayrı teorik analizleri gerektirir.

lişir. «Tragedyalar V» ev-içi'nin dışa kapalı sır vermezliğine gömüldü. Bireyler bu kapalı alanda devinirler. Meyhanelere, pasajlara, yani anonimleştirilmiş, etkisizleştirilmiş bir çevreye atılmıştır Ruhi Bey ise.

2) Şiirler belirgin bir **uyumsuzluk** durumunu geliştirirler. Kişiler gerek birbirleriyle ilişkilerinde, gerek kendi içlerinde durmadan kabuk bağlamış bir yarayı deşmektedirler:

«Sonu gelmez bir durumun
Sonu gelmez kapılarını açarak
Devinen, bağıran, çok içen bir de
Yani korkular, iğrenmeler, anlaşmazlıklar
olarak
Doluyor odalara
Lusin ile Vartuhi
Diran ile Armenak
(Tragedyalar)
«O ben ki
Bir kadında bir çocuk hayaleti mi
Bir çocukta bir kadın hayaleti mi
Yalnızca bir hayalet mi yoksa»
(Ben Ruhi Bey Nasılım).

«Tragedya V» korku, iğrenme ve anlaşmazlık yoluyla geliştirir uyumsuz durumu, **Ruhi Bey** daha başlangıçta koyduğu bu soru yoluyla.

3) İki şiir de belirtisel (symptomatic) bir cinsellik üzerinde yükselir. **Tragedyalar'**da Stepan homoseksüel, Diran iktidarsız —Lusin'le evli olduğunu da unutmayalım—, Ruhi Bey yarı iktidarsızdır. Yorumlayıcı bir cümle daha ekleyelim: Belirtisel cinsellik uyumsuzluğun içsel **öncülü,** biçimsel sonucudur.

4) Tragedya'da da Ruhi Bey'de de bütün ruhsal süreçler hatırlama yoluyla geliştirilir. Bilinç işsel ya da dışsal bir uyarıcıyla geri-dönmekte ve bilinç-altını serbest bırakmaktadır.

Şimdi yapı'ya ilişkin bu dört yargının analizi gerekiyor. Bu işlemi tersinden gerçekleştirmek istiyorum. Birinci önermeye gelinceye kadar kimi yerde «psikanalizin» bağımsız terimlerine başvuracağım. Cansever'in sorunsalını açığa çıkardıktan sonra, ancak ondan sonra bu terimlerin Marksist terminoloji karşısındaki bağlamı üzerinde konuşabilirim. Bu işlem, şüphesiz birtakım soruları da yedeğinde getirecektir.

Hatırlama iki şiirde de adeta iyileştirici (therapeutic) bir rol oynar. Daha yerinde bir söyleyişle, bellek kendiliğinden psikanalizini yapar ve ilk travmayı bulmaya çalışır. Bilinç-altı'nın katmanları bir bir açılarak ele geçirilmek istenen ve ele geçirilen şey, **çocukluk**'tur.

Burada biçime ilişkin görünen ama doğrudan öze ait bir durumu hemen belirtelim: Klasik tragedyaya uygun olarak «Tragedya V»in de bir merkez kişisi var: Stepan. Bütün öteki kişiler, hattâ şair tarafından **yazılmış** bağımsız bölümler bile bu baş kişiyi açıklamak içindir. Dolaylı biçimde Stepan'a bağlıdır varoluşları. Stepan'ın bilinci hepsinin bilincidir. Kendini ve durumunu şöyle açıklar Stepan:

«Bulunmuş bir eşyayım da sanki
Kullanıyorum kendimi olduğum gibi.»
«İçkiyle aşıyorum, içkiyle çözüyorum bu
cehennemi»
«Yitirdim bütün karşıtlıkları. Ne umut
Ne umutsuzluk, ne hiçbir şey
Kurtaramaz varlığımı benim.»
(Tragedyalar)

«Tragedya V»in bütün öteki bireyleri yansıtan bu odak-kişisi, **kurtarılmazlığın** bilincine «kadınları sevmemekle», bu yakınlığın «tuhaflığını», «gereksizliğini» kavramakla varır. Ama bu bilincin kaynaklandığı yer, okur için karanlıktadır yine de. Bu kaynağı, Stepan'ın görünmesinden önceki şu mısralar ortaya koyar ilkin:

«Bir ölü gömme töreninden doğmuş olan
Stepan
Armenak'ın böyle bir günün gecesinde
Topraksı bir titremeyle Vartuhi'ye
sokulduğu
Çiftleştiği ve...»
(Tragedyalar)

Şiirin dördüncü sayfasında yarım bırakılan bu açıklama yirmi sayfa sonra bütünlenir ve Stepan'ın istenmemişliği, bu istenmemişliğin bütün çocukluk bilincini **doldurduğu,** yani psişik süreci tersine **çeviren** travma ortaya çıkar:

«Armenak'ın Diran'ın babası sandığı birini
Kumar oynarken vurduğu o gecenin
Sabahında (...)
Topraksı bir titremeyle Vartuhi'ye
sokulduğu
Çiftleştiği ve...
Sonra deliler gibi ağladığı bu gözyaşımsı
döllenmeye»
(Tragedyalar).

Böylece Stepan'ın sapkınlığının çocukluktaki bir suçluluk duygusundan filizlendiği, aile içi ve dışı bütün ilişkilerini de bu duygunun yönlendirdiği, sanırım daha kavranabilir duruma geliyor.

Ve Baba Armenak'ın bu durumu kendi duygu, düşünce ve davranış dünyasının değil, aynen merkez-kişi'nin terimleriyle pekiştirdiğini de bu arada hatırlatalım:

Ölür mü hiç Stepan, nasılsa doğdu bir
kere»
«Bence kaldırmalı bu doğum günlerini
İnsan bir yas gibi doğuyor yeniden»*

Tragedyalar'da Armenak'ın, Diran'ın, Vartuhi'nin ve Lusin'in saplantıları, aykırılıkları, tut-

* *Tragedyalar.* Cansever'in gerek burada, gerek Ruhi Bey'de gerçekleştirdiği kurgu tekniğindeki ustalığı özellikle belirtelim. İmgelerin, çağrışım nesnelerinin, durumların şiirsel zaman içine yayılışı son derece başarılı ve kelimenin gerçek anlamında şaircedir. Ancak, böyle biçimsel bir analizin ne yazık ki bu çalışmanın amacını çok aşacağını belirtmeyi görev bilirim.

kuları* böylece Stepan'ın dönüklüğünün açıklanması, bilinçliliğinin ortaya konması için kullanılır. Stepan'ın ürünüdür hepsi de, bu yüzden aynı dili konuşabilmelerini sağlayacak fiziksel ve psişik düğümlenmelere **yükümlü** kılınmışlardır.

Ruhi Bey'in de yarı-iktidarsızlığı ve buna bağımlı saldırgan eğilimi —bu temanın iki şiirde de niçin önemli bir etkenliği olduğunu az sonra açıklayalım— çocukluğunda yatmaktadır. Şiirin girişinde iki kez takrarlanan (8 ve 19. sayfalar) «Bir kadında bir çocuk hayaleti mi — Bir çocukta bir kadın hayaleti mi — Yalnızca bir hayalet mi yoksa» dizeleri, açıklayıcı kimliğine 55. sayfada başlayan Limonlukta Yangın bölümünde kavuşur:

«Üvey annemdi benim
Bir gün
İçeri girdi, uyanıktım
Dudaklarımı aldı, dudaklarımı taşırdı
Birden beyaz bacaklarını gördüm
Sonra her şeyi gördüm
Üstüne çekti beni»
(Ruhi Bey).

Burada psişik süreci tersine çeviren travma iki yönde gözlemlenebilir: İlk zevkin **suçta** elde edilmesi ve yeniden cinsel **doyum** alabilmek için bir suçluluk durumuna ihtiyaç duyulması. Ruhi Bey'in evliliğin ilk gecesinde niçin başarısız kaldığını bu gözlem yeterince açıklıyor sanırım.

«Tragedya V»de de **Ruhi Bey**'de de bastırılmış ve sapkınlaşmış cinsiyet kendini saldırganlık, acı çekme ve acı çektirme biçimlerinde ortaya koyar**. Böylece, Cansever'in uyumsuzluk ortamına yerleşmiş bulunuyoruz. Baş kişiler kendi bilinçlerinde bir uyumsuzluk durumunu taşıdıklarından bu durum öteki kişilerde de uç verir ve döngüsel bir görünüm alır. Bu kişiler için hayatın anlamı sanki Sartre'ın ünlü cümlesinde yatmaktadır: «Cehennem başkalarıdır.» Daha da açıklayıcı niteliği yüzünden Hegel'in bir cümlesini ve buna ilişkin bir yorumu anmanın tam yeri: «Kendine dönük bilinç, ancak bir başka kendine dönük bilinçte doygunluğa erişir» ve «Her iki kendine dönük bilincin ilişkisi öylesine kurulmuş tur ki, bunlar kendilerini ve birbirlerini ancak bir ölüm-kalım savaşıyla tanıtlayabilirler.» (H. Marcuse, **Aşk ve Uygarlık**) Cansever'in şiirine **Umutsuzlar Parkı**'ndan bu yana felsefî bir kimlik kazandıran bu ölüm-kalım savaşı, bütünüyle **dünyevî** ve **tarihî**'dir şüphesiz. Karmaşık ve anlaşılmaz da olsa anlatılan yine **bu** dünyadır. Gelgelelim hiçbir yere varmaz insan, dışarı çıkmaz da ondan. Dışarsı içersidir.

«Bu dünyada ağrı var
Ağrıdır unutulmak, korkular
Çaresizlik bir ağrı
Ve göğün sürüleri bu ağrıdan kopmuşlar
Yeryüzü bundan böyle dağınık»
(Tragedyalar).

«Mutluluğu bir kabuk gibi saran
mutsuzluklardan
Dönelim mı acıya
Acıya, büyük acıya
Ve soralım mı acaba
Ey büyük yalnızlık: insansan eğer»
(Ruhi Bey).

«Çok eski bir yerimdeyim, çürüyen bir
yerimden geliyorum
Öldüklerimi sayıyorum, yeniden
doğduklarımı
Anlıyorum, ama yepyeni anlıyorum
bıktığımı
Evlerde, köşebaşlarında değişmek diyorlar
buna
Oysa ben düz insan, bazı insan, karanlık
insan
Ve geçilmiyor ki benim
Duvarlar, evler, sokaklar gibi
yapılmışlığımdan»
(Umutsuzlar Parkı)

«Kimse bir gün gözlerimi sevmeyecek
biliyorum
Kimse bir gün kimseyi sevmeyecek
korkuyorum
Bir yaşlı kadın en erkek boyutunda
Kendisiyle çiftleşecek kaç kere yalnız
Kaç kere yalnız, kaç kere şaşırmış, bitkin
kaç kere»
(Nerde Antigone).

«Ve içimde gezerim ucu sivri bir bıçakla
Söylesem size söylerim ey ipini kendi
gerenler
Kedere kederle, ağrıya ağrıyla karşı
çıkarım»
(Kirli Ağustos)

«Dışarsı içersidir» cümlesinin sakıncasını ön görmüş gibidir Cansever, çünkü uzun şiirlerinin hemen hepsinde **seçenekleri** simgeleyecek kişileri **de** vurgulamaya çalışır. Ama imgesel ve gündelik dil, o belirtisel uyumsuzluk ortamının çevresel dilini kıramaz bir türlü. Bu yüzden merkezdeki kişiden kaçıp kurtulmaya, eleştiriyi gerçekleştirecek **dışsal** gözlemeyi sağlamaya çalışan kişiler son kertede yine de onun sorusuna bağlı kalırlar. Her birini birer **dipnot** olarak görmek mümkün değil mi diye soruyorum? Tek yalnızlığın, tek acının, tek düğümün açıklayıcı dipnotu. Aynı ilgi alanının terimleriyle konuşan, aynı önermeleri geliştiren kişiler başka türlü yorumlanabilir mi? Eleştirici değildir kişilerin tutumları, kabullenicidir. Hayırlama biçiminde gelişen bir onaylama dememizi engelleyecek ne var?

* Bir sonraki cümlenin bağlamı içinde düşünülmesi gereken bu saplantı ve aykırılıklara kısaca değinelim: Vartuhi'nin inceltilmiş mazohizmi -ki Diran ve Lusin'i gözetlemesi ile İncil korkusunda gözlemlenebilir-, Armenak'ın sadizmi v.b. Aynı gözlem Ruhi Bey'in kişileri için de geçerlidir elbet: Anjelik'in göstermeciliği, Adem'in ölülerle gizemli iç-içeliği vb.

** Ruhi Bey'in meyhane patronunu yaralaması, orospuyu dövmesi, limonluğu yakması, Baba Armenak'ın birini vurması, Stepan'ın kanamış dudağını durmadan kanatması. Yine Ruhi Bey'in babasının *kamçıları*, üvey annesinin dövmesi vs...

«Tragedya V»in aile çevresinden meyhanelerin anonim dünyasına sanırım boşuna çıkarmıyor Ruhi Bey'i Cansever. Özne'yi betimleyenleri hatırlayalım: Çiçek sergicisi, meyhane garsonu, patron, orospu, kürk tamircisi, cenaze taşıyıcısı... Günlük hayatın kişileri bunlar; basit, sıradan. O uyumsuzluk durumunda yaşayan bireysel bilincin karşısına **başkasını, karşıt-olanı** çıkarmıyor mu dersiniz Cansever? Bence çıkarıyor, gelgelelim kendi toplumsal çevrelerinin, kendi bilinçliliklerinin kimlik kartlarıyla değil. Sokağa çıkmadan önce durmadan giysi değiştiren Ruhi Bey'dir hepsi:

«Bin dokuz yüz kırk üçte biri öldü
Boynu değil, bir karanfilin sapıydı, yana düştü
Düşünce öldü
Bir ölülük sindi ellerime
Bir ölülük bana sindi
Ona sergimde her zaman bir yer ayırırım»
(Ruhi Bey).
«Öyledir öyledir
Yüzlerimiz ona göre kesilmiş
Ona göre biçilmiştir
Çünkü insan yalnızken katettiği yollardan
Ne zaman geri dönse yeni bir haber getirir»
(Ruhi Bey)
«Ruhunda kasvetin suyunu buldu
Kimdir
Olsa olsa bir otel kâtibidir
Sorarım -ki otel kâtipleri sorar- bir terlik nedir
Terliğin yenisi yoktur
Geçmişi yoktur, geleceği yoktur
Peki bir insan nedir»
(Ruhi Bey)
«Her zaman bir ölü vardır omuzlarımda
O kadar ölü vardır ki her yanımda benim
-Ölüler içindeyim! Ölüler içindeyim-
Örneğin bir bardak su içsem bir ölü kayar şuramdan
Su içmeyen bir balık gibi kayar
Ölülere takılmış bir uçurtma gibiyim»
(Ruhi Bey).

Çiçekçi, kürk tamircisi, garson, ölü taşıyıcı, bu **dışardakiler** başka yaşama biçimlerini, **karşıt** düşünceleri sunmuyorlar bize, Ruhi Bey'i bile değişik açılardan betimlemiyor, tanımlamıyorlar hattâ, onun **özel** sorununu nesnelleştiriyorlar. Tıpkı «Tragedya V»in kişilerinin Stepan'ı nesnelleştirmeleri gibi. Böylece şiirsel içerik merkez-kişi'nin bilinçliliğiyle özdeşlenmiş oluyor. Ve yürürlükte tek zaman kalıyor: Stepan ya da Ruhi Bey'in zamanı. Bu tek zaman neyi kapsıyor acaba? Yalnızca mutsuzluğu, yalnızca acıyı. Bu mutsuzluk **Tragedyalar**'a ya da **Ruhi Bey'e** özgü değil, Cansever'in bütün şiirinin altındaki kalın, güçlü **fay***.

* 12 Mart rejimiyle ilgili çok güzel şiirleri içeren *Sonrası Kalır*'da bile siyasal terörün yarattığı nesnel mutsuzluğun altında daha köklü bir mutsuzluk duygusu yatmıyor mu acaba? Bu gün biraz *uzaktan* okunduğunda mutsuzluğun radikal tavrı gözlemlenebilir gibi geliyor bana.

Kimi yerde libido'dan kaynaklanarak saldırganlık, cinsel sapıklık gibi davranışlarda uç veren, kimi yerde çok daha başka nedenlere dayanan bu mutsuzluk, bütünüyle **içsel**'dir. İçsel mutsuzluk tek zamanda algılandığından kurumlaşmış biçimlerinde —siyaset, din, cinsel hayat vb.— kavramlaştırılırken bile içsel olarak kalır. Kendi zamanlılığının belirli bir noktasında üst-ben'in denetiminden kurtulan ben konuşabilir artık: Hayat acıdır, mutluluğu bir «kabuk gibi sarmıştır mutsuzluk», mutluluk düştür. Bu kısır-döngü içinde yaşama güdüleri zayıflayan, umutsuzlaşan ben, geriler durmadan. Nereye? Ölüme elbet:

«Ama o gün bugündür ayrılmadım ben
Ayrılmadım işte o
Beklediğim ölüden»
«Ve bizim en güzel öldüğümüzdür bu: Yaşamak»
(Nerde Antigone).
«İmgesiyim ölümün»
(Kirli Ağustos).
«Saklıyız. Biri mi geziniyor dünyada ne
Yok canım bize öyle geliyor
Olmayan insanlarız. Üstelik olmamaya
Tanığız, kararlıyız.
Sanki bir hayat komasından çıktık da
Görünsün istiyoruz yeniden
Hep aynı biçimde yeniden
Yeniden, yeniden, yeniden çıldırdığımız.
Hayat ölüm istiyor, bozgundayız
Bir karanlık gibi geçen Vartuhi
Ölüme dalmış gibi. Ölüme
Saplı bir bıçak gibi Armenak»
(Tragedyalar).

Çılgınlıkla, her türlü sapınçla durmadan geriler «Tragedya V»in kişileri. O «sarı şey»e, ölüme ulaşılınca «bu dünyada ağrı» olmayacaktır ancak. Dünya «yanıtsız bir eşya» gibi kalacaktır. Hepsi «o altın tüveycin etkisine koşarak» dinginliğe **ineceklerdir.** İnorganik dünyadadır dinginlik:

«Yitmek, hani durmadan yitmek, ulaşmak bir aşkınlığa
Var ya
Orada
Tek imge kayalardır, işte orada
Yaşar hiç konuşmadıklarınız, işte orada
Dışa vurmadıklarınız, şimdi orada
Her şey hep kayalardır, otlar da, böcekler de, sular da»
(Nerde Antigone).

Ölüm, Ruhi Bey'de egemendir. Babası, annesi, karısı ölüdür. Gülcü ölür, cenaze kaldırıcı Adem'in gövdesi de ölüme gömülüdür:

«Ne de olsa herkes biraz ölüdür
Otel müşterileri en önde gelir
Bu sabah on birde bitirdim işimi

Gidip uyuyacağım
Belki de
Ya karımla ya da
Bir başka ölüyle yatacağım.»
(Ruhi Bey).
«Ve sordu gene
Ölümle kaplı o kirli cümle:
Siz, Ruhi Bey nasılsınız
Ben Ruhi Bey nasılım
Anladım anladım
Ve şimdi iyi biliyorum artık nereye»
(Ruhi Bey).

Bu **nereye** sözcüğüyle birlikte bir ayraç açmak gerekiyor: Cansever **Ruhi Bey'de «Tragedya V»** deki kadar radikal davranamıyor. Ya da on iki yıllık zaman aralığı dolayısıyla davranmıyor. «Düşlüyor Ölümünü Ruhi Bey» başlıklı bölümün son dizeleri şunlar:

«Niye ölmemeli öyleyse
Yaşamak mutlu bir devinimse»

Ve bu hüzünlü töreni kapamak üzere Thanatos'un korosu toplanıyor: Çiçek sergicisi, meyhane garsonu, meyhane patronu, kürk tamircisi, Hayrünnisa, genelev kadını, otel kâtibi, cenaze kaldırıcısı, akordeoncu kadın, emekli postacı vb.:

«Çelenklerimizle geldik, yoktunuz
Ara sokaklarda pasajlarda aradık,
yoktunuz
Meyhanelere baktık, otellere sorduk,
yoktunuz
Nerdesiniz Ruhi Bey?»

Gelgelelim, bu soruya şiirin iç mantığının gerektirdiği zorunlu cevabı vermiyor Ruhi Bey. Daha doğrusu Cansever **verdirmiyor,** kişilerin kendi zamanlarında, kendi tarihîliklerinde gerçekleştiremedikleri karşı-bilinci tepeden indiriyor. Şiirin iç mantığının zorunlu kıldığını savunuyor Koro: «Biz ki bir **bütünün parçalarıyız,** biliriz— Her insan biraz ölüdür» (Altını ben çizdim. A.O.) Ama şiiri **sakatlama** pahasına Cansever diretiyor belleğe yalnızca belirtileri (symptom) buldurmakla kalmıyor, beklenmedik biçimde ortadan kaldırıyor onları, Anka gibi külünde diriltmeye uğraşıyor Ruhi Bey'i: Bütün kitap bir aşma çabasıdır, bir ölü gömme töreni var elbet, ama bu bir **gerileme** değildir, tam tersine: Gömülen yanlış-bilinç'tir. Şudur okura söylenen: Ruhi Bey kendisini bu dün yaya **yabancılaştıran** —bu kavramı az sonrası için iyice aklımızda tutalım— şeyleri gömmektedir:

«Sonuç hiç gömülür mü, geliyorum
Ben yalnız ölülerimi gömdüm, geliyorum»

1958'in **Umutsuzlar Parkı'**nda birinci kelimenin bütün kapsamını dile getiren şair kitabını yine **de** şu dizeyle bağlıyordu: «İnsan-Sana güveniyorum-Saygılarımla.» Daha da ileri bir aşamanın ve on sekiz yıl sonrasının ürünü Ruhi Bey de ise eylemin, bu dünyada devinmenin vurgulamasını yapmak istiyor sanki:

«Ölüler ki bir gün gömülür
İçimizdeki ölüler, dışımızdaki ölüler
İnsan yaşıyorken özgür
İnsan
yaşıyorken
özgürdür»

Özgürleşen değil, **zaten özgür olan** bu insan, içindeki ve dışındaki ölüleri gömerek hangi toplumsal ortama, hangi değerler dünyasına dönecek acaba? Ruhi Bey'i «ara sokaklarda, pasajlarda, meyhanelerde, otellerde» bulamıyor koro. Nereye gitti dersiniz? Yeni bir acıdan, yeni bir ağrıdan, yeni bir ölümden başka **gidebileceği** yer var mı? Bana kalırsa yok. Çünkü Cansever'in şiiri, mutluluk/mutsuzluk ve yaşam/ölüm ikilisinde billurlaşan bir sorunsal'a yaslanıyor. Çünkü bu sorunsalın **terimleri** son analizde **mutlak** insanî değerlerdir. Toplumsal hayatın ürünü olan değerler mutlaklaştırıldığı anda fizik-ötesine taşınmış, tarih-dışı kılınmış olmuyor mu acaba? Cansever, **Umutsuzlar Parkı'**ndan bu yana yayınladığı bütün kitaplarında yalnızca bu değerleri sorguya çekmedi, yalnızca bir **cevapsızlığı** nesnelleştirmedi mi? Ama kişileri sınıflarının **dışında ele aldıkça,** genel-geçer bir **insan özü** tasarladıkça, bizi **döngüsel** bir tarihten başka ne bekleyebilir?

Bu dünyada «ağrı» var, şüphesiz. Ama bu ağrı dünyanın ve insanın **içine** yerleştirilmiştir. Tek zamanlılığından ötürü tarih-dışı kılınmıştır. Genelev kadını da, garson da, otel kâtibi de, Vartuhi de, Lusin de * bize ne Ruhi Bey'in, ne de Stepan'ın dünyasının dışında bir başka dünya olduğunu hatırlatmamakta, mutluluğun ve hayatın **ele geçirilmesi, bu uğurda mücadele edilmesi gereken dışsal** değerler olduğunu duyurmamaktadır.

Dışsal ve döngüsel kelimelerinin kavramsal uzlaşmazlıklarını sezinliyor Cansever elbet. Dışsallık **değişebilirliği** vurgular her şeyden önce. Bir **şey** içerden değil, dışardan **belirleniyorsa** bir tarihîliği var demektir. Ama içten belirleniyorsa durmadan kendine döner, ne ise odur. Böylece acı acıya, keder kedere dönüşür ve ben'e, bireysel bilince özgü bu kategoriler kimi yerde Sisyphos'u, kimi yerde Nirvana'yı hatırlatırlar. Yürürlüktedir yukarda altını çizdiğim yabancılaşma, bu yüzden de dünya **yorumlanan** bir dünya olarak kalır hep, **değiştirilmesi gereken bir** dünya olarak değil.

Dünyanın değiştirilmesi, elbetteki şiir **yoluyla** olmayacak. Edebiyatın bir üst-belirlenme alanı olarak gördüğüm şiirin **ajitasyon** ve **propaganda** ile de görevlendirilebileceğini sanmıyorum. İlgimi çeken ** ve olumlu anlamda eleştirel bir

* «Tragedya V»in kişilerinden Lusin'de geneleve gitmek biçiminde bile olsa somut dünyaya dönme çabası görülür. Bir tek o, bütün kişileri tek zamana kapatan Stepan'ın yanlış - bilincinden, yanlış koşulundan kurtulma isteğini duyar. Ama bu istek, son analizde sağlıklı bir dünyada çok *lumpen* bir değerler dünyasını işaret etmiyor mu?

** Aşağıdaki bütün önermelerin bağlamı içinde kendim de dahil bütün Türk şiirini görüyorum çünkü.

bakış-açısı'nı zorunlu kılan şu: Nasıl olur da dünyanın **değiştirilmesini** isteyen bir şair Sisyphos'la Nirvana arasında sıkışıp kalır? Sorunun cevabını sanırım Cansever'in 1958 yıllarında ve **hümanizm** kavramında aramak gerekiyor.

Demokrat Parti'nin tek parti yönetimi bir **dikta** kimliğinde tırmanmaya başladığında Türk solu **da,** solun sempatizanları **da** dağınık durumdaydı*. Sol, 1960 devriminin —daha doğru bir deyimle palazlanan kapitalizmin hükümet darbesinin— arefesindeki öğrenci olaylarına, yürüyüşlere **örgütsüz,** teorik metinlerden yoksun, sadece ve sadece liberal burjuvazinin **sloganlarıyla** girdi. Bir **işçi sınıfı** partisinin **önderliğinden** yoksun Türk solu da ister istemez palazlanan kapitalizmin isteklerini paylaştı: Basın özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, insan onuru ve **genel** insanın mutluluğu ile seçim. Bu hava içinde gerçekleşti 27 Mayıs. Solun dışında ve solu **özümleyerek** hattâ**. Sonrası? Türkiye İşçi Partisi. Bu konunun çok daha ayrıntılı bir analizi gerekli elbet, ama sorunumuzla ilgili bazı varsayımlar öne sürebiliriz: TİP, bütünüyle **utopik** biçimde ve kurulu düzenin **içinde** —belirli bir dönem için somut koşulların zorunlu sonucuydu— gelişti. Ve yine bir sınıf partisi **olabilmenin** zorunlu sonuçları: İzmir Kongresi, Aybar ekibinin tasfiyesi ve 12 Mart öncesinde doğan ve bugün **de** yürürlükte olan **frank-siyonizm.** Ama yazımın kapsamı yönünden önemli olan 1958-1960 ile 1965-1970 arasındaki dönemler.

İyi-kötü bir takım üstyapı değişimlerine yol açacak 27 Mayıs'ı hazırlayan günlerde solun işçi sınıfı örgütünden yoksun oluşu, insanî amaçlarla sola ilgi duyan aydın ve sanatçıların kitlelerle **organik** bağlantısını engelledi elbet. İşçi ve köylü sınıfının sorunları bu aydın ve sanatçılarca teorik ve kitabî olarak kavrandı, hiçbir zaman **içerden** özümlenmedi. Daha ilerki yıllarda Marksizm'den yana olduklarını söyleyecek sanatçılar, bu yüzden son analizde egemen ideolojinin kavrayış biçimine bağlı kaldılar: İnsanın **özüne ait** sorunlardı yalnızlık, acı, umutsuzluk.. Toplumsal sorunlar sınıfsal açıdan kavramlaştırılmaya başladığında bile bu konular **bağımsızlıklarını** koruduler. İşçi sınıfıyla organik bağlantı kuramayan sanatçı siyasal seçiminde burjuvaziye **karşı** çıkıyor, ama içeriğinde onun ideolojik özüne bağlı kalıyordu. Özellikle şiirin toplumsalla bireyseli değil, bireyselle toplumsalı **açıklama** eğilimi bu ikilemden doğmaktadır. Türk yazarlarının büyük çoğunluğu sosyalizme **hümanizmden** vardılar ve bu eğilimi Marksizm'in teorik metinleriyle ilişkiye geçtikten sonra **bile** terkedemediler.* Bu terkedemeyiş, şu iki olgu tarafından da pekiştirildi sanıyorum :

1) Yabancılaşma, özümleme, aşma terimleri, Türkiye Marksist terminolojisine, bu kavramları geliştiren ana metinlerden **önce** girdi. Daha da kötüsü Marksizm'in **teorik** bütünselliği gözden kaçırıldığı için, sanatçılarca aşkınlaştırıldı. Örneğin, yabancılaşma teriminin **Kapital'**in ve sonrasının terimleri olan fetişizm ve şeyleşme terimleriyle kavramsal ve tarihî ilişkileri araştırılmadı ve yabancılaşma her kilide uyan anahtar haline geldi. Özümleme terimi için de geçerlidir aynı durum: Burjuva kültürünün değerleri **radikal** olarak dışarda bırakılmayacak, özümlenerek **aşılacaktı.** Lenin özümlemeden söz etmişti elbet, ama bu söz Leninizm'in bağlamı içinde değerlendirilebilmiş miydi acaba? Böylece bu kavramlar, sanatçıların işçi sınıfıyla organik bağlantısızlığının ideolojik ve pratik **destekleyicileri** durumuna geldiler.

2) Türkiye İşçi Partisi içindeki ilk bölünme, ardından Aybar ekibinin tasfiyesi, 12 Mart öncesi ve sonrasında fraksiyonların sanat konularına yaklaşımındaki **sekterlik,** sanatçıların egemen ideolojinin tortularını teorik bir analizden geçirmelerini **önledi** ve sanatsal içeriklerini **baskı altında** tutmaya devam etti. Sanatsal içerikte **sınıfsal olan'**ın son analize bırakılması öylesine marjinal duruma getirildi ki silikleşip gitti. Sanatçı da, eser de tarihin **üstüne** yükseldiler yeniden, sanatsal değer **özür, belirleyici** ve **ön koşul** oldu.**

Çok dar tutulmuş yorumlamayı burada kapayarak Censever'e dönelim:

Yabancılaşmanın Hegelci biçimde kavranması ve içselleştirilmesi, «Tragedya V»in ve Ruhi Bey'in toplumsal çerçevelenişinde kolayca gözlemlenebilir.*** İki şiirin kişileri de emek-dünyası'-

* Edip Cansever'in o tarihlerde yalnızca bu sempatizanlar arasında anılması gerekiyor kanısındayım. *Pazar Postası*'nın «İkinci Yeni» ile ilgili soruşturmasına verdiği cevapta, *sınıfsal*'ı değil *insansal*'ı vurguluyordu.

** Bugün Marksist fraksiyonun beli bir grubunda yer alan bazı arkadaşların o yıllarda Türkeş'in *Ülke* dergisi ile güçbirliği yaptığını analım ve Cansever'in 27 Mayıs'ı bir tek mısra ile bile övmediğini belirterek şunu soralım: Bir öngörü mü bu, bir kayıtsızlık mı?

* O yıllarda varoluşçuluğun yaygınlaşması boşuna değildir. Hem burjuva değerlerine karşı çıkıyordu varoluşçuluk, hem hümanizm olduğunu söylüyordu. Yalnızlık, ölüm, acı ve korku temaları böyle girdi şiire. Bireysel, hattâ kişisel bağlamında. Kierkgegeard'ın söyleyişiyle vurgulayalım: Varlık, kendine dönüşen'di.

** Bu olgunun karşıt gelişimi şudur: Genel anlamda sanat, özel anlamda şiir ajitasyon ve propagandaya indirgenir. Somut belirlenim yerini soyut genel'e bırakır.

*** Yanlış anlamaları önlemek amacıyla bir açıklama yapmam gerekiyor: Yabancılaşma kavramının büsbütün *geçersiz* olduğunu öne sürmüyorum. Büyük ölçüde bu kavrama yaslanmış yazılarım da var. Burada vurgulamak istediğim, yabancılaşmanın aşkınlaştırılması, terimin Hegelci içeriğinin farkına varılmayarak marksizme *temel* bir kavram olarak sokulması. Marx *1844 El Yazmaları*'nda *bile* yabancılaşmanın üretimle, dolayısıyle sınıfsalla ilişkilerini dürmadan vurguluyor. İş bölümü ve devlet oldukça *bir tür*

nın dışındadırlar. Kimilerinin belirli **meslek** gruplarından oluşu onları **gerçek** dünyanın içine sokma çabası olarak yorumlanabilir elbet; ne var ki bu çabanın **yeterli** ve **doyurucu** olmadığı inancındayım. Bağlı oldukları sınıfın somut koşullarınca belirlenmediklerinden toplumsal düzenleniş içindeki konumları aşkınlaşmaktadır çünkü. Bir otel kâtibi «bir otel kâtibidir» kuşkusuz ve elbette «sorar.» Ama neyi? Bu sorular sınıfının mıdır, yoksa yanlış mı konmuştur? Yanlışsa nereden kaynaklanmaktadır? Şiir bilimin yöntemiyle çalışmaz elbet, bu yüzden de sunduğu gerçek **tikel**'dir. Gelgelelim Cansever hem dış koşulların varlığını kabul ettiği, hem de içseli **birincil** duruma getirdiği için tikelin alanından **kiişselin** alanına düştüğünü göremiyor. Mutluluk/mutsuzluk, hayat / ölüm sorunsalı bütün çabasına rağmen onu diyalektik materyalist yapamıyor, nedeni de şu: Şiirinde tarihî maddeciliği daima dışarda bırakıyor. Ruhi Bey «insan yaşıyorken özgürdür» diyor ama bu deyiş-biçimi somut özgürlükte sonuçlanmıyor, varoluşçu kimlikte görünmeye devam ediyor ve ölüme doğru gerilemekten de kurtaramıyor onu. Çünkü Cansever hayatı ve insanı, yalnızca ölüm, acı ve yalnızlık karşısında algılayabiliyor. Bütün şiirini bir şah-damar gibi kesen **alkol** ölümün süreğen bir görünümünden başka ne ki? Şudur vurgulamak istediğim: Bütün ustalığına, bütün insancıllığına rağmen, Cansever bireylerini mutlu kılamıyor, dünya yaşanılması **gereken** bir dünya olmuyor. Acının, korkunun, yalnızlığın, ölümün hep yeniden, yeniden algılanabileceği, yaşanabileceği, duyulabileceği bir süreğenliktir sunduğu. **Trajik** yalnızca bu durumlarda **varsa** ve bunlar **biricik** önsellerse tarihi boşuna bir çaba olarak görmemizi **önleyecek** nedir?

Yöneltilebilecek bir soruyu hemen belirtelim: Ölüm, acı, yalnızlık insanın gerçekleri değil mi, sosyalist bir düzende **de** olmayacaklar mı? Ama sorun bu değil. Sorun, bu olguların **içselleştirilmesi.** Sorun insan özünün acıya, kedere yükümlü kılınması. Bu yükümlülüğü Cansever vurucu ve yetkin biçimde gerçekleştiriyor, ama işte bu gerçekleştiriş yüzünden de Marksizm'in dışına düşüyor. Ajitasyon ve propagandanın sakıncalarından kaçayım derken teorik yönden dünyanın değişmezliğini vurguluyor.

Gerçi Cansever kişilerini burjuvazinin ya da küçük burjuvazinin lumpen kesimlerinden seçiyor, bunların **zaten** yok olacaklarını vurgulamak istiyor ve hiç değilse **Ruhi Bey**'de «kent soyluları» suçlayıcı dizeler yazıyor ama, bu çaba tarihin **yönsemesini** işaretlemiyor. Çünkü mutluluk / mutsuzluk, ölüm/hayat sorunsalını çözümlemeye çalışan **çeşitli** bilinçler değil **tek** bilinç. Ve bu bilinç, bilinçliliğine yalnızca mutlak insan özüne özgü sorunlarda kavuşuyor. Çöküş halindeki bir sınıfın bireylerinin dışsal ölümleri değil, içsel ölümleri gösteriliyor bize. Bu yüzden de Cansever'in şiirsel sorunsalı süre-durum'da kalıyor. Bu süre-durum'un Cansever'i günün birinde eskatolojiye yaklaştırmasından korkarım. Varlığı yalnızca korku, acı ve ölüm'de algılayan ve **trajik** olanı yalnızca bunlardan çıkarsayan bir sorunsal, bu kimliğini korumakta direndiği takdirde bütün çabasına rağmen dünyanın dışında kalacaktır. Cansever'in şiirinin son-erekler bilimiyle gizil ilişkisi bu yüzdendir. Öyle sanıyorum ki Cansever «Bu dünyada ağrı yok olabilir» demek istiyorsa, sorunsalın terimlerini yeniden ve Marksistçe kavramlaştırmak zorunda. Bu yargı, kuşkusuz Cansever'in şiirinin gücünü ve değerini azaltmıyor, yalnızca siyasal eğilimi **karşısındaki** durumunu belirliyor.

Çağdaş şiirimizin ustalarından biri saydığım,

yabancılaşmanın *sürebileceğini* söylemek başka şey, yabancılaşmayı içsel bir olgu olarak görmek başka şeydir. Marx'ın *El Yazmaları*'ndaki «çalışma işçinin özsel varlığına ait değildir» cümlesini ancak *Kapital*'in önermeleriyle değerlendirebileceğimizi sanıyorum. Yabancılaşma terimine bugün, bir zamanlar yakınlık *duyduğum* Garaudy'nin tutumuyla yaklaşmanın ise kökeninden yanlış olduğuna inanıyorum. Böylesine bir yabancılaşma *anlayışı* Joyce, Kafka, ya da Eliot'u Marksist olarak *anlamayı* aşıp, giderek onları Marksizm'in *içinde* görmemize yol açabilir. Bu bağlamdan Fischer'in «çöküşü gösteren bir eser de ilerici olabilir.» cümlesini ihtiyatla karşılanması gereken bir önerme olarak gördüğümü de ekleyeyim. Garaudy ve Fischer *genel* bir Marksist sanat teorisini oluşturmaya çalışırken sınıfsal olanı hemen hemen ortadan kaldırıyorlar gibime geliyor. Özellikle Garaudy «Kıyısız Bir Gerçekçilik»de sorunu, Perse'in kişisel hayatındaki çifte kişilikten yararlanarak *iyice* içselleştiriyor. Kafka yorumlarında ise iyiden iyiye kiliseyle flörtünün etkisi olduğunu hatırlayalım. Joyce, Kafka ya da Eliot'u ya da Faulkner'i bilelim, anlayalım elbette, ama eserlerinde geliştirilen özün, öne sürülen isteklerin ve yönsemelerin ancak Marksist açıdan anlaşılabileceğini, ama Marksizm'in *dışında* olduklarını *da* bilelim. Bir teorik terim, «eve yabancılaştım», «halk sinemaya yabancılaştı» gibi gündelik cümlelere girdiğinde o terimin sağlığından kuşkulanmak gerekir. Hele aynı terim sağın ideologlarınca da kullanılmaya başlanmışsa. Gelgelelim bu *ikircikli* terimle aşna-fişneliğimizi on yıldır hiçbir bilimsel kuşkuya düşmeden sürdürüyoruz. Söylemek istediğim budur.

Şunu da eklemek isterim: Yabancılaşma bir *üst-belirlenim* alanı olan sanat da geçerli bir rol oynayabilir. Ama kavramın üretim ve sınıfsalla ilişkisi gözönünde bulundurularak. Ve sınıfsal *karşıtlıkları* içinde. Terimlerimin son zamanlarda Türkiye'ye giren Althusser'le ilgili anlam bağıntısıyla ilgili bir açıklama: Althusser üzerine çevirilerinden başka bildiğim yok. Bir kitap ve iki-üç yazı. Bu bakımdan ancak şunu söylemekle yetinebilirim: Marksizm *gerçekten* «teorik bir anti-hümanizm» midir, bilemiyorum. Althusser'i belki ilerdeki yıllarda daha iyi öğrenme imkânına kavuşurum, ama *kişisel* olarak şu kaygıyı belirtmek isterim: Marksizm *gerçekten* bir anti-hümanizm olarak görülebilir mi? Hegelci sızmalara karşı korunurken çok aşırı ve eleştirilmesi gereken bir önerme olmuyor mu bu?

sorunsalına değilse de bazı tematiklerine gerçekten yakınlık duyduğum, yakın dostum Cansever'in şiirinin uzun yıllar sonrasında beni getirip bıraktığı teorik nokta budur. Bu teorik son nokta gene de Marksist sorunsal içindedir: Dünyanın değiştirilmesini isteyen, bu yolda şiirin de kendi özgüllüğünü koruyarak yardımcı olacağına inanan küçük burjuva kökenli şairler —kendim de dahil— geçmişten aldıkları bütün ideolojik tortuları görmeli, eserlerinin yaslandığı felsefî terimleri eleştiriden geçirmelidirler. Ancak bu sayede gerçekten devrimci bir şiir kurabileceğimize inanmalıyız. Hepimiz için geçerli son bir cümle: Teorik yanılgı sanatsal yanılgının öncelidir.* ■

* Fethi Naci «roman sıfat istemez» diyordu geçenlerde. Aynı kanıya Sevgi Soysal da katıldı. Ben de katılıyorum. Ama sıfatsızlığın içeriğin merkezine yerleşmesinin sakıncalarını da seziyorum. Sansatsal değer sözünün burjuva ideolojisiyle sarmaş-dolaş bir anlam yüküyle dolu olup olmadığından da kuşkuluyum. Bu yüzden Türkiye'de sağlıklı bir Marksist estetik kurulması için şimdiden teorik çalışmalara girişilmeli diyorum.

ATAÇ KİTABEVİ

- **ALEKSİ ZORBA**
  Kazancakis'in ünlü romanı. 3. Baskı. Çeviren; Ahmet Angın.
  15.— TL.

- **HAYDARİ KAMPI**
  Alman faşizmine boyun eğmeyen vatanseverlerin romanı.
  T. Kornaros'tan çeviren; Nevzat Hatko.
  15.— TL.

ŞÜKRAN KURDAKUL'UN HİKÂYE KİTAPLARI

- ONLARIN ÇOCUKLARI (10.— TL.)
- KURTULUŞTAN SONRA (10.— TL.)
- BEYAZ YAKALILAR (7.50 TL.)

Eski fiyatlarında hiçbir değişiklik yapmadığımız
50 kitabımız için ücretsiz kalalog isteyiniz.
İstediğiniz kitaplar karşılığında PTT havalesi gönderiniz.

- **ATAÇ KİTABEVİ**

Ankara Cad. No. 45 Cağaloğlu - İSTANBUL

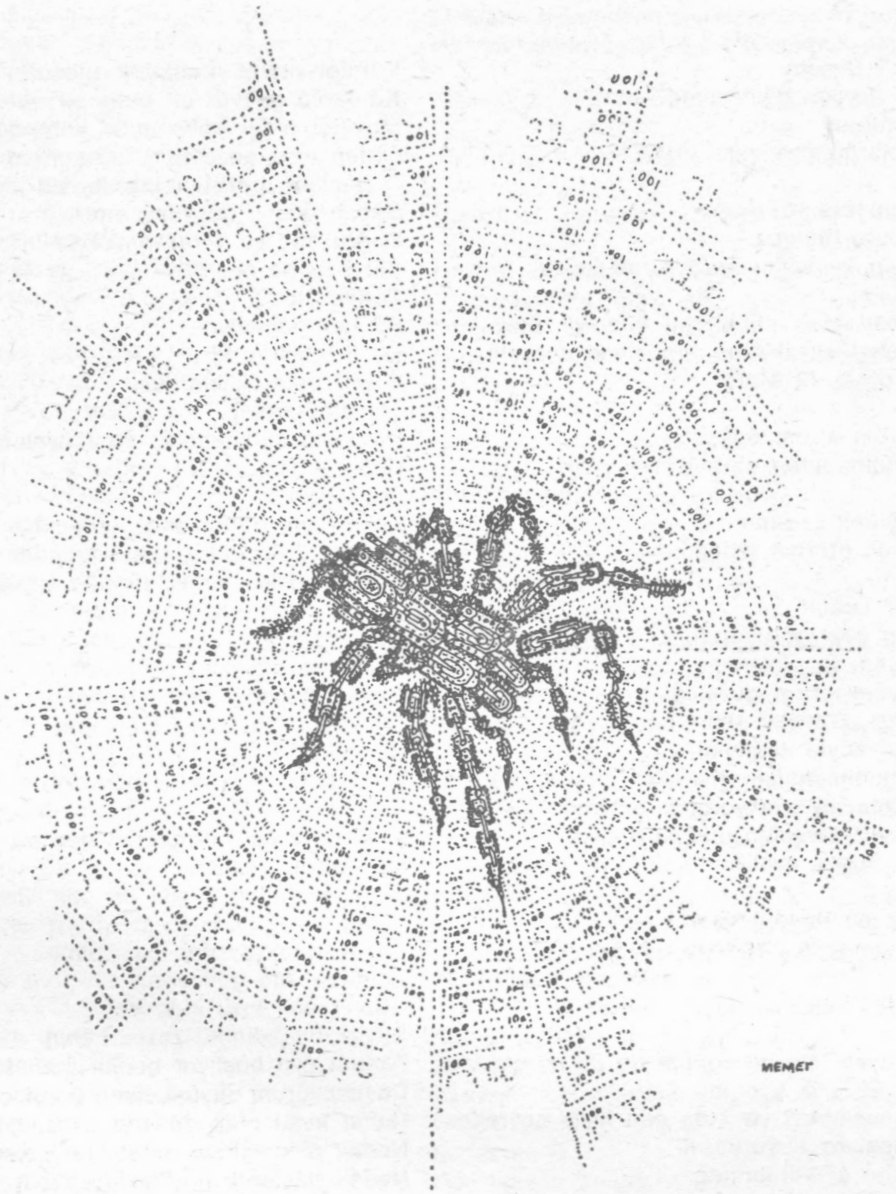
MEMET

SÜREYYA BERFE

Yazı

Uzamış mı? Uzasın.
Tıraşla mı uğraşacağım şimdi?
Pantolon nerde?
Bir de temiz gömlek ver.
Kirayı mı?
Olur, bugünlerde yatırırım.
N'apalım borç buluruz.
Paranın, işin, geçimin, borcun, alacağın...

Kimleri nasıl satın aldıklarını bilmeyeceksin.
Kimlere neleri sattıklarını hiç bilmeyeceksin.
— Kime yaradı 12 Mart?

Sana ne. Sen kiranı öde.
Evini geçindirmekten acizsin ileri geri
konuşuyorsun.
Anladık anladık uzatma
Sabah sabah attırma tepemi.

Aydınlık bir sabah
Pencereden öyle görüyorum
Sanırım daha da güzeldir
İyice anlayamıyorum güzelliğini
Son yıllarda birşeyler oldu bana
Eskiden hiç böyle değildim
İnandığım inanmadığım herşeyin anlamı değişti
Ne yaptıysam, ne yapıyorsam anlamı değişti
Dostluğun, arkadaşlığın anlamı değişti
Sevgi, aşk, kadın, evlilik. Bunların da anlamı
değişti.
Şöyle diyor devrimlerin büyük ustası:
«Böyle dönemlerde en yakın tehlikeler alkol,
seks ve intihardır.»
Ben bilmeden ilkini seçmişim demek ki

İkinciyi seçmek için ne vaktim ne de param var
Üçüncü henüz çok uzakta
Kendi devrimcilikleri yolunda son hızla seyreden
bazı arkadaşlara duyururum
Malzeme olur eleştirilerinde
Her akşam olmasa bile sık sık çekiyorum pırnayı
Bu akşam da çekeceğim, şimdiden belli oluyor
Güzel bir sabah çünkü, yüzde bin güzel
Ama ben anlayamıyorum güzelliğini
Öyle güzel bir mavi var ki gökyüzünde
Herşeyi maviye dönüştürmüş
Sabah mavi kuş mavi oğlum mavi agaç mavi
evler mavi
Radyo mavi insanlar mavi üstüm başım mavi
karım mavi
Paralar pullar orospular tüccarla mavi
Karakola gidiyor bir polis bir vatandaş bir bekçi
Mavikol mavi polis mavi vatandaş mavi bekçi
Gittim eski gazeteleri karıştırdım
O günlerin gazeteleri, onlar da mavi
Sabah güzel, gökyüzü mavi
Doğru, hiç bir itirazım yok
Yeryüzü de mavi
Dedim ya
Bir şey demedim
Ne diyebilirim ki
Demir parmaklıklardan
Tel örgülerden
Duruşma salonundaki sandalyelerden
Hücrelerden
Ranzalardan
Kalın, ince bütün zincirlerden bakıyorum
Çıplak gözle bakamıyorum nedense
Çıplak akılla, çıplak yürekle, çıplak sağduyuyla
bakamıyorum
Rakı da boş
Sevmiyor çıplaklığı
Giriyor gecenin altına uyuyor
Bir kez daha yalnız kalıyorum
Uyku mu
Ne o beni tanıyor ne ben onu tanıyorum

Akşama erken mi gelirim geç mi
İşte bütün mesele
Benim yerimde büyük bir şair olsaydı
«That is the matter» derdi ya neyse
Bilmiyorum yavrum, belli olmaz
Bakarsın hiç gelmem
Günler çok kısa yetmiyor
Büyük bir bölümü zaten benim değil
Akşamleyin başlıyor benim günüm
Doyamıyorum düşüncelerin doruklarında gezmeye
Huma kuşu olup acıların ovasında uçuyorum
Neden uyku girsin araya, ne gereği var
Neden düşlerin morfiniyle uyuşayım
Bekleme sen beni, anahtarım var nasıl olsa
Gelince «Nerdeydin, kimler vardı» gibi
Çok güç, karşılığı çok uzun sorular sorma
İstersen şimdi söyleyeyim olsun bitsin
İkimiz de rahat ederiz
Nerdeydim, gülmek yok ama
Gülersen hiç bir şey söylemeden çekip giderim
İstanbul'daydım Şili'de Elbistan'da Filipinler'de
Sıvas'ta Mozambik'te Niksar'da Selânik'te
Laos'ta Adıyaman'da Khemer'de Brezilya'da

Paris'te az kaldım Lizbon'a geçtim
Ordan Madrid'e
Birkaç gün Afrika'yı dolaştım
Pasaportun süresi doldu İstanbul'a gelmek
zorunda kaldım
Kimler vardı
İyi, biliyorsan mesele yok.

Buyrun, hünnap ağacı meyve vermiş
Çok seviyorum meyvesini
Tadı güzeldir herhalde
Çiçeklere bak duvarı delecek nerdeyse
Çiçek bu ne denir
Özgürlüğün kardeşi
Duvar muvar dinler mi
Peki oğlum, olur
Sana, hem sakız hem de şeker alırım
Tamam, çok tane alırım
Yumurtanı yiyeceksin değil mi
Öğleyin de köftelerini yiyeceksin
Sonra uyuyacaksın, kendi yatağında ama, söz mü

Nereye gidiyorsun evlâdım
Hey delikanlı akıllıkanlı
Kendini gözden geçir bakalım
Türkiye'ni ve dünyayı getir aklına
Korkma korkma haberlerden korkma
Hele şiirlerden hiç korkma
Baktın ki dokunuyor böyle şeyler
«Bırak canım» der geçersin
Otuz yıldır yaşıyorsun bunu geçemezsin
Varın yoğun iki şiir kitabı bir oğlan bunu da
Nereye böyle acele acele
Tabakhanede mi çalışıyorsun

Ne güzel insanlar
Güzel güzel bakışıyorlar
Güzel güzel konuşuyorlar
Güzel güzel kokuşuyorlar
Erkekler
Dar pantolon slip don uzun saç
Hepsi çağdaş
Kadınlar
Onlar da öyle
Güzel güzel dolmuş bekliyorlar
Karşı kaldırımdan bir adam geçiyor
Sarı beyaz sakallı
Gözleri karanlıkta
Saçları geceyle toprakla taranmış
Tanıdım
Sesi kül renginde

— Bizim patron yeni bir araba daha aldı. Nefis bir BMW
— 74 mü?
— 74.
— .....
— Helâl olsun adama, Parayı yemesini biliyor.
— Yemeyip de ne yapacak parası olan yer.
— Öyle deme. İstif edenler de var memlekette. Partilerden biri bunlarla mücadeleye karar vermiş. Meselâ bizim patron durmadan yatırım yapıyor. Senin anlayacağın parayı battal etmiyor. Faydalı hizmetlerde buiunuyor.
— İşine gelmese büyük kârlar sağlamasa yapar mı?
— Anlamadım.
— Sonra konuşuruz bu konuyu.

Güzel bir iş adamı
Arabası güzel
Faydalı hizmetleri güzel
O konuyu dolmuşta konuşmamaları güzel
Her duraktaki kuyruk kuyruklardaki kavgalar güzel
Ağaçlardaki asfaltlardaki arabalardaki kargalar güzel
Elele işe giden sevgileri de sömürülen sevgililer güzel
Apartman topuklar üzerinde yükselen butik ve parfümeri heykelleri
Heryeri dolduran yakında gökyüzünü de dolduracak olan ışıklı ışıksız reklâmlar güzel
Otomobil galerileri güzel
Büyük bir otomobil galerisinin toprak ağası olan sahibi de güzel

— Hastanede inecek var.
— Oğlum beni hastanede indiriver.
— Hastanede inelim kardeşim.
— Hastaneden geçer mi?
— Hastanede inecem de...
— Hastaneye gelmedik deel mi?
Hastane güzel
Güzel güzel doktorlar hemşireler var
Her kliniğin önünde güzel kuyruklar var
Anasının kucağında ölen çocuk güzel
Yıl 1973, ülke Türkiye, rejim hür ve demokratik çok güzel
«Sıraya sıraya» diye bağıran Elâzığlı hastabakıcı
Sayıları asla bilinmeyen yurt dışındaki doktorlarımız

— Bir de içine girsen bu kışlanın. Yolunu kaybedersin. Burda iki kardeş askerlik yapmışlar da birbirlerini görmemişler. Anla ne kadar büyük.

Selimiye kışlasına güneş vurmuş
Nasıldı türkü
«Sabah güneşi vurmuş boyalı konaklara»
Güneş güzel
Kışla güzel
Her kapıda birkaç nöbetçi
Selam duruyorlar bayraklı jaluzili yıldızlı arabalara
Kapılar güzel nöbetçiler güzel siyah arabalar güzel
Helikopterler iniyor kışlanın yanına
Bazı arkadaşlar kışlada, güzel
Birşey güzel değil
Kocaman kara pençeleriyle sabah sabah içimi tırmalayan sıkıntı

— Günaydın
— Günaydın
— Bugün yüzün gene sarı.
— Bilmem, farkında değilim.
— Biraz sonra oturalım da şu.....

Yüzümün rengi
Özgürlüğün yüzünün rengi
Kim gördü özgürlüğün yüzünü
Herhalde biz görmedik
Genç evliler görmüş olmalılar ki, güzel bir doğum ilânı vermişler gazeteye: «50. yılda oğlumuzun doğumu ile bir muharip daha kazandığını Cumhuriyetimize müjdeleriz.»
Ve bir devlet bakanı da görmüş özgürlüğün yüzünü. Güzel güzel açıklıyor: «743 köyün sahibi vardır. Ama bunlar şahıslardır.»
Boğucu günün
Bir türlü geberemeyen düzenin rengi
Bu akşam
ucuz, yakın ve dâhî sanatçıların gelmeyeceği bir yere gitmeli
Bir başına otur
Söyle garsonun getireceklerini
Getirmeyeceklerini sen getir
Sözgelimi genç bir şairsin. Getir
Yazman gereken
İlerde yazacağın şeyler var. Getir
Hayatın ortasında bir mıknatıs gibisin. Getir
Ama sittin sene şiir yazmak zorunda değilsin. Getir
Sen bakma yazanlara. Getir

(— Geliyorum
— Bu müşteri.....
— O zaman.....
— Birkaç alternatif.....
— Stopper.....
— Biraz sofistike.....
— Reklamcılıkta...
— Bence çok banal...
— Sür titr, titr, tekst, logo, slogan
— Okey
— Hürmetler beyefendi. Bütçeniz...
Grev başladı mı? Nasıl olur tehir edilmesi lâzımdı
— Bu yıl ki kârımız...
— Zamanında müdahale
— Endişe duyuyoruz
— ... endişe duyuyoruz
— ... numaralı bildirisi
— Piyasa hareketlenmiştir
— Âli menfaatler, vatandaş huzur içindedir
— Kumpanyamızın yaptığı yatırım (kaldırım cüzî bir şeydir) açtığı kuyular.....
— Mutluluğunuz için. Mutlular. Mutlu.)

Bir süre hiç konuşmadan
Dinleyerek yoğunlaşan birikimi
Kırık havayı duyarak
Hiç konuşmadan
Karşında kim olursa olsun
Kulağını radyoya ver
Güzeldir TRT haberleri
AP UPI AA haberleri güzeldir

(— Karma ekonominin fazliyetlerini anlatamıyoruz
— Özel sektör üvey evlât muamelesi görmemeli.
— İş krediye kalsın, kolay. İstediğimizi alırız.
— Bir de anti-komünist yayınlara ilân vermeliyiz.
— Lokavt bizim en tabiî hakkımızdır.
— Senelik çekap için İsviçre'ye gitmem lâzım.
— Aşırı isteklerde bulunuyorlar. Vermeyince grev. Ne âlâ memleket.
— İş hacmimiz büyüyor. Sermaye artırımına gidebiliriz artık. Hisse senedi veya tahvil, bakalım.
— Objektif kalem sahipleri var. Kendilerini mağdur etmemeliyiz.
— Neden reklam bütçeni artırmaktan çekiniyorsun? Nasıl olsa maliyete ekleniyor. Alacağın komisyonu da düşünürsen...
— 2 Ağustos 1971'de «Amaçlarımız ve Görüşlerimiz» başlığı altında bir yazı kaleme alındı. Bütün matbuata ilân olarak verdik. Hatırlıyor musun ikinci maddesini? Dün gibi aklımda benim. «Hür teşebbüs, iktisadî hayatın dayanağı ve demokratik hayatın teminatıdır.» Bizden söylemesi. Bundan sonrası kendilerinin bileceği iş. İktisadî hayatın allak bullak olmasını istemeyenler, demokrasiye âşık olanlar hür teşebbüse düşman olamaz. Tersini gördük Şili'de. Yazık günah değil mi?
— İşçi Partisi gibi partilerin ne lüzumu var? Kardeş kavgası yaratmaktan başka bir işe yaramaz.)

— Haldun Nil'in boynuna sarılmış, Nil de Haldun'un beline. Ayakta duracak halleri yok. Tam arabanın önüne geldiler. Haldun sağa sola bakınmaya başladı. Gittim. Haldun tutturmaz mı ben kullanacağım diye. 74 Mersedes, yeni getirtti babası. Neyse bağra çağra evlerinin yolunu tuttuk. Çok içtiler o gece. İyi ki ben de içmedim o kadar. Yoksa halimiz dumandı. Hikâyenin en kral tarafı neresi biliyor musun? Ben direksiyondayım, onlar arkada. Haldun yakalamış kızın kafasını ha babam sallıyor. Bir yandan da «Dünya dönüyor sen ne dersen de»yi söylüyor. Doğru dürüst söyleyese neyse. Görecektin hallerini, işerdin gülmekten tam festival.

Bilet almışlar, kürkler, japoneler, şallar
Broşlar, smokinler, puloverler vs...
Köroğlu Operasına gidiyorlar
Köroğlu Operası, İstanbul Festivali
«İşerdin gülmekten, tam festival»

— Ödül mü? S....r et ödülü mödülü. Karşıyım böyle şeylere. x ödülünün bana verilmesi ..... Gönendirdi.
Aslında bir yerde ..... filân yani

Benim kitaba bir kuşak hazırlasak.
İkinci baskı için .....

— Sayın Mehmed Kaplan her ne kadar.....
Değerli bir.....
Yerinde ve doğru.....
Ben Tarık Buğra'ya verdim oyumu.
Olabilir. Gazete ayrı, edebiyat ayrı.

— Dinamit, bomba, anarşi. Huzurumuz kaçtı. Bizlerin huzuru kaçınca bittabiî edebiyatın ve kültürün de huzuru kaçtı. Atatürk aklınızı kullanın dedi, kokteyl kullanın demedi ki. Toplatılmış bir tek kitabım yoktur. İlân ve iftihar ederim. 40 yaşına bastı dergim, ben böyle şey görmedim. Ben tepeden tırnağa Atatürkçüyüm ve aklımı kullanıyorum. Deli miyim? Dergim de mazbuttur yayımladığım kitaplar da.

Edebiyat güzel, edebiyatçılar güzel
Dergiler kitaplar güzel
Güzel güzel ödüller var, az paralı çok paralı ödüller
Güzel güzel jüri üyeleri ne dedi içlerinden biri
— Nâzım'ın aile anlayışı farklıymış, oğlunu ihmal, yakınlarına ilgisizlik, dava dışı şiirleri güzelmiş.
Daha bir sürü kabul günü dedikodusu
Sokaktan geçen macuncuların kandırabileceği kadar saf ve ölümsüz jüri üyeleri
Hepsi memur ve edebiyat öğretmeni
Güzel şairler ve tüfenk gibi
Şiirin kalbine kurşun sıkan ve öldüren şiiri
Ya da pres gibi sözcüklerin suyunu sıkan ve çöpe atan sözcükleri
Güzel hikâyeciler
Ana dilini bilmeyen hikâyeler bilen
Ama ne hikâyeler her mevzuda
Güzel romancılar
Romanlarını güzel güzel daktiloya çektikleri yetmiyormuş gibi
Yazdıklarını görmemek için gözlerine mil çeken
Güzel elek sahipleri var sonra
Durmadan un eleyen ama bir türlü eleğini asmayan
Güzel çeviri yapanlar
Lambayı çevirip gazı
Kitabı çevirip parayı yakmayanlar var

Bir şey güzel değil
Milyonlarca ayağıyla vakitli vakitsiz damarlarımda gezinen
Ve adına entellektüel literatürde sıkıntı denilen hayvan

N'oldu babası faşizmin?
Çin Hindi, Kore, Afrika, Küba n'oldu?
N'olacak Güney Amerika, Yunanistan, İran, Türkiye, Filipin?
N'olacak dünya?

Uzanıyorum yurduma dört bir koldan, duyuyorum
Aşıyorum sınırları milyarlarca insan oluyor, duyuyorum
Çığlık oluyor bütün duyduklarım
Ağzım, gözlerim, yüzüm, ellerim, kollarım
Gücüm güçsüzlüğüm
Umudum umutsuzluğum
Bilincim bilinçsizliğim
Hüznüm acım sevincim
Beklediğim beklemediğim
İnandığım inanmadığım
Sevdiğim sevmediğim
Hayatım geleceğim ölümüm
Beni ben yapan ne varsa
Biraraya gelip haykırıyor

Hep aynı insanlarla dolmaz mapusaneler
Ve hiçbir yerde görülmemiştir kuruduğu aradaki kanın

Dünya Parası ve Kriz

Uluslararası para teorisi, üstünde çok az ve genellikle yanlış bir şekilde durulmuş bir saha. Neo-klasik iktisat pazitivist ve araççı görünümünü bu sahada da elinde tutuyor. Ne var ki eksiklikleri ve betimlemeden öteye gidemeyişi paranın dünya ekonomisindeki yerini açıklamaya çalıştığında daha bir belirginleşiyor.

Bunun başlıca iki nedeni var. İkisi de neoklasik iktisadın para sorunu ile ilgilenmesinin ideolojik koşularına bağlanabilir. Bilindiği gibi neoklasik ekonomi teorisi 19. yüzyılın ürünü ve başlangıcında tüketici ve üretici birimlerin hareket biçimlerini anlatmaya yönelik. Ekonomi diliyle 'mikro-ekonomik' bir teori. 'Makro-ekonomi' diye anılan şey ise 1930'lardan kökenli. Ekonominin bütününde ortaya çıkan işsizlik, büyüme hızı, enflasyon gibi olayları kavramsallaştırma çabasında. Para sorunu da (paranın hacminin öbür değişkenleri etkilemesi ve öbür değişkenler tarafından etkilenmesi anlamında; yoksa burjuva iktisadı paranın 'ne' olduğu üzerinde gereksiz ve öndeyiye yönelik olmayan soruları sormaz) 1930'lardan sonra gelişen makro-ekonomi teorisi içinde yer alıyor.

1930'ların özel koşullarını hatırlarsak makro-ekonomiye niçin ihtiyaç duyulduğu da ortaya çıkar. Pazar mekanizmasının bütün ekonomiyi düzenlediği, hiçbir müdahale gerektirmeden bireylere en çok faydayı sağladığı öyküsü %25 işsizlikle, ve ekonomik taleplerin her an politik dengeyi tehdit edici şekle dönüşebileceği bir ortamda pek başarılı olamazdı. Sistemin devamı devletin elindeki ekonomik güçlerin pazar mekanizmasını 'düzeltecek' yönde kullanılmasına bağlıydı. Burjuva pratiğin gerisine düşen ekonomistleri Keynes kurtardı. Fakat can simidinin bir maliyeti vardı. Makro yaklaşımı kabul eden iktisatcılar (ki daha tutarlı neo-klasik ekonomistler makro ekonominin teoriye sokulmasına başından karşı çıkmışlardı) açıkça ifade edilmeyen bir devlet teorisini de kabullenmiş oluyorlardı. Makro-ekonomi hükümetin iktisadî politikası olmadan düşünülemezdi. En önemli değişkenler —hükümet harcamaları, merkez bankasının faaliyeti gibi— politik süreçlerin sonunda ortaya çıkıyorlardı. Politik süreçler ise sistemin sınırları ile kısıtlıydılar. Devletin ekonomik işlevi, sistemin sınırlarını zorlayacak aşırı işsizlik, aşırı enflasyon, başka ülke ekonomilerine aşırı borçluluk gibi olguları engellemekti. Yani sosyal-demokrasinin temel ilkelerinden 'sınıflar-üstü' devlet kisvesi altında devletin aslında burjuvaziye hizmetle görevli olduğu ilkesi ekonomi teorisine arka kapıdan sokulmuş oluyordu.

İşte yukarda sözünü ettiğimiz nedenlerden birincisi bu, makro-ekonomi teorisi ekonominin kendi kuralları ile incelenmesi gereken, göreli özerkliği olan bir bütün oluşturduğunu unutmuştu. Devletin ekonomi politikası ile ekonominin işleme kuralları birbirinin içine sokulmuş, devlet sorunu üzerinde pek düşünce ziyan etmemiş ekonomistler devletin **politik** bir faaliyeti olan ekonomi politikasını nisbeten daha türdeş olan mikro-ekonomik yöntemlerle incelemeye koyulmuşlardı. 'Para' sorunu bu kargaşanın en belirgin olduğu analizleri ortaya çıkarttı. Eskiden ihmal edilmiş bir saha olan 'parasal iktisat' devletin para politikası adı altında makro-ekonominin temellerinden biri oldu. Neoklasik iktisatta paranın salt ekonomik düzeyde bir incelenmesi yapılmadı.

Birinci neden genel olarak para teorisi ile ilgili, ikinci neden ise 'uluslararası' para teorisine özgü. Değindiğimiz gibi para teorisini de içeren neoklasik makro-ekonomi 1930'lardan kökenli. 1930'larda dünya ekonomik buhranı bilindiği gibi, ülkelerin büyük çapta sınırlarını kapatmaları sonucunu doğurdu. 1945'e kadar dünya ekonomisi sekteye uğradı. Hattâ Keynes bu konuda bağnaz bir 'milliyetçiydi'. Dünya buhranını uluslararası ilişkilere bağlıyor, her ülkenin kendi ekonomisini serbestce yönetebilmesi için ekonomik alış verişin en aza inmesini savunuyordu. Bu ortam içinde gelişen makro teori doğal olarak dünya ekonomisi olgusundan yola çıkan bir kavramsal çerçeve geliştirmedi. Ülke ekonomisini temel aldı. Ülkelerin birbirleri ile ilişkileri basit bir toplama ile inceleniyordu. Sermayenin tabiatı icabı dünya çerçevesinde karar aldığı, en yüksek kârı ararken ülke sınırı dinlemediği olgusu unutuluyor, dünya ekonomisinin ülke ekonomilerinin toplamından öte bir varlığı olduğu, bu yüzden de değişik bir teorik temel araştırma gerektiği düşünülmüyordu. Bugünkü neoklasik ekonominin sermayenin dünya düzeyinde karar aldığının en yadsınamayacak kanıtını oluşturan çok-ulusluşirketler gerçeği önünde çaresiz kalışı, dünya para bunalımını teşhisten öteye gidememesi 1930'lardan miras kalan **uluslar**arası ekonomi yüzünden. Dünya ekonomisi ulus ekonomilerinin toplamı olarak görüldüğü sürece çözülemeyecek sorunlar var. Zaten bu bakış açısı gereği neoklasik ekonomi bazı sorunları göremiyor. Örneğin sermayeye dünya ekonomisi için geçerli bir para

birimi gerektiğini, para krizlerinin bu birimin yitirilmesinden doğduğunu görmüyor da bütün sorun ülke paralarının birbirlerine karşı hangi hadlerde değiştirileceği imiş gibi döviz kuru üzerine tükenmez bir literatür çıkarıyor.

Marksist teoriye gelince, bazı yaklaşımlar —bilinçli olarak— ekonominin politikadan ayrılamayacağını savunuyorlar, devletin ekonominin içinde —örneğin devlet tekelci kapitalizmi teorilerinde— olduğunu söylüyorlar. Bizce sistemin bütününün incelenmesi gerektiği söyleniyorsa bu sağlıklı bir girişim, fakat unutmamak lâzım ki kapitalist üretim tarzına özgü 'ekonomi' diye kendi kurallarına uygun işleyen ve politik ve ideolojik düzeylerden göreli özerkliği ile ayrılan bir düzey var. Marx'ın **Kapital**'deki yöntemi bu ekonomi denilen düzeyin kurallarını ortaya çıkarmaktı. Bunu yaparken de politik düzeyde incelenmesi gereken değişkenleri ithal etmiyordu. Demek ki dünyada para sorununu incelerken örneğin çeşitli ülke sermayelerinin politik talep ve arzularına bağlı kalmak yanlış. Öncelikle dünya ekonomisinde salt ekonomik düzeyde paranın ne anlama geldiğini araştırmak gerekiyor.

Marksist ekonomistlerin daha kolaylıkla suçlanabileceği yukarıda değindiğimiz, ülke ekonomisi sorunsalı içinde hapsolmuşluk. Bukharin'in açtığı yol çeşitli nedenlerden kapanıp Marksist ekonomistlere sermayenin dünya çapında işleme yatkınlığını unutturmuş. Kanımızca bunun en önemli nedeni Stalin döneminin 'tek ülkede sosyalizm' ideolojisi ve enternasyonalizmin geri plana itilmesi. Bukharin'in yeniden keşfi 1960'larda oldu, bunun politik yansıması herhalde daha uzun zaman alır.

Öne sürdüğümüz eleştiriler incelemeye çalışacağımız dünya parası ve para krizi sorunlarına girmek içindi. Şunu ortaya koyduk: para politikası devletin iktisadî politikasının bir parçasıdır, yani ekonomi biliminin alanına giren, paranın ekonomideki yeri sorusunun dışında. Para politikası sermayenin gereklerinin genelliği çerçevesinde ekonomi tarafından koşullanır; fakat sermaye kesimlerinin aralarındaki rekabet ölçüsünde de devletin (politik düzeyde) göreli özerkliğini yansıtır. Para politikasını incelemek için devletin karakterini, sermaye kesimleri ile ilişkilerini saptamak gerekir. Paranın ekonomideki işlevi ise içinde bulunduğu üretim tarzının işleyişinden, örneğin kapitalizmde asıl dinamik olan sermaye birikimindeki rolünden ortaya çıkar. (Bu arada şunu belirtelim: bazı yaklaşımlar para ile 'gerçek' ekonomik ilişkiler arasında bir ikilik yaratma eğiliminde. Bu, ekonomiyi birtakım teknolojik denklemlere indirgemeye çalışan ideolojinin sonucu. Yeni-Ricardo'cu yaklaşımlarda da aynı çaba gözleniyor. Meta üretiminin esas olduğu üretim biçimlerinde paranın olmadığı teoriler yaratma çabası bize ciddî gözükmüyor.)

Kapitalist ekonomide paranın temel işlevi sermaye birikiminde devamlılığı sağlaması. Yani bütün metaların gerçekleştirilebilmelerine imkân veren 'genel eş-değer' rolü. Gerek ticaretin devamı, gerekse yatırımların yapılabilmesi için elde edilecek kârı para ve sonra tekrar sermaye haline dönüştürebilmek gerekiyor. 'Genel eş-değer' bu garantiyi sağlıyor; bütün değerlerin indirgenebileceği ve sermayenin artık değer çıkarma sürecinde bu niteliğini yitirmeyen bir birim. (Bkz. Marx, Ch. 1, ve Brunhoff, Ch. 2) Kapitalist hesabın işleyebilmesi, sermayenin kârlılığının saptanabilmesi, ticaretin devam edebilmesi için, yani sermaye birikiminin devamı için, genel eş-değerin varlığı gerekiyor. Bu ekonominin bir gereği, fakat kapitalizmin daha başlarında farkına varılmış ki pazarın kendi işleyişine bırakılamayacak kadar önemli bir gerek. Kapitalist ortamın devamı için bazı politik-hukukî koşullar nasıl devletin politik-hukukî kurumları tarafından sağlanıyorsa, paranın genel eş-değer niteliğini yitirmemesi de devletin **ekonomik** kurumlarından biri, merkez bankası tarafından sağlanıyor.

Para konusunda ilk sorun da buradan çıkıyor: ülke parası, devletin görevlerinin ülke çapında örgütlenmiş olması yüzünden, yine aynı devletin kurumlarından biri tarafından ve ülke içindeki sermaye kesimlerinin politik düzeyde etkinlikleri ölçüsünde oluşuyor. Oysa sermaye ülke çapında değil dünya ekonomisi çapında kâr gözeten bir olgu. Ülke sınırlarıyla kısıtlanmadan kârını azamileştirmek yönünde bir hareket kabiliyeti var. Bu yüzden ülke parasının ötesinde bir de dünya parası olması gerekiyor. Ancak, dünya parasını çeşitli ülke sermayedarlarının isteklerine göre ve dünyadaki tüm sermaye kesimlerindeki rekabet, çelişki ve uyumu gözönüne alarak koruyacak, yani geçerliğini sağlayacak ve yönetecek bir dünya merkez bankası yok. Bütün uluslararası para sorunu buradan çıkıyor. Dünya çerçevesinde de ülke çerçevesinde olduğu gibi geçerliliği ve değişim değeri nisbeten sabit kalan, yani genel eş-değer işlevini yerine getiren bir paranın varlığı gerek. Meta ticaretinin başından beri dünya parasına gerek olmuş, fakat özellikle kapitalist sistemin dünyaya yayılmasıyla ihtiyaç daha da artmış, ülke sınırlarını aşan yatırımların hızlandığı 19. yüzyılda ise sadece ticaretten dolayı değil, başka ülkelerde yaratılan değerin önce o ülkenin parasında, daha sonra da sermayenin sahibi olan ülkenin parasında gerçekleşebilmesi için dünya parasına ve bu paranın ülke paralarına olan ilişkisinin nisbi bir devamlılık göstermesine ayrıca gerek duyulmuş. Demek ki dünya parası için ekonomik ihtiyaç var, fakat bu ihtiyaca cevap vermek için gerekli gözetim ve yönetim işlemlerini yerine getirecek politik kurumlar yok. Bir ülke içinde para devletin otoritesi yüzünden ülke parası olarak kabul edilebilir. Oysa ki dünya çapında böyle bir cezai yeteneğe sahip merkez yok.

O halde, dünya ekonomisinde genel eş-değer işlevini gören 'dünya parasının' kendi iç özelliği yüzünden böyle kabul edilmesi zorunlu. İşte, altın uzun süre bu koşulu yerine getirebilmiş. Para

metaı olarak değerden fiyata dönüşürken birim görevinde olduğundan değerini olduğu gibi saklayabilen bir meta altın. Bu yüzden de incelenmesi bu kadar zorluk çıkarmış iktisatçılara. Dünya çapında bir merkez bankası olmamasının ortaya çıkardığı bir ikinci güçlük var. Ülke içinde kapitalist üretim ve birikimin gereklerine göre, ülke parası niteliğinde olan şeyin hacmini ayarlamak mümkün. Bu ayarlamayı yaparken ülke içindeki sermaye kesimlerinin güç dengesine göre de hareket etmek mümkün. Halbuki dünya parasının hacmini ayarlayacak bir merci yok. Uzun süre altının üretim fiyatıyla belirlenmiş dünyada ne kadar altın olacağı. Sonra da dolar miktarı belirlemiş dünya parasının hacmini. Fakat bu gene de ülke içinde varolduğunu söylediğimiz mekanizmaya özdeş değil. Çünkü, A.B.D. hükümeti ülke içindeki devlet gibi çeşitli sermaye kesimlerinin güç dengesini gözetmiyor. Bir yandan A.B.D. içi taleplere cevap vermek zorunda bir yandan da A.B.D.'nin dışa dönük sermayesinin taleplerine. Demek ki A.B.D. hükümeti dünya parasına, ülke hükümetinin ülke parasına olduğundan epeyi değişik bir şekilde ilişkili.

Dünya parasının hacmini ayarlamak derken şunu belirtmek gerek: ülke içinde paranın çok olması gibi bir durum meydana gelebilir, bu enflasyon yaratır, bazı sermaye kesimlerinin işine gelen bir olgu olarak çıkar ortaya, bazılarına da ters düşebilir. Aynı şekilde, ülke içinde para hacmi kısıtlanabilir veya düşük tutulabilir. Bu da bir devlet politikasıdır. Oysa dünya parasının hacminin kontrolu uzun süre altın üreticilerinin tasarrufunda idi. 1945'den sonra ise dünya parasının miktarını A.B.D.'nin dolar ihracı belirliyor. Bu ihraç miktarının fazla olması doların dünya parası işlevini yerine getirebilmesini tehlikeye düşürüyor. Güven sarsılıyor. Bu yüzden bir tavan var. Fakat asıl sorun taban. Yani dünya parasının hacminin büyüme süratinin dünya parasına taleple beraber, aynı düzeyde olması gerek. Dünya krizlerinin genellikle parasal görüntüsü, dünya parasının (yani altının veya altına bağlı, dünya parası kabul edilen paranın hacminin) taleple aynı süratte büyüyememesi. Sormamız gereken şu: dünya parasına talep niçin artıyor?

Para-meta-meta-para mekanizması, paranın sermayeye dönüşüp, belirli bir şekilde yatırılıp, artıkdeğer yarattıktan sonra tekrar paraya dönüşmesini içerir. Yani başka bütün devrelere göre çok daha kapsamlı bir devredir. Çünkü, sermayenin başında para olduğunu, sonradan sermaye haline dönüştüğünü, artıkdeğer yaratmak için metaya çevrildiğini ve yarattığı malların sonunda tekrar paraya dönüştürüleceğini açıklar. Bu açıklamadan da belireceği gibi, sırf parasal açıdan bakarsak, bu devrede ikinci para birinciye nazaran daha fazla olmalı, çünkü meta olarak eklenen bir artıkdeğer var arada. O halde ya paranın tedavül sürati artacak, ya fiyatlar düşecek, ya da paranın hacmi artacak. Paranın sürati kurumsal olarak belirleniyor. Fiyatların düşmesi ise kapitalist düzen için sakıncalı, çünkü üretim zaman boyutu içinde yer alıyor ve üretim süreci içinde fiyatların yükselmesi kâr oranını artıran bir faktör. Ayrıca, işçi ücretleri her zaman fiyat artışlarını geriden izliyor, böylece de enflasyon maliyetleri düşürüp kâr oranını yükseltiyor. Demek ki gerek fiyatların artma eğilimi ve gereği, gerekse de artıkdeğer üretimi (yani ekonominin genişlemesi) dolayısıyla para hacminin artması gerekli. Eğer ülkelerarası ticaret ülke ekonomilerinin büyümesine orantılı ise (ki bütünleşmiş dünya kapitalist ekonomisinde uzun dönemde böyle bir ilişki olduğu kesin) dünya parasına talep de yukarda belirtilen artıkdeğer üretimi ve fiyatların yükselmesi gerekleriyle açıklanabilir.

Dünya parasının hacminin artması altın devrinde ancak iki şekilde olabiliyordu: ya altın miktarını artırarak, yani altın üretimi vasıtasıyla dünyadaki altın hacmini yükselterek, ya da dünya çerçevesinde işleyen kredi mekanizmasının genişlemesini sağlayarak. Dolar devresinde ise, yani 1945'den sonra, bu iki şekle bir de altın görevi görebilen doların dünyada kullanılan hacmini artırmak eklendi. Bunun sorunlarına ilerde dokunacağız. Önce dünya parasına olan talebin belli zamanlarda niçin anormal bir hızla arttığını araştırmak istiyoruz.

Dünya parasına olan talep yukarda değinildiği gibi ülkeler arasındaki ticaretin ve yabancı yatırımların (ki bunlar ticaret halinde ortaya çıkarlar) bir fonksiyonudur. Yine çok belirgin bir şekilde, ülkeler arasındaki ticaret ise ülkelerin uzmanlaşmasına yani dünyadaki iş bölümüne bağlıdır. Dünyadaki iş bölümü değişmeden devam ettiği sürece, dünya parasına talebi ticaretin hacmi belirler. Oysa ki bazı dönemlerde dünyadaki iş bölümü, yani hangi ülkelerin hangi mallarda uzmanlaştıkları kökten değişiklikler gösterir. Bunun nedenlerine girmeden şunu belirtmek istiyoruz: kökten değişiklik anlarında henüz oturmamış yeni düzenin çalışmasını sağlamak ancak daha yüksek bir rezerv oranı ile ve daha yüksek kredi miktarı ile mümkün olabilir. Günümüzden bir örnek vermek gerekse, 1974 tarım krizi için Roma'da toplanan konferans bu kredi mekanizmasının işlemesinin sağlanması için tedbirler getirmek üzere kararlar aldı. Bir çok azgelişmiş ülkenin tahıl üretiminden vazgeçmesi gereken bir dönemdeyiz, dünya iş bölümü kökten değişiyor. Bu azgelişmiş ülkeler A.B.D. Kanada vb. gibi tarımlarını mekanize etmiş ülkelerden tahıl satın almak için ihraç edebilecekleri mallar geliştirmek zorundalar. Muhtemelen emek-yoğun sanayi malları. Fakat bu süreç sırasında ortaya bir ödeme, finansman sorunu çıkıyor. Gerekli satışları kredi mekanizmasıyla sürdürmek gerekiyor. Eğer dünya ticareti sürecekse, bu sorunu kredi hacmini büyüterek çözmek gerek. Yani yeni iş bölümüne geçiş, dünya parasına talebi birden yükseltmiş oluyor. 1920'lerin ikinci yarısında da aynı durum ortaya çıkmış. Kredi mekanizmalarının talebi karşılayamaması ticareti zorlamış ve sonunda bildiğimiz buhran dönemi or-

taya çıkmış. Aslında, birçok şekilde belirlenen ekonomik buhranların parasal boyutu bu. Günümüzdeki parasal buhranın ikinci bir nedeni daha var: o da, giderek önceleri daha içine kapanık olan sosyalist blokun dünya ekonomisiyle bütünleşmesinin büyük çap kazanması. Yani dünya kapitalist sistemindeki ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin hacminin büyümesini gerektiren ve dolayısıyla da dünya parasına talebin artmasına yolaçan bir olgu.

Yukarıda belirttiğimiz gibi dünya parasının hacminin büyümesi altın veya altına çevrilmesi kurumsal olarak kabul edilmiş doların hacminin büyümesiyle oluyor. Ya da dünya kredi mekanizmasının ülke içinde bankalarınkine benzer bir işlevi üstlenerek talebe cevap vermesi gerekiyor. Salt altın standardının işlediği devirde para hacminin büyümesinden tek yararlananlar altın üreticileriydi. 1945 sonrasında ise A.B.D. altının fiyatını dolarla saptayıp doların da dünya parası yerine geçeceğini Bretton Woods anlaşmasıyla dünyaya empoze etti. O zaman A.B.D. dünya para hacminin büyümesini sağlamak bakımından dünya kapitalizmi için muhakkak gerekli bir rol oynamaya başladı, fakat bunu yaparken başka ülkelerin kapitalistlerine ters düşebilecek bir ayrıcalık sağladı. Dolar üreterek (yani altın gibi değeri ile satış fiyatı aynı olan bir meta değil, çünkü sade kâğıttan ve mürekkepten ve az bir emekle yapılan bir şey) A.B.D. dışında değer satın alabilecek bir duruma da girdi. Başka ülke kapitalistleri dünya parasının Amerikan hükümetince sağlanmasını kabul ettikleri sürece Amerikan sermayesinin kazançlarına da katlanmak zorundaydılar.

Doların dünya parası işlevini yerine getirmesi A.B.D. ülke sınırları dışında dolar miktarının büyümesi anlamına gelecekti. Bu da ancak A.B.D. dışında ülkelerde, özelikle Avrupa ülkeleri merkez bankalarında dolar tutulması ile olabilirdi. Bu dolarlar merkez bankalarına intikal etmeden önce Amerikan kökenli sermayeler halinde Avrupa ülkelerine yatırım olarak geliyorlardı. Yani dünya para talebine cevap veren A.B.D.'nin ödemeler dengesi Amerikalı sermayedarların Avrupa'daki yatırımları için ihraç ettikleri dolarlarla dengeleniyordu. Zamanla bu durumun «Amerikan» sermayesine karşı bir tutum doğuracağı konusunda bir kuşku yoktu. Avrupa sermayesinin Amerikan sermayesiyle daha başka koşullar altında (yani artıkdeğerden daha yüksek pay alarak) ortaklığa girmeyi öngören kesimi gocunmaya başlayarak bu tedirginliğini, yani Amerikan sermayesinin Avrupa'da önemli sanayileri ele geçirmesinden çıkan tedirginliği, merkez bankalarının dolar tutmaktan vazgeçmelerini sağlayarak dillendirdiler. Önce DeGaulle ile başlayan dolara karşı altın talep etme olgusu dünya parası olarak dolara güvenin kalmadığını göstererek aynı zamanda da bir kısım Avrupa sermayesinin Amerika sermayesinden bağımsızlık isteğini kanıtladı.

Amerikan hükümeti bu gelişmeyi önleyecek bazı çabalara girdi. Yani bir yandan doların dünya parası rolünü, bir yandan da Amerikan sermayesinin doların dünya parası olması ile kazandığı ayrıcalıklı durumu korumak için doların değiştirilebilirliğini (convertibility), dolayısıyla da dünya parası rolünü korumaya çalıştı. Parasal-kurumsal açıdan bu durum S.D.R. vb. gibi icatlarla Amerika'nın elinden altın çıkmasını önlemek doğrultusunda oldu.

Ekonomik açıdan ise, A.B.D. ticaret ve dolayısıyla ödemeler dengesini ne kadar düzeltebilirse, daha doğrusu başka sanayi ülkeleri aleyhine ne kadar sağlamlaştırırsa, dolara güven o kadar artacaktı. Amerikan sanaayiinin nisbi üretkenliği artınca doların da geleceği sağlama alınacaktı. İşte bu yüzden, petrol krizi büyük bir rol oynamış oldu. Gerek Japonya, gerek Avrupa ülkeleri sanayi malları üretimine giren hammadde maliyetleri açısından petrol fiyatının yükselmesinden A.B.D.'ne nazaran çok zarar gördüler. Buna karşılık, A.B.D.'nin petrol ithal gereği az olduğundan, ödemeler dengesi Avrupa'ya nazaran avantajlı bir duruma girmiş oldu. A.B.D. ekonomisinin ve ödemeler dengesinin dünya ülkeleri içindeki durumu böylece düzelince, doların durumu da eskisine nazaran düzeldi. Buna ikinci olarak altın fiyatının yükselmesi eklenmeli. Altın fiyatının A.B.D. tarafından serbest bırakılması bir yandan dünya para hacminin önemli ölçüde büyüterek dünya parasının arz kısıtlılığını büyük çapta ortadan kaldırdı, dolar üstündeki baskıyı kaldırarak da doların dünya parası niteliğini tümden kaybetmesini önledi.

Altın fiyatının yükselmesinin dünya parası hacmini büyütmesi çeşitli ülkelerin merkez bankalarında bulunan altın rezervini parasal açıdan artırarak oldu. Altın fiyatının yükselişi dünya ekonomisindeki kredi bazını da artırmış oldu. Ülke içinde krediler güvene göre veya reel kaynak karşılığı verilir. Ülke hükümetleri arasında ise rezervlere karşı verilmesi daha olası. Aynı zamanda, potansiyel olarak dünya parası rolünü oynayacak hangi para olursa olsun, onun genişleme imkânı artmış oldu. Örneğin, dolar tekrar dünya parası rolünü oynamaya başlasa, Fort Knox'daki altın eskisine nazaran daha büyük bir kâğıt dolar hacmini destekleyebilecek.

Para krizi ile ilişkili iki sorun vardı. Birincisi altın fiyatının ne olacağı, ikincisi ise dünya parası olarak doların yerine neyin geçeceği. Birinci sorun çözülmüş oldu, hem de dünya parası hacminin genişleme gereğine de cevap vererek. İkincisi ise hâlâ çözüm bekliyor. Bunun çözümü büyük ölçüde, dünya işbölümünün yeniden gireceği düzene bağlı. Doların, S.D.R.'ların, markın, ya da ağırlıklı bir para demetinin dünya parası rolünü yerine getireceğini şimdiden iddia etmek imkânsız. Çünkü dünya ekonomisi fiili olarak bir kriz içinde ve her krizde olduğu gibi asıl sorun dünya ekonomisindeki iş bölümü. Bunun çapı ve etkinliği ortaya çıkmadan, yeni iş bölümü sonucunda hangi ülkelerin hangi şekillerde sisteme bağlana-

cakları belirlenmeden dünya parası işlevini neyin yerine getireceği de bilinemez. Yeni denge ortaya çıkana kadar beklemek gerek. Şunu da belirtmekte yarar var. Ortaya çıkacak durumda yeni denge bozulmaya yüz tutunca da, yani bir kriz ve yeniden iş bölümü dönemine girilince, aynı tür bir para krizine de girileceği kesin.

Bu makalede yapmak istediğimiz, kapitalist ekonominin işleme gerekleri açısından paranın rolünü ortaya çıkarmak ve para krizini dünya parası gereğine bağlamak. Bizce ülke paralarının arasındaki değer belirlenmesi ülkelerin dünya iş bölümündeki rolleri paralelinde oluyor. Yani ikincil bir sorun. Asıl dünya ekonomisine ışık tutan genel eş-değer olgusunun dünya düzeyinde işleyişi ve sermayenin dünya ölçeğinde birikimine imkân sağlayıp sağlamadığı. Buradan çıkarak da dünyada iş bölümü değişmelerinin 'para krizi' olarak gözüken parasal boyutu. ■

KAYNAKLAR

Brunhoff, Suzanne de, *La Politique Monétaire, un Essai d'Interprétation Marxiste*, Paris, 1973.
Marx, Karl, *Capital*, vol, 1, Moscow, 1961.

(Bu makalenin bazı kısımları ufak değişikliklerle *ODTÜ Gelişme Dergisi* 1975 Özel Sayısı'nda yayınlandı.)

Felsefe Dizisi 1
» lenin ve felsefe
L. ALTHUSSER
15 Lira
●
Felsefe Dizisi 2
» hegel üstüne
W.T.STACE
25 Lira
Dağıtım:
İst/Ank/İzm. GE-DA
BİRİKİM YAYINLARI
P.K. 538 Sirkeci

NEDİM GÜRSEL

Önemli Bir Tartışmanın Eşiğinde

Fransız Komünist Partisi'nin XXII. Kongresinde aldığı proletarya diktatörlüğünden vazgeçme kararı günümüzde Marksizm üstüne yapılan tartışmalara yeni bir boyut daha ekleyeceğe benzer. Bir süredir parlamentocu yoldan barış içinde iktidarı almayı öngören, «somut durumun somut tahlili» gereği stratejisini burjuva demokrasisi kurallarına uyduran, giderek burjuvaziyle nasıl işbirliği yapılabileceği konusunda büyük deney sahibi François Mitterand ve radikal partinin sol kesimiyle ortak bir hükümet programı çerçevesinde anlaşan Fransız Komünist Partisi'ndeki son gelişmelerin doğal sonucu olarak değerlendirmek gerekir bu kararı. Proletarya diktatörlüğü kavramının parti tüzüğünden çıkarılması «Fransa renklerine uygun sosyalizm», «Özgürlükçü sosyalizm» v.b. gibi şu günlerde çok sık raslanan «komünist» sloganlara uygun bir davranıştı aslında*. Oyun burjuva demokrasisi kurallarına göre oynandığından —bu Fransa için kaçınılmaz bir zorunluluk— 1978 genel seçimlerinden önce FKP'nin daha başka yeniliklere de kalkışabileceğini söylemek falcılık olmaz sanırım. Nitekim Georges Marchais bu yönde ileri bir adım atarak «proletarya» kavramının da gözden geçirilmesini önerdi. Bu girişim partinin geleneksel yapısını sarsacak nitelikte olmasa da ister istemez bazı kuşkulara, militanların çoğunda yöneticilere karşı belli bir güvensizliğe yol açacağa benzer. Tekelci kapitalizmden zarar gören en geniş halk kitlelerini kendi safında toplama çabası Leninist bir partinin temel ilkeleriyle çelişmemekle birlikte, bütün ücretlileri aynı ya da benzer sınıfsal konumlara yerleştirmek, bağdaşık bir niteliğe sahip proletaryanın yeniden tanımlanmasına neden olabilir. İşçi sınıfının, etkin nüfusun ancak %45'ini oluşturması FKP'nin parlamentoculuğa dayanan stratejisi için önemli bir engel çünkü. Buna Fransa'daki toplumsal sınıfların karmaşık yapısını, «ücretli» diye tanımlanan büyük çoğunluğun dolaylı bir biçimde sömürülürken, bazılarının sömürüden pay almasını da eklemek gerek.

FKP'deki bu yeni gelişmeler, özellikle Sovyetler Birliği ve Doğu ülkeleri tarafından çok sert bir dille eleştirildi. Sözkonusu eleştiriler —Brejnev'in SBKP'nin son kongresine sunduğu raporda olduğu gibi— politik düzeydeki daha çok Suslov'un **Pravda**'da çıkan yazıları da görünüşte teorik, gerçekteyse tartışma, hattâ suçlama yanı ağır basan polemik yazılarıydı. **Yürüyüş** dergisince çevrilen Zagladin'in «Komünistlerin Sancağı Enternasyonalizm» başlıklı yazısını da bunlar arasında saymak gerekir. Zagladin «Enternasyonalizmi hedef alan hücumlara, bizzat devrimci işçi hareketi saflarında da başvuruluyor.» derken İspanyol, İtalyan, özellikle de Fransız Komünist partilerine çatıyor. **(Yürüyüş,** 4 Mayıs 1976). Japonya ve Portekiz komünist partileri proletarya diktatörlüğü kavramını tüzüklerinden çıkardıkları vakit bunca gürültü koparılmamıştı nedense. Bunun elbet çeşitli nedenleri var. Ama proletarya diktatörlüğü sorununun FKP içinde de tartışmalara yol açması, özellikle Etienne Balibar ve Louis Althusser gibi partili düşünürlerin karşı tavır almaları, soruna yeni boyutlar ekledi. Amacım ne FKP'nin stratejisini ne XXII. Kongre kararlarını eleştirmek. Proletarya diktatörlüğü üstüne başlayan tartışmanın -ne yazık ki, bilinçli olarak kongreden sonra başlatıldı bu tartışma- yalnızca teori değil, pratik açısından da önemli sorunları gündeme getireceğine inandığımdan Balibar ve Althusser'in görüşlerini özetlemek istiyorum*.

* FKP'nin, ortak hükümet programını imzalamasından bu yana çıkardığı bildiri ve afişler üstüne semiolojik bir çalışma yapılsa çok ilginç sonuçlar elde edilirdi kuşkusuz. Örneğin partinin gençlik organına ait renkli bir afiş şu günlerde bütün Paris sokaklarını süslüyor. Afişte ak sakallı, ciddî ve anlamlı bakışlarıyla Karl Marx. Gökkuşağının altında durmuş, sol elini hafif yana çevirmiş oto-stop yapıyor. O geniş, kocaman alnındaysa süslü bir motosiklet gözlüğü. Gençlerle buluşacak anlaşılan; motosikleti bozulunca şu sıra yollara dökülen hippiler gibi o da oto-stopa başlamış.

* XXII. Kongrenin proletarya diktatörlüğü konusunda aldığı karara parti militanları kadar şaşırmadım ben. Sözkonusu kararın uzun boylu tartışılmadan onaylandığı bir gerçek. Ama FKP bu «demokratikleşme» sürecini aşağı yukarı 15 yıl önce başlatmıştı. Valdeck Rochet'nin 1964 yılında XVII. Kongreye sunduğu raporda proletarya diktatörlüğü üstüne ilginç görüşler yeralıyor. O zamanki genel sekreter Rochet, koşullar değişirse proletarya diktatörlüğünün yeni biçimler alabileceğinden sözediyor. 1969 yılında yayımlanan *Champigny Bildirisi* de aynı çizgide. 1970 yılından bu yanaysa partinin resmî metinlerinin hiçbirinde proletarya diktatörlüğüne değinilmiyor.

Bu tartışma, çok yakından olmasa da, Türkiye'deki sol hareketi ilgilendiriyor bence. Örneğin Mehmet Ali Aybar'ın **Sosyalist Yol** dergisinde yayımlanan uzun incelemesinin bir bölümü FKP'nin XXII. Kongre kararlarından destek alıyordu. Başka yayın organlarında da bu konuya değinildi, değişik görüşler ileri sürüldü. Bu nedenle, proletarya diktatörlüğü konusunda aldıkları tavrı yakından izleme olanağını bulduğum Balibar ve Althusser'in görüşlerini kısaca özetlemekte yarar görüyorum. Şimdilik partili aydınlar arasında yaygınlık kazanan bu görüşler yeni değil kuşkusuz. Ama XXII. Kongre kararlarını eleştirir nitelikte olmaları FKP'de yönetime karşı bir eğilim yaratabilir. Bağrında hiçbir eğilim barındırmamaya kararlı FKP'nin bu eleştirilere sert bir biçimde karşı çıkması sorunun önemini açıkça ortaya koyuyor sanırım. Althusser'in proletarya diktatörlüğü kavramının bırakılmasını kısaca eleştirmesinden hemen sonra Georges Marchais'nin üstü kapalı bir biçimde verdiği yanıt, Balibar'ın «Lenin ve Proletarya Diktatörlüğü» konulu konferansında öne sürdüğü savları çürütmek amacıyla Lucien Sève'in «Lenin ve Sosyalizme Barışçı Yoldan Geçiş» adlı bir konferans vermesi parti içinde önemli bir tartışmanın başladığını gösteriyor.

MARKSİST - LENİNİST DEVLET TEORİSİ VE PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ

Georges Marchais FKP'nin XXII. Kongresine sunduğu raporda «bugünün gerçeklerine uymadığı» gerekçesiyle proletarya diktatörlüğü kavramının parti tüzüğünden çıkarılmasını öneriyordu. Daha önceden bir televizyon programından yaptığı konuşmadaysa «diktatörlük» sözcüğünün faşizmi çağrıştırdığını, bu nedenle demokrasi tutkunu Fransa halkının «proletarya diktatörlüğü» deyimini hangi biçimiyle olursa olsun benimsemeyeceğini söylemişti. Bu görüşe parti içinde ilk tepki Etienne Balibar'dan geldi*. Kongreden kısa bir süre önce FKP'nin günlük gazetesi **L'Humanité**'de açılan tartışma köşesinde proletarya diktatörlüğünün bırakılma önerisini sert bir dille eleştirmişti Balibar. 20 Nisanda **Maurice Thorez Enstitüsü**'nde yaptığı «Lenin ve Proletarya Diktatörlüğü» konulu konuşmada da aynı tavrı, bu kez görüşlerini ayrıntılarıyla sergileyerek, sürdürdü. Gerçekte Balibar'ın konuşması **Marksist Araştırma ve İnceleme Merkezi**'nin (CERM) düzenlediği bir dizi konferans programında yer alıyordu. Ne var ki, «Devlet Teorisi ve Marksizm» genel başlığı altında sunulan bu konferansların çoğunda, dinleyicilerin üstlemesine karşın, proletarya diktatörlüğü sorununa değinmekten kaçınmıştı konuşmacılar. Hatta tarihçi Jean Bruhat, «Marx'ın Yapıtında Devrim ve Proletarya Diktatörlüğü» konusunu ele alırken, bu konuyu güncelleştirmenin kongre kararlarını eleştirmek anlamına geleceğini belirterek kendisine soru yöneltenleri disipline çağırmıştı. Balibar'sa XXII. Kongrenin yanlış bir teorik tanımdan yola çıktığını öne sürerek proletarya diktatörlüğü konusuna güncel bir eleştiriyle girdi. Ve sözkonusu kavramı Marksist-Leninist devlet teorisi bağlamına yerleştirmekle başladı söze. Devletin sınıfsal karakteriyle proletarya diktatörlüğü arasında organik bir bağ bulunduğuna dikkati çekerek her devletin belli bir toplumsal sınıfın baskı aracı sayılması gerektiğini, bu açıdan burjuvazinin, yani azınlığın diktatörlüğü olan burjuva demokrasisiyle, çoğunluğun diktatörlüğü olan proletarya diktatörlüğü arasında hem niçelik hem de nitelik ayrımları bulunduğunu somut örneklerle (Fransa Komünü, Ekim Devrimi) gösterdi. Ama proletarya diktatörlüğü konusunda asıl sorun, parti yöneticilerinin öne sürdükleri gibi hükümet biçimi üstünde değil, belli bir «tarihsel eğilim» (tendance historique) çerçevesinde temelleniyordu. Proletarya diktatörlüğü kapitalist toplumun bağrında filizlenen, sosyalizmin kurulma süreci için kaçınılmaz bir zorunluluktu Balibar'a göre. Marksist tarih görüşünün özünü sınıf çatışmasına indirgeyen (Bkz. **Cinq Etudes du Matérialisme Historique,** s. 47, ed. Maspéro 1974), proletarya diktatörlüğünü sınıf savaşı ve devlet gibi tarihî maddeciliğin temel kavramlarıyla aynı düzeyde ele alan bir marksistin soruna böyle yaklaşmasını doğal karşılamak gerekir.

Komünist Manifestosu ile **Devlet ve Devrim**'den seçtiği metinlere dayanarak Devlet'in tanımını yapan Balibar, sosyalizmin herşeyden önce bir Devlet iktidarı sorunu olduğunu ortaya koymaya çalıştı. Proletaryanın siyasî iktidarı ele alıp egemen sınıf olarak örgütlenebilmesi için kendisini sömüren burjuva sınıfının egemenliğine son vermesi, bunun içinse burjuva Devlet'ini parçalayıp yerine kendi egemenliğini pekiştirecek proletarya diktatörlüğünü koyması gerektiğini belirtti. Sosyalizmin kurulma sürecinin başlaması, Lenin'in deyişiyle «Çekirdeğini ordu, polis v.b. gibi baskı araçlarının oluşturduğu» burjuva Devlet aygıtının ortadan kaldırılmasına bağlıydı. Öte yandan, Marx'ın Weydemer'e yazdığı mektupta özellikle üstünde durduğu sınıf savaşının kaçınılmaz olarak proletarya diktatörlüğüne yolaçacağı görüşü asıl sorunun bir hükümet biçimi değil, «tarihî bir değişmezlik» (L'invariant historique) olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Yani bugünkü gerçeklere uymuyor diye bırakılan proletarya diktatörlüğü belli bir ülkenin somut koşulları açısından değil, «bütün insanlık» açısından ele alınması gereken tarihî bir aşamaydı düpedüz. Ve yalnızca dünya işçi hareketinin devrimci pratiği değil, Marksist teori de bu aşamanın kaçınılmazlığını doğruluyordu. Proletarya diktatörlü-

* Etienne Balibar Althusser'in yakın çalışma arkadaşlarından, ama ona oranla çok daha genç «Kapital'i Okumak İçin» *(Pour Lire Le Capital)* adlı kitabı, başkalarının da katılmasıyla, birlikte yazmışlardı. Balibar'ın «Tarihsel Maddecilik Üstüne Beş İnceleme» *(Cinq Etudes du Matérialisme Historique)* adlı başka bir kitabı daha var.

ğü burjuva demokrasisine oranla hem daha fazla demokratik hem de **Gotha ve Erfurt Programları»** nda öne sürüldüğü gibi komünist topluma bir geçiş dönemi sayılması gereken sosyalizmin ayrılmaz bir parçasıydı. Balibar proletarya diktatörlüğünün işçi sınıfını yalnız bırakacak bir politika yürütmemesi gerektiğini belirtip ittifaklar sorununa da değindikten sonra, Lenin'in «Oportünizm Devlet aygıtı anlayışından kaynaklanır» sözünü anımsattı. Devletin kaynağını yalnızca toplumsal sınıfların varlığının değil sınıf savaşının da oluşturduğuna dikkati çekerek, proletarya diktatörlüğü döneminde sınıf savaşının sürdüğünü söyledi. Ama bu konuda Marksist - Leninist teoriye önemli katkılarda bulunan, olumlu ve olumsuz yanlarıyla gözardı edilemeyecek bir deneye, Çin Kültür Devrimi'ne değinmedi nedense. Ve sık sık alkışlarla kesilen konuşmasını şu ağır suçlamayla bitirdi: «Günümüzde dünya çapında bir krize girmiştir Leninizm. Partimizin XXII. Kongrede aldığı proletarya diktatörlüğünü tüzükten çıkarma kararını bu krizin belirtileri arasında sayabiliriz. Marksist - Leninist Devlet teorisinin alaşağı edildiği bir dönem yaşıyoruz.»

BİR KAVRAMI BIRAKMANIN GÜÇLÜĞÜ

Sosyal Yayınların düzenlediği «Marksist Kitap Sergisi»nin ilk gününde (23 Nisan) Louis Althusser, son kitabı **Tavırlar**'ı (Positions) tanıtmak amacıyla kısa süren bir tartışmaya katıldı. Sosyal Yayınların yöneticisi ve FKP merkez komitesi üyesi Lucien Sève'in kitabın içeriği, özellikle de ünlü «Devletin İdeolojik Aygıtları» (Les Appareils Idéologiques d'Etat) adlı incelemeyle ilgili sorularını yanıtladıktan sonra «Tavırlar» başlığını taşıyan bir kitabın ister istemez proletarya diktatörlüğünün parti tüzüğünden çıkarılması konusunda da tavır almayı gerektirdiğini belirtti. Kongreye delege sıfatıyla katılmış olsaydı bu kararı desteklemeyeceğini söyleyerek kısa bir biçimde özetlediği görüşlerine şu sözlerle başladı: «Bir köpek bırakabilir; hattâ, bütün güçlüklerine karşın bir çocuk da bırakılabilir. Ama bir kavramı bırakmak sanıldığı kadar kolay olmasa gerek. O kavram kendisini bırakanları zor durumda bırakır sonra.»

Althusser'in proletarya diktatörlüğü konusunda öne sürdüğü savların, bir gün önce Lenin'in 106. doğum yıldönümü dolayısıyla Moskova'da yapılan anma töreninde konuşan Andropov'un görüşlerine yakınlığı dikkati çekiyordu*. Andropov gibi Althusser de Lenin'in diktatörlük anlayışından yola çıkarak, sınıflarüstü bir Devlet düşünülemeyeceğinden gerçekte burjuva ya da proletarya diktatörlüğünden başka bir üçüncü alternatifin olmadığını söyledi. Yaptığı Devlet çözümlemesi aşağı yukarı Balibar'ınkiyle aynı özellikleri taşıyordu. O da Marx'ın Weydemer'e yazdığı mektubu örnek vererek proletarya diktatörlüğü sorununun sınıf savaşı ve komünizm (sosyalizm değil) açısından ele alınması gerektiğini savundu. Hukuk ve yasalar üstünde de durarak bunların bir toplumdaki güçler oranı ve egemen sınıfın iktidarına göre belirlendiğini önesürdü. Sınıf savaşının Devletin etkinlik alanında yoğunlaştığını, Devlet iktidarının ancak tek bir sınıfın elinde olabileceğini, bu nedenle burjuvazi ve proletarya diktatörlükleri arasında bir seçme yapma zorunluluğu doğduğunu ekledi sözlerine. Burjuva Devlet aygıtını parçalayıp —FKP bu aygıtı parçalamaktan çok içinden değiştirmek gerektiğini savunuyor— yerine devrimci bir Devlet aygıtı koymanın, böylece Devletin ortadan kalkacağı sınıfsız topluma geçiş sürecini başlatmanın proletaryanın en önemli tarihî görevleri arasında bulunduğunu anımsattı. Ve o da Balibar gibi ağır bir suçlamasayla bitirdi konuşmasını:

«XXII. Kongrede alınan proletarya diktatörlüğünü parti tüzüğünden çıkarma kararı Marksizm'in temel kavramlarından birinin demokratik serüvencilik uğruna kurban edilmesine yolaçmıştır.» ■

* Bu konuşmanın çok kısa bir özeti *Yürüyüş*'ün 4 Mayıs 1976 tarihli sayısında yayımlandı.

Çeviriler

Fransız Komünist Partisi'nin son kongresinde «proletarya diktatörlüğü»nün parti tüzüğünden çıkarılması yolunda bir karar alındı. Bu karar bütün dünyada yankılar uyandırdı. Hem burjuva çevrelerinde, hem de sosyalistler arasında daha da genişleyerek süreceği belli olan tartışmalar başladı.

Burjuva çevrelerde kararın yalnızca bir taktik değişikliği olduğu yolundaki kanıların yaygın olmasına rağmen, kararın hayli ciddî bir ayrım olduğu görüşleri de azımsanmayacak ölçüde. Nitekim son yıllarda uyguladığı «tarihî uzlaşma» politikasıyla, FKP kararının daha da sağında bir anlayışı pratikte gösteren İtalyan Komünist Partisi'ne karşı alınacak tavır konusu; İtalyan Hıristiyan Demokrat Parti'de eşit güçte iki kesimin oluşmasına yolaçan etkenlerden biridir. ABD başkanlık seçimlerinde bile bu konu ciddî tartışma temalarından birini oluşturuyor.

Ancak kuşkusuz ki kararın asıl yankıları Marksist platformda duyulmaktadır. ÇKP öteden beri SBKP ve tüm Avrupa Komünist partilerini «Proletarya Diktatörlüğü»nden caymış olmakla suçluyordu. Bugüne kadar bu iddia şiddetle reddedildi. FKP'nin kararı ve bu kararı hoşgörü ile karşılayan diğer Batı Avrupa Komünist partileri şimdi SBKP tarafından eleştirilmektedir. Dolayısıyla Sosyalist ülkeler Komünist partileri topluca Batı Avrupa Komünist partilerinin «proletarya diktatörlüğü» hakkındaki tavrını eleştirmekte, karşı çıkmaktadırlar.

Bunun yanında bizzat Batı Avrupa Partileri içinde alınan karara muhalefet edilmektedir. Tartışmalar halen sürmektedir.

Bu sayımızda yeralan çeviriler, işte bu son kesimdeki tartışmalarda öne sürülen görüşlerin ilk açımlanmalarıdır.

Kararın alındığı ülke ve onun Komünist Partisi içindeki görüş farklılıkları özellikle ilgiye değer bulunmalıdır. Parti içinde meydana gelen kanatların sorunu nasıl ele aldıklarını, hangi teorik-pratik gerekçeleri öne sürdüklerini ve hangi temel olguları nasıl yorumladıklarını bilmek, bu kesimlerin anlayışlarındaki temel ayrımların kaynağı konusunda en dolaysız, somut kanıtları gösterebilir. Ancak şunu unutmamalıyız ki, taraflar henüz sistemli, tutarlı bir bütün halinde görüşlerini ortaya koymuş değillerdir. Şimdilik ilk kanıtlar, ilk karşı çıkmalar dönemindeyiz. Veya sunduğumuz yazılar tartışmanın bu ilk evresine aittir.

İlk yazı Jean Bruhat'nın. Bruhat, FKP'nin yönetici kademelerinde görevli bir ideologdur. Kararı savunmakta ama «proletarya diktatörlüğü» sorununa hiç değinmeden yapmaktadır bunu. İttifakların gerekliliğini ve 1936'daki Halk Cephesinden FKP'nin bu uygulamalara yabancı olmadığını belirtmektedir. Yazının özü sanırız en son cümlesinde ifade edilmektedir: «FKP bu ittifak politikasıyla ulusal gerçeklik içinde kökleşmektedir.» Bu anlayışın, halen mevcut «Ulusal gerçeklik» içinde, bu gerçekliğin kurallarına uyarlı bir Komünist Partisi düşüncesini savunduğu söylenmelidir. Bu düşüncenin kendisi ise sanırız asıl ayrım noktasını oluşturmaktadır. Marksistler, varolan «gerçeklik» karşısında nasıl, hangi içerikli bir anlayışla tavır alırlar, temel soru buradadır. Karşı olduğumuz Bruhat'nın yazısına ayrıca yan notlar koymadık.

Etienne Balibar, Fransa'da «Althusser hücresi» diye bilinen ekipten. FKP kararına ilk şiddetli tepkiyi gösterdi. Nedim Gürsel'in yazısında göreceğiniz gibi çeşitli konferanslarda eleştirilerini devam ettirmekte. Yayımladığımız yazısı, *L'Humanite*'nin (FKP'nin yayın organı) «proletarya diktatörlüğü» konusunda açtığı tartışma sütunlarında çıktı. Yazısının ilk iki bölümünde Balibar, alınan karara apaçık karşı olan teorik verileri hatırlatıyor. Kararın oluşturuluş biçimine karşı eleştirilerini, gizlemediği bir endişe duygusuyla öne sürüyor. Üçüncü bölümde ise, geçirilen deneyler ve mevcut durum dolayısıyla ortaya çıkmış olan cevaplandırılması zorunlu sorunları sıralıyor. Yazının en önemli yanı da burası. Yazının dördüncü bölümünün 3, 4, ve 5. paragrafları da aynı değerdedir. Yazar sıraladığı soruların cevaplarını vermiyor. Ancak daha, bu ilk evrede kesin cevaplar beklemek yanlış olur. Üstelik sorular Balibar'ın çizdiği çerçeveyi de aşacak gibi gözükmektedir. Yazının bir bütün olarak, FKP kararına karşı çıkış konusunda olumlu ve temel önemde noktaları içerdiğine inanıyoruz.

Üçüncü yazıda Guy Besse, E. Balibar'a cevap veriyor. Görüleceği üzere cevap daha çok Fransa'nın mevcut ekonomik-politik durumundan çıkarılmış bazı gerekçelere dayalıdır. Ama yazının bizce en önemli ve ilginç sorular getirici bölümü «devleti demokratikleştirmek» adlı bölümüdür. Burada kısa ama büyük ölçüde yeterli olarak yansıtılan anlayış, acaba yazarın iddia ettiği gibi Bernstein'dan farklı bir anlayış mıdır? Burjuva devleti bu devlet mekanizması içinde yeralan insanların bireysel ekonomik durumlarından veya özellikle devletin «hizmetliler» kesiminin bazı konulardaki davranışlarından kalkarak yorumlamak bu denli önemli konu için nasıl «ciddî» bulunabilir? (Guy Besse posta hizmetlilerinden örnek veriyordu.)

Burjuva devletin niteliği, kapsamı konusundaki Marksist yaklaşımı, devlet teorisinin ayırdedici özelliklerini Guy Besse'nin bilmemesini düşünemeyiz. Yukarıdaki tipte gerçeklerle devletin demokratikleştirilmesini mümkün gören yazarın, pragmatizmle elele yürüyen iyimser faydacı bir mantık yürüttüğünü söylemek zorundayız. Karşı olduğumuz bu mantığa ve yaklaşım tarzına, verdiği her kanıt ve gerekçede ayrı ayrı açıklama getirmek, bu bakımdan anlamsız olurdu. Okur yazarın cevap vermeye çalıştığı Balibar'ın yazısını ve onun karşı çıkma gerekçelerini Guy Besse'ninkilerle karşılaştırarak durumu değerlendirebilir. ■

Fransız Komünist Partisinin İttifak Politikası (1936-1976)

Çeviren REŞİT GÜVEN

«...orta sınıfları, burjuvaziyle birlikte ve hele feodalleri de bunlara katarak işçi sınıfının karşısında 'tek bir gerici kitle' olarak göstermek de bir saçmalıktır.»

Karl Marx
(Gotha Programının Eleştirisi)

Tamamen kişisel olan bu kısa düşüncelerin başına Marx'ın 1875 tarihli bu metnini koymam, bana teorik sığınak olması için değil, sadece işçi sınıfının ifadeleri olan devrimci hareketlerin dikkatinin çok erkenden ittifaklar sorununa yöneldiğini hatırlatmak içindir. İttifaklar sorunu, Fransız Komünistlerinin eyleminin değişmez bir unsurudur —ama bu, hiçbir zaman yanlış adımlar, arayışlar, yanlışlar ya da gecikmeler olmadı anlamına gelmez. «Cephe», «ittifak», «toplanma», «birlik» v.b. kelimelerden oluşan bir sözlüğün incelenmesi, bu ilgi noktasının sürekliliğine kolayca tanıklık edebilir.

1936-1976 arasındaki kırk yıllık dönemde kalalım —ittifaklar sorununun, Fransız Komünist Partisinin son kongresinin en güçlü noktalarından olduğuna dikkati çekmek gerek. İttifak yapmak? Evet. Ama hangi nedenlerle? Kiminle? Ne yapmak için? Bugün, yarın? İşte ortaya çıkan sorular bunlar.

1936-1976 arasında işçi sınıfı, nicelik ve nitelik olarak gelişti. Mutlak sayılar ve yüzdelerle oynansa bile bu olgu inkâr edilemez. Yine de, Georges Marchais'nin XXII. Kongrede hatırlattığı verilere göre işçi sınıf faal nüfusun ancak % 44,5'luk bölümünü temsil etmektedir. İşçi sınıfı, ulusal zenginliklerin asıl üreticisi olduğu için bu yüksek bir sayıdır. Yine de, Komünistler için rolü temel olan işçi sınıfının yanında milyonlarca ücretli, köylü, bağımsız, emekçi, aydın, kısacası, eski «halk» kelimesine belirli ve güncel bir sosyolojik içerik verilmek istendiğinde hesaba katılması gereken bir kitle bulunmaktadır. Komünistler tarafından önerilen ittifaklar politikasının ne olduğunu anlamak için gözönüne alınması gereken bu nesnel verilerdir, ideoloji ve inanç farklılıkları değil. Bu politika aynı zamanda (ya da daha doğru bir deyişle, diyalektik olarak) halk güçlerinin bir araya getirilmesi ve gerici güçlerin tecrit edilmesi politikasıdır. Solun ortak program çevresinde birliği, bu politikanın merkezidir. Bu, bütün gerekli ittifakların çevresinde gerçekleşmesi gereken bir tür eksendir.

Maurice Thorez 1936'da, ulusal gönüllülere, katoliklere çağrısını yönelttiğinde («uzatılan el»), Komünist Parti, o zaman Halk Cephesine ilişkin önerilerde bulunduğunda, neydi sözkonusu olan? Gerçek çıkarlarına rağmen, çeşitli nedenlerle (aile gelenekleri, yerel etkiler, eşrafın baskısı, Halk Cephesinin gerçek hedeflerinin bilinmemesi) oylarını Halk Cephesi için kullanmamış olanları kazanmaya yönelmek. Bugün, Fransa halkının birliği sloganı da budur — 1936'dan bu yana Fransız toplumunda ve Fransız kapitalizminin yapısında ortaya çıkan değişikliklerin de hesaba katılmasıyla.

Bir ittifak politikasının her aşamasına farklı hedefler tekabül eder. 1936'da gerçekleşmiş olan ittifakın her şeyden önce (ama tek değil) savunmaya yönelik bir amacı vardı: faşizmi başarısız kılmak. 1976'da Komünistler, ittifak politikasının bunalıma karşı (sadece sonuçları değil nedenleriyle de) mücadele, ama aynı zamanda da, toplumun değişimini gerçekleştirmek için zorunlu koşul olduğu görüşündedirler.

Komünistlerin çalıştıkları ittifaklar, konjonktürel pratikler, durumsal girişimler olarak değerlendirilemez. Bu ittifaklar kısa (ortak programın uygulanması) ve uzun dönemler (sadece halkın çoğunluğunun demokratik eseri olabilecek olan sosyalizm) için geçerlidirler. Komünistler, partilerini bir amaç değil, bu ittifak politikasının başarısı için zorunlu olan bir araç olarak görürler. İttifakın kendisi de bir amaç değildir. Bu ittifak bizimki gibi bir toplum, bizimki gibi bir ülkede, demokratik biçimde sosyalizme ulaşmanın tek aracıdır, çünkü **«bu dönüşümü yürütecek olan iktidar, işçi sınıfı ve kent ve kırdaki öbür kol ve kafa**

emekçileri kategorileri, yani halkın büyük çoğunluğunun iktidarı olacaktır». İşte, FKP'nin son kongresinde kabul edilen formül budur.

Uygulanmaları genel oyun saygınlıktan düşmesine katkıda bulunan ve böylelikle, siyasal demokrasinin bile kullanılmasına zarar veren küçük seçim birleşmelerinden çok uzakta bulunuyoruz. Belki böyle bir kuşku vardır. En iyisi bunu yeniden hatırlatmak. Çünkü, son analizde eğer iyi düşünülürse, Fransız Komünist Partisi bu ittifak politikasıyla ulusal gerçeklik içinde kökleşmektedir. ■

YÜCEL YAYINLARI

V. I. Lenin
- NE YAPMALI

Engels
- İNGİLİZ İŞÇİ HAREKETİ

Bruhat
- MARX, ENGELS MARKSİZMİN GELİŞİMİ

Abidin Nesimi
- TÜRKİYE'DE SOSYALİZMİN TEORİK SORUNLARI

Sweezy
- YÜZ YIL SONRA KOMÜNİST MANİFESTO

Hollstein
- FİLİSTİN SORUNU

Mandel - Novack
- MARKSİST YABANCILAŞMA KURAMI

Edgar Snow
- UZUN DEVRİM

Julius Fuçik
- DARAĞACINDAN NOTLAR

Muhammet Mathu
- KIR GERİLLASI

Nelson
- ANALARIN İŞKENCESİ

Aytunç Altındal
- TÜRKİYE'DE KADIN

Enver Gökçe
- DOST DOST İLLE KAVGA

Metin İlkin
- YARIN İÇİN

Jack London
- MEKSİKALI DEVRİMCİ

Jack London
- CAN YOLDAŞI

Jack London
- VAHŞETİN ÇAĞRISI

Jack London
- DOĞU YAKASI

B. Traven
- HÜKÜMET

Howard Fast
- HALK SAVAŞÇILARI

Karel Ptaçnik
- BÜYÜK DİRENÇ

İzak Babel
- ODESA MASALLARI

Kambanellis
- FAŞİZMİN PENÇESİNDE

Maksim Gorki
- GÜNEŞ ÇOCUKLARI

Yücel Yayınları
P.K. 401, İstanbul

ETİENNE BALİBAR

Proletarya Diktatörlüğü Üstüne

Çeviren REŞİT GÜVEN

L'Humanité ve **France Nouvelle**'de yayımlanan birçok yazı, kongreye sunulan belgede «proletarya diktatörlüğü»ne atıf yapılmasından kâh **yana,** kâh **karşı** tavır almışlardır; ve hattâ bu kavramın parti tüzüğünde yer alıp almamasından yana ya da karşı görüş belirtmişlerdir. **Anten 2** radyo programında sorulan bir soru üzerine, Georges Marchais terimlerinden her ikisinin de ne bugünkü duruma ne de Komünistlerin hedeflerine uyduğu, «proletarya diktatörlüğü»nün terkedilmesinden yana olduğunu bildirmiştir. «Kongre bu sorunu kesip atacaktır» diye eklemiştir.

Öyleyse, şu durum karşısında bulunuyoruz: XXII. Kongre, başlangıcından bu yana, Komünist partilerin siyasal eylem ve örgütlenmelerinin dayandığı ilkelerden yapılacak radikal bir dönüşü onaylama tehlikesiyle karşı karşıyadır. Marx'ın anlaşılmaz olmayan tezlerini aktaran Lenin şöyle yazıyordu: «Marksizm'i sınıf mücadelesi öğretisiyle sınırlandırmak, onu burjuvazi tarafından kabul edilebilir bir şeye indirgemek demektir. Sadece, sınıf mücadelesini tanımayı, **proletarya diktatörlüğünü** tanımaya **vardıran** kimse Marksisttir.» **Devlet ve İhtilâl).**

1. İlk uyarı ortaya çıkıyor: Böylesine önemli bir teorik dönüş, mal kaçırır gibi aceleyle gerçekleştirilemez. Nasıl oluyor da, bugünkü tartışmanın temeli olan Kongre hazırlık belgesi bunu sessizce geçiştiriyor? Komünist militanlar, açıkça koyulan bir sorunun şokuna dayanma ve siyasetlerinin ilkeleri üzerine tam bir tartışma yürütebilme yeteneğinden yoksun mudurlar? **Özellikle Kongre** dolayısıyla, Komünistlerin eylemini **yeni temeller** üzerinde kurmaya, ona, bundan böyle proletarya diktatörlüğünü **dışarda bırakan** yeni tarihî hedefler göstermeye yönelen kanıtların tümünü, Komünistlerin sadece «diktatörlük» kelimesinin getirdiği itme duygusuyla değil de tartışmayı bilerek düşüncelerini açıklamaları için ayrıntılı olarak sergilemek gerekmez miydi?

Gerçekte, ki bu benim ikinci uyarımdır, ne yazık ki biz Komünistlerin —yani partinin— şu anda bu temel tartışmayı iyi sürdürme yeteneğinde olmamamız çok endişe verici bir durumdur. Çünkü, bunun koşulları bir araya getirilmemiştir.

(...) Fransa Komünistleri, daraltılmış koşullar içinde, bilimsel olarak analiz etmeden, Marksist gelenekle bir bütün oluşturan ve kelimelere indirgenemeyecek bir ilkeyi reddetmeye çağrılmaktadırlar. Onun yerine koyacağımız şeyin nesnel anlamını ölçebileceğimizden emin miyiz?

2. Yukarda bir alıntı yaptım. Daha binlercesi gösterilebilir. Alıntılar hiçbir şeyi kanıtlamaz. Alıntılara indirgenince, Marksizm verimsiz bir skolastik, bir formüller dini olur: acılı bir deneyin sonuçları, bize bunu yeterince öğretti. Yine de şunu hatırlatalım: «proletarya diktatörlüğü» Marksist teorisyenlerin kafasından çıkmış bir **teorik türetim** değildir, yapmak zorunda kaldıkları ve uzun bir pratiğin derslerini özümleyen bir bulgudur. Ve bu pratiğin öğrettiği, özellikle, devrimci sınıfın, burjuva hukuk ideolojisinin üzerinde temellendiği aldatıcı alternatifler içine kapanmasının imkânsızlığıdır: kendiliğinden «diktatörlük» ya da kendiliğinden «demokrasi»; emekçilerin, egemen sınıf olarak devlet zorlaması aracılığıyla örgütlenmesi ya da kurtuluşları için demokratik kitle mücadelesi. Oysa, işte şimdi bu alternatifler içine kendimizi kapatmaktayız.

Ortaya koyulan şeyi iyi görmek gerekir. Eğer işçi hareketinin sınıf mücadelesi, kendisine hedef olarak «basitçe» mutluluk, özgürlük, demokrasi vb. değil de, bütün güçlüklere ve hattâ içinde taşıdığı kuşku verici çelişkilere rağmen proletarya dik tatörlüğünü koyduysa, bunun maddî bir nedeni vardır. Çünkü kapitalist sömürü, kaçınılmaz olarak **burjuvazinin sınıf diktatörlüğünü** getirir ve bu diktatörlüğün özel tarihî koşulları içindeki eşitsiz biçimdeki şiddetli ve açıkça baskıcı biçimleri ne olursa olsun, kapitalist sömürü onun üzerine dayanmaktadır; ve çünkü, olduğu gibi «emekçilerin hizmetinde» çalışamayacak olan, varolan **devlet aygıtını** yıkmaya hemen girişmeksizin, burjuva diktatörlüğünün tarihî temellerini yıkmak imkânsızdır.

Dolayısıyla, proletarya diktatörlüğünden geçmeden «gerçek» demokrasi için, halk kitlelerinin demokrasisi için mücadele edebileceğimize inanıyorsak, demek ki **burjuva diktatörlüğünün varlığını inkâr ettiğimizi** söylemek istiyoruz ve devlet aygıtının sömürü aracı olarak rolünü inkâr ediyoruz. Bugünkü Fransa'daki mücadeleler içinde emekçilerin deneyine uygun düşen bu mudur?

3. Kitlelerin hareketi üzerinde ağırlığını duyurduğunun bilincine vardığımız dramatik bir olguyla karşı karşıyayız. Bu olgu, Sosyalist ülkelerin (ya da bazı Sosyalist ülkelerin) tarihinin **«proletarya diktatörlüğünün» biçimini bozmuş ve değerden düşürmüştür.** Parti ile devleti özdeşleştirerek, onu proletarya **üzerinde** diktatörlüğün eşanlamlısı yapmıştır; pratik olarak, proletarya diktatörlüğü ve siyasal kitle demokrasisini **karşı karşıya getirmiştir.** Ağır siyasal bunalımlara ve uluslararası Komünist harekette derin bölünmelere götürmüştür. Ama bu durum karşısında yakınmak yetmez, önce işin içinden sıyrılarak, sonra da proletarya diktatörlüğü sorununu reddederek yanından dolaşmayı ummak nefiledir. Tam tersine bu durumu **analiz etmek** gerekir. Tarihî bir olgunun tarihî nedenleri vardır. Sosyalist ülkeler halklarının proletarya diktatörlüğünü tam olarak gerçekleştirmelerini **engellemiş** (bütün «kişilik» sorunlarının ötesinde) ve böylece onu, eğilim olarak kendi karşıtına dönüştürmüş olan tarihî nedenler nelerdir? Burjuva devlet aygıtının fiilen yıkılmasını ve dolayısıyla da yüzyılların sınıf baskısı tarafından bırakılmış dev toplumsal çelişkilerin tam olarak çözümünü engellemiş olan tarihî nedenler nelerdir? Bu nedenler, **bugün** kapitalist dünya ve sosyalist dünyada hangi biçimlere bürünmektedirler ve bunlara karşı durmak **nasıl** umulabilir? Dolayısıyla, Komünistlerin devrimci eylemine kılavuzluk etmesi için proletarya diktatörlüğü kavramına getirilmesi gereken **zenginleştirmeler** (buna **düzeltmeler** de dahildir) nelerdir?

4. Bu soruların yokluğu, parti içinde bugünkü tartışmayı geniş ölçüde işe yaramaz duruma sokmaktadır. Etkileri, bazan şaşırtıcı sonuçlar gösteren belge tasarısının her satırında kendini hissettirmektedir. Bunun sadece bir tek örneğini vereceğim. Tasarı, «uluslararası bağlam»a küçük bir paragraf ayırmaktadır. Bundan şu izlenim çıkıyor ki, bir yanda, dünyadaki durum **aynı biçimde** emperyalizmin zararına, sosyalist kampın, kurtuluş mücadelelerinin, işçi hareketinin ve bu ilerici güçlerin **birliği** yararına gelişmektedir; öteyandan Fransa, «dünyadaki ağırlığı» dolayısıyla, emperyalizmin müdahalesinden **kaçarak** kendi iç toplumsal dönüşümünü sürdürme **imkânlarına** sahiptir. Oysa, olgular bu basit ve iyimser görüşü tamamen yalanlamaktadır. Son birkaç on yıldır emperyalizmden kurtulmayı ve Sosyalizme doğru yürümeye başlamaya başarmış olan halklar bunu, emperyalist müdahaleye karşı uzun mücadeleler pahasına yapmışlardır: bunlar da Küba ve Vietnam'dır. Tabii bu zaferlerin tarihî önemini azımsamak sözkonusu değildir, çünkü bunlar, halklar ve emekçiler için devrimin **mümkün** olduğunu göstermektedirler. Ve bu, sosyalist kampın **bölünmüşlüğü** ve üzerinde emperyalizmin başarıyla oynamaktan geri durmadığı, sosyalizmle ulusal bağımsızlık mücadeleleri arasındaki ittifakın **hassaslığından** (Ortadoğu'ya bakınız!) doğan engellere **rağmen** gerçekleşmiştir.

Peki o zaman, bu ayırıyı üstü örtülü olarak gidermek için değinilen «Fransa'nın dünyadaki ağırlığı» kanıtı hakkında ne düşüneceğiz? Açıkçası, bu bir tek anlama gelebilir: **Fransa'nın kendisi de emperyalist bir ülke olduğu için,** dünya emperyalist sisteminin (ki kendisi de onun bir parçasıdır) iç tarihine müdahalesini nötralize etmek, hattâ bundan tamamen kaçmak için **daha elverişli** koşullar içinde yer alacaktır! Ama bu kanıt desteklenemez: bu yüzden de gerçekten hiç kimse, bunu böylesine açıkça formüle etmeye kadar işi vardırmamıştı; çünkü doğru olan **tersidir:** bir ülke ne kadar emperyalist sistemin yüreğinde yer alıyorsa, emperyalizm için, onun devrimci gelişimini engellemek o kadar hayatidir ve bunu yapmak için de o kadar ekonomik, ideolojik, siyasal ve askerî araçlara sahiptir. Ayrıca halk güçlerinin ulusal birliğinin kendisine karşı kenetlenmesiyle sonuçlanacak bir dış saldırı gibi aşırı bir biçime hemen başvurmak zorunda değildir. Fransa'da halk hareketi ,1945-1947'de böyle tecrit olmuş ve yenilgiye uğratılmıştır. Ama 1976'da, Fransız toplumunun dünya emperyalist sistemine bağımlılığı azalmamış, önemli ölçüde artmıştır.

Şili, Portekiz, belki de şu sıralarda komşu İtalya örnekleri bize ne öğretmektedir? Emperyalist müdahalenin hiçbir zaman tam olarak aynı biçime bürünmediğini, somut koşullara kendini uydurmak zorunda olduğunu. Bunda dikkati çeken biçimde başarılı olduğunu da ekleyelim: kitle hareketinin özgül zayıflıklarını her yerde sömüren Avrupa sosyal-demokrasisinin karşı - devrimci eyleminin kılavuzluk etmesi, nöbet değiştirmesiyle şurada askerî darbe, burada Ortak Pazar'ın ekonomik baskıları. Bu örnekler, varolan durumu belirleyen temel bir veriyi ortaya koymaktadır: emperyalizmin, bugün henüz çok büyük olan **gücü, girişim ve önceden düşünebilme yetenekleri.** Kapitalist dünyanın herhangi bir ülkesinde, sadece kısıtlı toplumsal değişiklikleri kabul ettirmek için bile olsa, tam siyasal birliklerini henüz gerçekleştirmemiş olsalar ve mücadelelerinin zorunlu sonucunun kapitalizmin devrilmesi olduğunun bilincinde olmasalar da, **kitlelerin** siyasal alana **bizzat** müdahale etmeye başlamaları, emperyalizmin müdahale etmesi ve hattâ önce davranarak karşı-devrimi öngörmesi ve örgütlemeye başlaması için **yeterlidir.**

Bu yüzden, ülkemizde gerçek bir toplumsal değişimin gerekliliği ve koşulları olgunlaştığı anda, buna ulaşmak için bir strateji, **bugün** çıkarları büyük sermayenin politikası tarafından zedelenmiş ve **ilke olarak** ona karşı birleşmek zorunda olan toplumsal tabaakların basit bir muhasebeleştirilmesine dayanamaz; bu tabakaların kâğıt üzerinde «salt çoğunlukçu» olmaları gibi basit bir gözleme dayanamaz; genel sloganlar ve böyle bir çoğunluğu **kendiliğinden** bir araya getirecek evrensel ideolojik temalar ileri sürmekle yetinemez. Bizzat kendi varlığını gözeten emperyalizmin müdahalesinin özel koşularını **öngörmesi** gerekir; üzerinde emperyalizmin oyna-

yabileceği halk kesimindeki çelişkileri, değişikliğe karşı, hattâ kendi çıkarlarına karşı **sömürülenler** dahil büyük kitleleri ayağa kaldırmak için emperyalizmin elinde bulunan —ve **tümünü** kullanacağı— araçları, analizde hesaba katmak gerekir (Portekiz'de kendisinin sefalete ve göçe zorladığı yoksul köylüleri ön hatta çıkarmayı başarmadı mı?). Bunu şematik olarak söylemek için, değişim ve sosyalizme geçiş için **halk birliğinin temellerini** gözönüne almak yetmez, gerektirdikleri mücadele biçimlerini analiz etmek ve düşünmek için, **karşı-devrimin** potansiyel **temellerini** de gözönüne almak gerekir bütün güçlük buradadır. Sorunun bu **iki** yanını farketmeyen her strateji hayalci olacaktır, zaferleri değil yenilgileri hazırlayacaktır.

Burada —bu, sorunun sadece bir yanıdır, kabul edilebilir sınırlar içinde kalmak için ayırdım— yeniden proletarya diktatörlüğüne geliyoruz. «Proletarya diktatörlüğü» **kelimesi** değil, ortaya koymamız ve çözümlememiz gereken, **bizim yerimize** hiç kimsenin çözümleyemediği ve çözümleyemeyeceği proletarya diktatörlüğü sorunlarına geliyoruz. Burjuvazinin bize kabul ettirmek istediği alternatife göre, demokratik kitle mücadelesi **yerine** proletarya diktatörlüğü değil, proletarya diktatrölüğünü **fiilen gerçekleştiren,** geniş ölçüde demokratik, kitle mücadele biçimlerine sömürücülere ve burjuva devlete karşı emekçilerin ve halkın mücadele birliğine geliyoruz. Kendi payıma, özgün aşamalardan sosyalizme geçişin, başka kapitalist ülkeler gibi Fransız toplumu için de «gündemde» olduğuna derinden inanıyorum. Düşmanın ideolojik baskısına boyun eğerek, bu sürecin çelişkilerini gerçekte olduğundan daha aşağıda değerlendirerek ve bunun gerektirdiği sınıf mücadelesinin keskinliği ve ortaya getirdiği üzerinde kendimizi aldatarak buna ulaşabilme şansımız olduğuna inanmıyorum.

Yoldaşlar, proletarya diktatörlüğü sloganını düşüncesizce fırlatıp atmayalım! Teoride ve pratikte, her zamankinden daha fazla Komünist olalım. ■

cem yayınevi

ARİF DAMAR
alıcı kuşu kardeşliğin
Yıllardır Aranan Şiir Kitaplarının Tümü Birden
Günden Güne / İstanbul Bulutu / Kedi Aklı / Saat Sekizi Geç Vurdu / Alıcı Kuş
15 lira

seslerin ayak sesleri
Tükeniyor
7,5 lira

Dağıtım: CEMMAY, Babıâli Cad. 19, Cağaloğlu - İSTANBUL

GUY BESSE

Proletarya Diktatörlüğü Üstüne (E. Balibar'a Cevap)

Çeviren REŞİT GÜVEN

Etienne Balibar'ın katkısı üzerine birkaç uyarı (22 ocak 1976 tarihli l'Humanité).

1) Partinin genel sekreterine, XXII. kongreyi hazırlayan tartışmaya katılma hakkını tanımamak, Fransız Komünist Partisinin üyelerinin haklarını tartışma konusu yapmak demektir; her Komünist yöneticinin görevlerini bilmemek, onu bir hakem ya da seyirci rolüne indirgemek demektir. Üstelik Georges Marchais, Komünist Partisinin (E. Balibar'ın ilk satırları okunduğunda böyle sanılabilir) «hedeflerini» değiştirdiğ isanısını uyandıracak bir şey söylememiştir; parti, dün olduğu gibi bugün de Sosyalist bir Fransa için mücadele etmektedir.

BÜYÜK BURJUVAZİNİN BUGÜNKÜ İKTİDARI

2) «Eğer,» diye yazıyor E. Balibar, «proletarya diktatörlüğünden geçmeksizin 'gerçek' demokrasi, halk kitlelerinin demokrasisi için mücadele ettiğimizi sanıyorsak, demek ki **burjuva diktatörlüğünün varlığını inkâr ettiğimizi** anlıyoruz ve devlet aygıtının sömürü aracı olarak rolünü inkâr ediyoruz.»

Tam **tersine,** büyük sermayenin egemenliğine, **tekelci devlet kapitalizmi** adını verdiğimiz biçimde birleşen tekellerin ve devletin gücüne karşı mücadele ettiğimiz için, Fransa koşulları içinde, proletarya diktatörlüğü kavramının uygun biçimde ifade edemediği bir Sosyalist iktidar biçimini tanımlamaya yöneldik.

İşçi sınıfının bütün güçlerini birleştirmek, bütün emekçi nüfusu onun çevresinde para aristokrasisine karşı toplamak istiyorsak, genel olarak «burjuvazinin diktatörlüğü»nü belirtmekle yetinemeyiz. Büyük sinaî ve malî şirketlerin ellerinde tuttukları ekonomik, toplumsal ve siyasal iktidarın çeşitli yönlerini belirlemezsek, tekelci devlet kapitalizminin bunalımını, bugünkü Fransa'da sınıf mücadelesini tahlil etmezsek, Lenin'in, tarihî bağlamlarından soyut biçimde koparılmış metinlerini çağdaş gerçekliğin üzerine koymaya mahkûm kalırız.

Tasarı, bunalımın kaynağının; büyük sermayenin egemenliğindeki toplumumuzun «ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılarıyla», «emekçilerin ve halkın hayatî ihtiyaçları ve ulusun ekonomik ilerleme ve gelişmesinin gerekleri» arasındaki temel çelişkide olduğunu söylemektedir. Rejimini sürdürmek, emeğiyle yaşayan Fransızların tümünü bunalımın sonuçlarını kabullenmeye zorlamak için, bir oligarşi, iktidar araçlarını gitgide daha fazla elinde yoğunlaştırmaktadır. Halkımız tarafından, 1789'dan bu yana elde edilmiş değerli özgürlükleri yıpratmaktadır. Fransa'yı, ABD'nin yüksek gözetimi altında, uluslar-üstü bir Avrupa'ya hapsetmek istemektedir.

Bu koşullar altında, Leninist bir partinin görevi, büyük sermayenin kurbanı olan bütün tabakalara ortak düşmanlarını tanımaları için yardımcı olmak, bu iktidarı tecrit edebilecek ve yenilgiye uğratabilecek tek güç olan bu karşı konulmaz «çoğunlukçu toparlanma»yı oluşturmak değil midir? Ve bu güç, daha şimdiden büyük sermayeyi, sınıf savaşının şu ya da bu alanında geriletmektedir —örneğin, devletin koruduğu ve desteklediği herhangi bir büyük şirketin bir işyerini kapatma kararı, halkın desteklediği emekçiler tarafından engellenmektedir.

Fransa halkının birliği için, solun ortak programı çevresindeki mücadelemizin anlamı budur. Tasarıda belirtilmiş nedenlerle, işçi sınıfı bu birliğin motorudur. Bütün olarak, bugünkü Fransız toplumunun temel bir çizgisi durumuna gelmiş olan ihtiyaçlar ve özlemler, gerçekten, (çok sayıda Fransızın bunun bilincinde olmamasına rağmen), ülkemizin sosyalist dönüşümünün **nesnel gerekliliğini** ortaya koymaktadırlar. İşçi sınıfı ancak, gündelik talepler mücadelesinde ülkemizi **sosyalist bir demokrasi** yapacak bütün güçlerin bir araya getirilmesinde üstüne düşen sorumlulukları yerine getirerek bütün elinden geleni yapabilir.

Eğer başka türlü olsaydı, iktidarın niçin Komünist Partiyi tecrit etmek, Sosyalist Partiyi sınıfsal işbirliğine yöneltmek, emekçi nüfusun çeşitli kategorilerini birbirleri karşısına çıkarmak istediği anlaşılmazdı. Özgürlüklerin korunması ve genişletilmesi için yürüttüğümüz eylemin gelişmeleri karşısında, iktidarın büyüyen endişesi anlaşılmazdı. Marx ve Engels'in öğrettikleri, sonra Lenin, daha sonra da M. Thorez ve W. Rochet ile birlikte Fransız komünistleri tarafından ele alı-

nan, sosyalizm için mücadele ile demokrasi için mücadelenin birbirinden ayrılamayacağıdır.

DEVLETİ DEMOKRATİKLEŞTİRMEK

3) E. Balibar'a göre, tasarı, «burjuvazinin sınıf diktatörlüğüne» son vermek için, «olduğu gibi emekçilerin hizmetinde çalışamayacak olan varolan devlet aygıtını» yıkmanın zorunluluğunu tanımamaktadır.

Tasarıyı, proletarya diktatörlüğü üstüne tartışmayı bir «kelimeler» sorununa indirgemekle eleştiren Balibar'ın, kullandığı kelimeleri çağdaş gerçekliklerle karşılaştırmasını isterim.

Bugünkü Fransa'da devletin evrimi, işçi hareketini yeni sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Böylelikle —bu sadece biridir— devlet iktidarı günümüzde, büyük kamu hizmetlerine karşı kullanılmaktadır (örnek: PTT); ve Fransızlara, daha fazla «hizmet» ve daha fazla «kamusal» olacak bir kamu hizmeti sağlamak için mücadele edenler posta görevlileridir.

Ama, özelikle, tekellerin devletinden emekçilerin devletine geçiş, tasarıda gözönüne alındığı gibi (3. bölüm) tek bir adımda gerçekleşmeyecektir; ani bir değişme gibi olmayacaktır. Ortak programı destekleyerek, bugünden hazırladığımız bir **demokratikleşme** süreci içinde olacaktır.

Bu programın uygulanması, ekonominin kilit sektörüleri olan bankacılık ve maliye sistemlerini tekellerin egemenliğinden alacaktır. Dolayısıyla, demokratik dönüşüm yolunda «temel bir ileri adım» olacaktır. Ve ortak programın uygulanmasında çıkarı olan bütün tabakaların mücadeleleri, Fransız halkı karar verdiğinde demokrasiyi «sonuna kadar» götürecek ve ülkemize sosyalist bir demokrasinin niteliklerini kazandıracak olan uygulamaları hazırlayacaktır.

E. Balibar, bizim aldatıcı «seçenekler» içine kapandığımızı nasıl yazabilir? Bir zamanlar Bernstein gibi, hareketin her şey, amacınsa hiçbir şey olduğunu düşünmüyoruz. Demokratik kitle mücadelesi sosyalizmin zaferini hazırlar. Ve ilk kez işçi sınıfına ve bütün emekçilere ait olacak yeni iktidar, demokrasinin uygulanmasını kısıtlayarak değil, ona bütün şansları vererek yetkinleşecek ve kendini savunacaktır.

SOSYALİZMİ SAVUNMAK

4) E. Balibar, tasarının burjuva karşı-devriminin güçleri ve imkânlarını azımsadığını düşünüyor; öz olarak, proletarya diktatörlüğü olmaksızın onu yenmek imkânsızdır, diyor.

Eğer tasarı, sosyalist demokrasinin kazançlarına göz kulak olmak zorunda olduğunu unutmuş olsaydı, bu endişeler haklı olurdu. Oysa bütün tasarı, sosyalizmin **savunmasının sosyalist demokrasinin** oluşturucu ögelerinden biri olduğunu kavramamıza yardım etmektedir.

Ülkemizde «emekçi halkı temsil eden iktidarın» proletarya diktatörlüğünden daha geniş bir tabana sahip olacağını düşünen yoldaşların burada geliştirmiş oldukları kanıtlara yeniden dönmeyeceğim. Bu iktidar, muhalefetin kamu hayatına katılmasını yasaklamayacaktır; hiçbir toplumsal kategoriyi oy sandıklarından uzak tutmayacaktır. Ama bütün alanlarda, kaçınılmaz olarak «işçi sınıfı ve geniş halk kitlelerinin eyleminin» savunmasını sağlamasını isteyecektir. Ve sosyalizmin kazançları —iş alanında olduğu kadar kurumlarda, yaşantıda, yasalarda da— işçi sınıfı ve müttefiklerine, biçimi ne olursa olsun her türlü geriye dönüş girişimlerine karşı daha büyük müdahale imkânları sağlayacaktır. Demokratikleşmiş genel oyun işlevlerinden biri, kararlı bir halkın ne baskılara ne şiddete boyun eğmeme iradesini ortaya koymak olacaktır.

Dolayısıyla sosyalist demokrasi kendini «saydırma» imkânlarını ilkelerinin ve erekliklerinin (finalité) haklı akışı içinde, **kendi alanında** sağlayacaktır. İşçi sınıfı ve öbür emekçi tabakalar arasındaki bağlar böylelikle daha da sıkılaşacaktır. Sosyalist bir Fransa'nın yolunu koruması için ihtiyaç duyacağı bütün katkıların seferberliği için en elverişli koşullar böylece yaratılacaktır. Ayaklanma ve silâhlı şiddet tehditlerine karşı seferberlik dahil.

Ülkemizin emekçileri «faşizm» sözcüğünün anlamını bilmektedirler. Ama halkın talepleri ve özgürlükleri için mücadele içinde, Komünist Partinin girişimleri sayesinde faşizm, tek cephe, Halk Cephesi karşısında gerilemiştir.

Eğer bugün, iktidardaki insanların pratiği liberal söylevlerini yalanlıyorsa, bu, demokrasinin onlar için gitgide dayanılmaz olmasındandır. Demokratik mirası korumak için, çağımızın gerekleriyle uyum halinde özgürlükleri geliştirmek için mücadele etmek, modern feodalitelerin savunucularını, onlara gitgide daha güç gelen bir mücadeleye zorlamak demektir. Ve bu, sosyalist demokrasilerini savunacak olan milyonlarca Fransızın üzerinde toplanabilecekleri alanı bugünden hazırlamak demektir. Yönetimin, adaletin, polisin demokratikleşmesi, bir yurttaş-askerler, yurttaş-subaylar ordusu için bugünden harekete geçmek... işçi sınıfımıza, halkımıza, yarın özgürlüğün silâhlarını en iyi biçimde kullanması için yardım etmektir.

Ve sosyalizmi savunmak, (Balibar bu nokta üzerinde ısrar ediyor) ekonomik gelişmesini engellemeye yönelik her girişimi başarısızlığa uğratmak olduğuna göre, aynı zamanda da, savunulmasına azamî etkinliği verecek olan sosyalist demokrasinin tam olarak uygulanmasıdır. Yeni iktidar bütün çalışan nüfusun, üretim ve değişim araçlarının korunması ve yetkinleştirilmesiyle ilgilenmesini sağlayacaktır; emekçiler işyerlerinde (bankadakiler dahil) sosyalist ekonominin en iyi koruyucuları olacaklardır. Ulusal serveti daha şimdiden büyük patronlara ve onların devletine karşı nasıl korudukları görülmüyor mu? Devlet iktidarı onların elinde olduğunda bunu yapmak daha kolay olmayacak mı?

ANTİ - SOVYETİZM İLE MÜCADELE ETMEK

5) Sosyalist ülkelerin tarihi, araştırmaya açıktır. Her durumda şurası kesin ki, proletarya diktatörlüğü (Lenin'in anladığı biçimde) olmasaydı, ilk sosyalist devlet ne düşmanlarını yenebilir ne de eski Rusya'yı değiştirebilirdi.

«Proletarya üzerinde bir diktatörlük» (Balibar ne yazık ki bu terimi kullanıyor), hiçbir zaman Hitler'in saldırısını kıracak bir güce sahip olamazdı. Sovyetler Birliğinin, halkların cellâdı faşizm karşısındaki zaferi, bir **sosyalist toplumun,** Sovyet devleti ve Komünist Partisi çevresinde sağlam biçimde birleşmiş bir halkın zaferidir.

Socyetler Birliği'nde -SBKP XX. Kongresi kararlarına rağmen- sosyalist demokrasinin ilerleme sini frenleyen uygulamaları kınıyoruz. Tutumumuz, bu uygulamaların, insanların mutluluğu ve kardeşliğinden başka bir amacı olamayacak bir toplumun ilkelerine aykırı oldukları kanısı üzerinde temellenmektedir.

Uluslararası gericilik, bu topluma düşmandır; bu, emekçilerin elde ettikleri ve «ileri liberal toplum»da doğacak olan temel özgürlüğü işler kıldıkları bir toplumdur, emekçiler bu toplumda kapitalist sömürü altında değillerdir.

Anti-Sovyetizm ile mücadele etmek, dün olduğu gibi bugün de devrimci bir görevdir.

GÜÇLER DENGESİNİN EVRİMİ

6) E. Balibar, uluslararası bağlam olarak tasarının özetlediğinden farklı bir şey düşünüyor. Tasarının dayandığı analizleri sunma fırsatını **l'Humanité** bir çok kez buldu; ayrıntılı olarak tekrarlamayacağım.

Emperyalizmin kabul etmek zorunda kaldığı barış içinde bir arada yaşama, mücadelelerinin biçimi ne olursa olsun (Küba, Vietnam dahil) halkların kurtuluşunu kolaylaştırmaktadır.

Emperyalizmin saldırgan niteliği değişmemiştir ve zayıflaması, bizi, uluslararası durumun değişmez olduğunu sanmaya yöneltmemektedir.

Ama, Balibar'ın, güçler dengesinin olumlu evrimi karşısında duyarsız olduğunu düşünmek benim için güç. Peki, ülkemizdeki halk hareketinin bugünkü ve yarınki rolü ve etkilerini nasıl soyutlayabiliyor?

Emperyalizmin (en başta Amerikan emperyalizminin) sosyalist bir Fransa'ya düşmanlığı? Tasarı bunu gizlemiyor ve Partimiz, Fransız halkının kendi geleceğini seçme hakkı için mücadele içindedir. Ama Balibar bizden, ülkemizdeki «karşı-devrimin potansiyel temellerini» göz ardı etmemizi, emperyalizmin «halk içindeki çelişkileri» kendi yararına kullanma tutumunu hafife alma mamızı istediğinde, bana öyle geliyor ki, bu manevraları başarısızlığa uğratabilecek tek strateji tasarıda tanımlanmış olandır.

Bu strateji, aşamaları atlama eğilimine karşı uyarıda bulunmaktadır; ve burada da, genel oya başvurulması, yürüyüşü zorlayabileceğine inanan herhangi birisinin sabırsızlığına karşı en küçük bir güvence olmayacaktır. Bu strateji, gelişiminin olgunlaştıracağı çelişkileri, elverişli zamanda sosyalizmin yararına çözümlemek için en bilge araçları önermektedir.

DERİNLEŞTİRİLMİŞ BİR TARTIŞMA

Ülkemiz koşulları içinde, proletarya diktatörlüğü kavramı hayattan geride kalmıştır. Sadece karar tasarısı tarafından tanımlanmış olan strateji, işçi sınıfına, zafer için kaçınılmaz olan «Fransa halkının birliği»ni gerçekleştirme imkânını vermektedir. Sadece bu strateji Fransız Komünist Partisi'ne gitgide daha fazla güçlenme, sosyalist bir Fransa için mücadelenin başında sorumluluklarını uygulama imkânını sunmaktadır.

E. Balibar, böylece konmuş sorunlar üzerinde Fransız Komünistlerinin «tartışmayı bilerek» görüşlerini bildirecek durumda olmadıkları görüşündedir. On binlerce yoldaşımızın hücre toplantıları, bölüm ve federasyon konferanslarında katıldıkları tartışma, incelenen sorunların olgunlaştığını göstermiyor mu? Ve bu sorunlar, XX. Kongre tasarısının ruhu içinde, kol ve kafa emekçisi militanlarımızın büyük çoğunluğu tarafından çözümlenmiştir. ■

ÖMER LAÇİNER

Bir «Karar»ın Düşündürdükleri

«Proletarya diktatörlüğü»nün gerek kavram ve gerekse bir siyasal hedef olarak terkedilmesi şeklindeki son Fransız Komünist Partisi (FKP) kongre kararı, «Sovyet - Çin çatışması»nın açığa çıkışından bu yana Uluslararası Sosyalist Hareket içindeki en önemli olaydır.

FKP'nin kararı henüz yenidir, tartışmalar devam etmektedir ve bugün bu kararın yol açacağı gelişmelerin ancak pek azı sonuçlanmıştır. Bu bakımdan «olay»ın tüm mantıkî sonuçlarını daha şimdiden somut realitede görmemekteyiz. Fakat bu olay o denli önemli bir köşetaşıdır ki sırf ilân edilmiş olması bile artık dünya sosyalist hareketinde bir çok şeyin değiştiğine kanıttır.

Bu karar kuşkusuz ki «sağ» bir karardır ve «revizyonist» olarak nitelendirilmelidir. «Sağ» oluşu, bu kararın politik tavır alışlar ve eylem programlarına yansıması açısından yapılan bir değerlendirmedir. «Revizyonist» niteliği ise Bilimsel Sosyalizm teorisinde daha ilk adımda yaptığı bazı «düzeltme»leri de birlikte getirdiği, getireceği içindir. Tartışmalar ilerledikçe ve Parti bu son kararı uygulamalarına yansıtırken yeni kanıtlar ileri sürdükçe görülecektir ki «genel teori»de yapılan «düzeltme»lerin sayısı da artacaktır.

Bütün bunlar bizi olayın göründüğünden daha derin bir anlamı olduğu yargısına ulaştırmaktadır. «Sovyet - Çin çatışması» esnasında her iki taraf da «Bilimsel Sosyalizm»in «temel ilkeleri»ne asıl kendisinin sahip olduğunu titizlikle savunmaya çalıştı. Yani taraflardan hiçbiri «temel ilkeler»den herhangi birine **açıkca** karşı çıkmadı.

Bu bakımdan görülen sonuçları ne denli büyük olursa olsun «Çin - Sovyet çatışması»nın «genel teori»ye dolaylı bir sarsıcı etkisi oldu. Ama bu kez sorun «genel teori»yi doğrudan tartışma alanına dahil etmektedir ve hatta şu anda açıkça söylenmemiş olsa da —belki de hiç söylenmiyecek— tartışılan bizzat teorinin kendisidir.

Eğer alınan karar Fransa gibi sınıf mücadelelerinin geniş deneyine sahip bir ülkedeki Komünist Partisine ait olmasaydı ve kararın gerekçeleri yalnızca Fransa'da değil, onunla temelde aynı özellikleri taşıyan tüm Batı Avrupa ülkelerinde geçerli koşullara dayandırılmasaydı, sorun belki bu denli ciddi bulunmayabilirdi. Ama biliyoruz ki başta İtalyan ve İspanyol partileri olmak üzere Batı Avrupa partilerinde FPK'nin aldığı karar yönünde güçlü bir eğilim vardır. Yakında bu «terk» kararına yenileri eklenebilir. Fransa bir kez daha o ünlü «uygulamada önce olma» ünvanının gereğini yerine getirmiş oluyor bu durumda.

FKP, «proletarya diktatörlüğü»nün, Batı Avrupa'nın çağımızda vardığı bu düzeyde artık gereksiz, geçersiz olduğunu ileri sürmektedir. Bu gerekçeler ise «burjuva demokrasisinin optimal bir işlerlik kazanmış olduğu gelişmiş bir kapitalist toplumda sosyalist devrim, 'proleterya diktatörlüğü' olmaksızın mümkündür» anlamına gelmektedir. O halde FKP'nin açıkça formüle etmediği görüş; «proletarya diktatörlüğü»nün özel bir tarihi döneme —ki Kongre'ye sunulan raporda «yüzyılın başındaki gerçekler» deyimiyle ifade edilmiştir— ve henüz «gelişmemiş» ülkelere uyarlı bir «yönetim biçimi» olduğudur.

FKP kararının bu ilk yorumundan çıkardığımız sonuç «proletarya diktatörlüğü»nün bir «hükümet biçimi» veya «yönetim usulü» gibi değerlendirilmiş olduğudur. Nitekim «diktatörlük» kelimesinin halkta olumsuz çağrışımlar yaptığı yolundaki ifade bir ölçüde bu dar yorumun biçimsel kanıtıdır. Ki bu kanıtın verilmiş olması bile terimde geçen «diktatörlük» kelimesine tıpkı burjuva siyasal terminolojisindeki gibi bir anlam verilegeldiğini, bu kavramın sosyalist anlayıştaki özgün içeriği ile düşünülmemiş olduğunu gösteriyor. FKP kongresine sunulan ve onaylanan rapor, «diktatörlük» kavramı üzerine bugüne dek yapılan burjuva saldırıların haklı olduğunu kabul etmiş olmaktadır.

Bütün bu ilk sonuçların toplu anlamı üzerinde daha sonra duracağız. Şu anda bu terk kararının açıkça formül edilmesini gerekli kılan koşulları açıklamaya çalışıyoruz. Ve gördük ki FKP'nin öne sürdüğü en köklü gerekçe, Batı Avrupa ülkelerinde burjuva demokrasisinin işlerlikte oluşu ve bu ülkelerin dünyanın pek çok yerine göre daha refah içinde oluşlarıydı. Yani bir ölçüde alınan karar şu anda Batı Avrupa'da gerçekleşmiş bir toplumsal aşamanın gerekli, zorunlu sonucu olarak ifade edilmektedir.

Hemen bu noktada FKP'nin şu anda içinde bulunduğu ittifakın durumu akla geliyor. Bilindiği gibi başlıca FSP ve FKP'den oluşan ittifak son Meclis ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oyların yarısını alma noktasına pek çok yaklaştı. Ve bugün yapılan kamuoyu yoklamaları ittifakın oy oranının % 50'yi geçmiş olduğunu gösteriyor. Bu demektirki FKP yakın gelecekte şu veya bu ölçüde iktidara katılabilecektir. Önümüzdeki yıl yapılacak Meclis seçimlerinde «ittifak» çoğunluğu sağlarsa Fransa'da bir ölçüde politik huzur-

suzluk başlayacak demektir bu. Bu ise halen yürürlükte olan Anayasanın Cumhurbaşkanına tanıdığı geniş yetkiler yüzünden tam bir politik çıkmaz yaratmayacak olsa bile, yine de Fransa'nın mevcut siyasal yapısında bazı değişikliklerin olacağını gösterir. Bu değişiklik ihtiyacının Fransa'nın mülk sahibi sınıflarını «radikal sağ» çözümlere zorlayabileceği yolundaki bir önkabul, FKP'sini daha yumuşak görünüp, karşısındakileri de yumuşatma düşüncesine mi itmiştir? Yani alınan karar yalnızca bir «tedbir» midir?

Sorunun derin köklerine inemiyen bir yaklaşım bu sorulara evet diyebilir. Ama böylesi «tedbir»lerin hiç kimseyi, özellikle karşısındakileri ikna edemeyeceği bir yana, bu tip yaklaşımların tam bir oportünizm olduğunu biliyoruz. Bu bakımdan alınan karar ciddi, önemli bir dönemeci işaret etmektedir. Ve nitekim kararın mantığı da bir «tedbir»in çok ötesindedir. Kaldı ki kararın konusu, her türlü durumda bile bir «tedbir»in konusu olmayacak kadar ısrarla vurgulanan bir «ilke»dir.

Yukarda diğer güçlü Batı Avrupa Komünist Partilerinin de FKP'ne en azından hayırhah bir tavır takındıklarını belirtmiştik. Bu partilerin başlıcaları olan İtalyan ve İspanyol partileri de tıpkı FKP gibi iktidar sorunu ile güncel bir sorun olarak ilgilenmektedirler. İtalyan Komünist Partisi'nin öteden beri Hıristiyan Demokrat Parti'ye «tarihî uzlaşma» teklif ettiğini ve bu teklifin Hıristiyan Demokratların önemli bir bölümü tarafından da uygun karşılandığını biliyoruz. Yakında yapılacak seçimlerin sonucunda İtalyan Komünist Partisi'ni iktidar ortağı yapabilecek olan gelişmelere tanık olmamız ihtimali vardır. İspanya'da da Komünist Partisi diğer bazı «demokratik» partilerle güçlü bir ittifak oluşturmuştur ve bu blok eğer İspanya'da seçimler yapılırsa iktidara gelebileceğini savunmaktadır.

Sözü edilen bu üç partinin halen yürüttükleri politikalar arasında nüans varsa da temelde aynıdır ve her üçü de iktidarı güncel sorun olarak görmektedirler.

Ve yine bu üç parti, Sosyalist Ülkeler dışında SBKP'ye açıkça karşı çıkan, eleştiren Komünist Partilerdir de. Başlıca temalarından biri «bağımsızlık» olan ve SBKP eksenindeki birlik konusunda eski uygulamayı, işleyişi artık kabul etmediğini ilân etmiş olan bir hareketin başlatıcılarıdır. Bu partiler ÇKP'ye karşı öteden beri sürdürdükleri tavrı temelde hiç değiştirmemişler ama yakın zamana kadar ÇKP'ye karşı bir blok oluşturdukları SBKP ve diğer Doğu Avrupa Komünist Partileri ile aralarına önemli bir mesafe koymuşlardır.

Biliyoruz ki FKP'nin kararına karşı çıkmakta Sovyet ve Çin Komünist Partileri birleşmişlerdir. Ancak, gerek SBKP ve gerekse ÇKP tarafından FKP'nin son yıllardaki politikası konu edilerek bugüne kadar herhangi bir eleştiri yapılmamıştır. Bu politik çizgi ta başından beri SBKP'nin onayını almıştı. ÇKP ise Avrupa'da SBKP'ye en yakın partilerden sayılan FKP'ye topluca «revizyonist» derken hiçbir zaman «ortak program»la belirlenen politik çizgisini kanıt olarak ileri sürmemişti.

Böylece Uluslararası Sosyalist Hareket içinde kabaca yapılan ikili ayrım sona ermekte «özerklik» ve «farklı yol» önerenlerin yer aldığı bir üçüncü kesim oluşmuş olmaktadır. Daha önce sözü edilen «üçüncü», «ortacı» kesimler geniş ölçüde tarafsızlıkla belirleniyorlardı. Oysa bu yeni kesim hem belli ölçüde formüle edilmiş görüşlere sahiptir ve hem de ait oldukları ülkelerin toplumsal yapılarının özelliği dolayısıyla kendi içlerinde tutarlı bir temel oluşturabilirler. Ayrıca kıtasal bir hareket oluşturabilme imkânları vardır. Şimdilerde söz edilen «Avrupa Komünizmi» bunu anlatıyor işte.

Tıpkı «Çin-Sovyet çatışması»nın başlangıç döneminde olduğu gibi köklü ayrımlar açıkça konulmamakta ve fakat bu ayrımlar örtülü halde de olsa ifade edilmektedir.

«Üçüncü kesim»in henüz tam bir bütünlük içinde ifade edilmemiş olan temel anlayışının ne olduğunu, resmen ilân edilmiş bazı tezlerinin incelenmesinden çıkarmak mümkündür. Yukarda işaret ettiğimiz iki olgu bu konuda yalnızca sınırlı bir kanının oluşmasına yardım eder. Ve sorunun ancak mevcut koşullara dayalı bir açıklanmasına yol açar. Oysa ana sorun, yani bu partilerin temel anlayışlarının ardındaki asıl gerçeklik, bu çerçeve içinde kolay anlaşılmaz. Üstelik biliyoruz ki bu partilerin halen sürdürdükleri politika çok daha eskiden oluşturulmuştu ve bugün söylenenler aslında bu süregelen politikanın nihayet formüle edilmesidir.

Bilindiği üzere III. Enternasyonal'in kuruluşundan bu yana tüm dünyadaki komünist partiler eylemlerini «global» bir çerçeveyi dikkate alarak düzenlerlerdi. Yani ana politik çizgi, tüm dünyayı gözönüne alan Enternasyonal kongrelerinde tartışılıp tayin edilir ve ulusal partiler de kendi ülkelerinin özel koşularını dikkate alarak bu çizgiyi sürdürürlerdi. Ancak daha sonraları politik çizginin tayini fonksiyonu, Enternasyonla'in resmen kapandığı tarihin 10-15 yıl öncesinden başlayarak SBKP tarafından yerine getirilir olmaya başladı. Daha önceleri gerçek bir tartışma platformu olan Enternasyonal Kongreleri ve organları bu özelliklerini yitirdiler giderek. Bu oluşumu zorlayan çağın koşularını açıklamak, bunları incelemek, konumuzun dışındadır. Fakat belirtmek gerekir ki II. Dünya Savaşından sonra yarı-resmi devam eden işleyiş, SBKP'nin Dünya Sosyalist hareketinin fiilen tek yönetici organı olduğudur. ÇKP'nin bugün «hegemonya» olarak niteledi̇ği tavırlar özünde bu işleyişe duyulan tepkiyi ifade etmektedir.

Bugün Fransız ve İtalyan partilerinin de ÇKP kadar ısrarlı ve sert ifade etmemelerine rağmen eleştirdikleri şey işte şu yukardaki tarihi işleyiştir.

Batı Avrupa Komünist Partileri'nin savaş

sonrasındaki ve özellikle 1960'lardan sonraki politikaları şu yukardaki «enternasyonalist» işleyiş içinde tesbit edildi. Dolayısıyla bunlar ortaklaşa paylaşılan bir görüşün eseridir. «Proletarya diktatörlüğü» konusunda alınan karar, bu politikalarla oluşturulan kanalın mantıkî bir ürünüdür. O halde —FKP kararının partinin büyük çoğunluğunca da onaylandığını göz önüne alarak— diyebiliriz ki bu karar, bugün çatışan tarafların vaktiyle birleştikleri temelden hareket edilerek incelenmelidir ve eğer bu karar eleştirilecekse öncelikle bu temel eleştirilmelidir.

«Proletarya diktatörlüğü» kavramının terki kararını sırf teorik bir açıklama düzeyinde ele almak, şu başından beri çizmeye çalıştığımız manzaradan soyutlamak verimsiz ve yanlış bir çaba olurdu.

Sorunu bu biçimde koyduğumuz zaman SBKP'nin bugün aldığı tavırın da değerlendirilmesinin gerekli olduğunu görüyoruz. Aynı şey dolaylı da olsa ÇKP için de sözkonusudur. Çünkü her iki parti de bugüne değin sürdürülen ve ancak bugün temel anlayışı formüle edilen politikayı, ya resmen onaylamıştır ya da bu konuda herhangi bir temel eleştiride bulunmamıştır.

Toparlarsak:

1) «Proletarya diktatörlüğü»nün terki kararı, gerek uluslararası güçler dengesinin çağımızda değiştiği yolundaki bir yargıya ve gerekse Batı Avrupa ülkelerinin kendi özel gelişmişlik durumuna dayandırılmaktadır. Nitekim uluslararası durum konusunda kongre raporu şunu söylemektedir:

> «Son tarihsel dönemde dünya temelinden değişmiştir. Güçler dengesi, halkların bağımsızlık ve özgürlüğünün, demokrasinin ve sosyalizmin lehine değişmiştir ve değişmeye devam etmektedir. Barış içinde birarada yaşama ilkesi kendisini kabul ettirmektedir. İleriye atılan adımların ve yer yer gerilemelerin izini taşıyan dişediş karmaşık mücadeleler sonucunda; Yunanistan, Portekiz ve İspanya olaylarının gösterdiği gibi, demokrasi ilerlerken, gerileyen kesinlikle gericilik ve faşizm olmuştur. Halkların, kendi geleceklerini kararlaştırmak ulusal ve toplumsal kurtuluşları yolunda ilerlemek için hiçbir zaman bugünkü kadar büyük olanaklara sahip olmadığı inkâr edilemez. Bu yeni olanaklar, sosyalist ülkelerin varlığına ve ilerlemesine, kapitalist ülkelerde işçi sınıfının ve kitlelerin mücadelesinin gelişmesine, ulusal kurtuluş hareketinin ilerlemesine ve içeriğinin yükselmesine, tüm devrimci güçlerin dayanışmasına dayanmaktadır.» (G. Marchais'in FKP 22. Kongresi'ne sunduğu rapor. **Yürüyüş,** Sayı 45, s. 12.)

Ana hatlarıyla Batı Avrupa için de geçerli olan Fransa'ya özgü koşullar —ki aynı raporda «Fransız Gerçeği» deyimi kullanılmıştır— da şöyle açıklanıyor:

> «Bildiğiniz gibi, Fransa'da işçi sınıfı bugün on milyon kişiyi, faal nüfusun yüzde 44,5'unu içine almaktadır. Öte yandan, diğer milyonlarca ücretli, işçi sınıfınınkine yakın yaşama ve çalışma koşulları içindedirler. İşçi sınıfıyla birlikte, bu ücretli emekçilerin tümü, faal nüfusun en azından dörtte üçünü temsil etmektedir. Ayrıca, bunalım, yalnız ücretliler kitlesinin çıkarlarıyla değil, çalışan halkın diğer tabakalarının çıkarlarıyla da çatışmaktadır. Bütün bu toplumsal güçlerin başlıca çıkarlarının birbirine yakınlaşması; halkın çoğunluğunu toplumun dönüştürülmesi davasına kazanmak, işçi sınıfının temsil ettiği güçlü kutup etrafında çoğunluğa dayalı geniş bir halk hareketi oluşturmak için, daha önce görülmemiş olanaklar yaratmaktadır. Bu, tarihsel olarak yeni bir veridir. Hiç kuşkusuz, bu olanağı kavramak zorundayız.» **(a.g.y.** s. 13).

2) «Proletarya diktatörlüğü» bir hükümet biçimi ve hükümet etme metodları çerçevesini aşmayan bir içerikle sunulmaktadır. Bu sunuş yalnız terk kararını verenler için değil, ona karşı çıkanların çoğu için de sözkonusudur. Kavramda geçen «diktatörlük» kelimesinin sözlük anlamına ağırlık veren bu yaklaşımı paylaşanlardan «terk»e karşı olan kesim, «proletarya diktatörlüğünün biçimleri, geçmişe göre çok daha demokratik olacaktır» derken özünde karşısındakilerden hiç de farklı koymamaktadır sorunu.

Aslında tüm sorun da buradan kaynaklanmaktadır. Yani «proletarya diktatörlüğü»nün içeriği nedir? sorusuna verilecek cevap, asıl ayrım noktasıdır.

3) Bu kararla birlikte aynı dönemde öne sürülen ama hiç de tali olmayan bir diğer temel kavram da «enternasyonalizm»dir. Bu kararla birlikte öne sürülen «bağımsızlık» vs. gibi tezler ile bugüne kadarki «enternasyonal» ilişkilerin işleyişini savununların tezleri birlikte ele alınıp incelenmelidir. Yani şu anda pek açıkca görülmese de tartışma ve eleştiri alanı özellikle 1924'ten sonraki tüm bir tarihî dönemdir.*

Görülüyor ki «proletarya diktatörlüğü» kav-

* 1970'lere kadar gerek SBKP ve gerekse ÇKP tarafından «dünya devrimi» ekseni etrafında oluşturulmuş tezler ileri sürülüyordu. Ama bugün özellikle SBKP'ne karşı tavır alan hareketlerin artık böyle dünya çapında «strateji»lerden uzaklaştığını görmekteyiz. ÇKP de artık ülkelerin «kendi», «bağımsız» hareketlerini ön plana almıştır. Ve çoktandır «dünya kırlarının şehirleri kuşatması»ndan hiç söz edilmemektedir. Şimdi belirginleşen Batı Avrupa'daki eğilimlerin ortak teması «bağımsız yol»dur. SBKP'nin savunmak istediği «enternasyonalizm»in anlamı ve somut politik pratiğe yansıması üzerinde sorulması gerekli bir çok nokta vardır ve bunlar tüm yukarıdaki gelişmeler de dahil olmak üzere ayrı ve geniş bir incelemenin konusu olmalıdır.

ramı üzerinde tartışma Bilimsel Sosyalizm'in tüm teori ve pratiğinin başlangıçta dolaylı da olsa gündeme getirilmesini zorunlu kılar. Bu ise son derece doğaldır. Çünkü bir teorinin ana ögelerinden birinin değiştirilmesi, içeriğinin farklı yorumlanması, tutarlı bir bütün olan teoriyi zincirleme bir değiştirmenin konusu yapar. Bu süreç tamamlandığında ise artık ortada «düzeltilmiş bir teori» değil, yeni bir teori vardır. Nitekim 1917 öncesinde de hemen hemen benzer biçimde başlayan «revizyon» girişimlerinin bugün apaçık gördüğümüz sonuçları olan Sosyal-Demokrat partilerin teorisi ile Bilimsel Sosyalizm arasında herhangi bir bağ yoktur.

«PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ» BİR YÖNETİM (HÜKÜMET) BİÇİMİ MİDİR?

«Proletarya diktatörlüğü» sorununun ilk kez geniş biçimde tartışıldığı Lenin-Kautsky polemiğidir. Bu tartışmada Kautsky, Marx'ın bu kavramı «bir kez kullandığını» ve bunun da «küçük bir söz» olduğunu ileri sürdü.

Lenin Kautsky'ye verdiği cevapta bu küçük «söz»ün yeraldığı pasajı aynen aktarır.

> «Kapitalist ve komünist toplum arasında, birinden ötekine geçişin devrimci dönüşüm dönemi vardır. Buna uygun olarak da bir politik geçiş dönemi vardır ki, bu dönemde devlet, proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka türlü olamaz.» (K. Marx, **Gotha Programının eleştirisi,** nakleden, V. İ. Lenin, **Proletarya Devrimi ve Dönek Kautsky,** bilim ve sosyalizm yayınları, s. 83 - 84).

Lenin bu «klâsik yargı»nın «Marx'ın bütün devrimci öğretisini özetlediğini» söyler.

O halde bu kavram bütün bir kapitalizmden Komünizm'e geçiş dönemini karakterize eder ve bu dönem devam ettikçe de herhangi bir «güncel durum»dan veya «bugünün koşulları»ndan ötürü geçersiz sayılamaz.

Yukardaki düşünce şöyle de ifade edilmelidir. «Proletarya diktatörlüğü», günün koşullarından, dönemin zorunluluklarından ötürü uygulanması gerekli bir metod da değildir. Her ne kadar bu «diktatörlük»ün başlangıç evresinde adına «diktatörce» denilen usullerin uygulanması kaçınılmaz bir zorunluluk olarak kendini duyursa da yine de **ilke olarak** bu zorunlulukları ön plâna alan bir «diktatörlük» anlayışını savunamayız. Çünkü kavramın kendisi güncel, kaçınılmaz zorunlulukların ötesinde bir anlama, içeriğe sahiptir.

Bunun içindir ki Lenin'in Kautsky'ye öfkesi yalnızca «diktatörlük»e izafe edilen olumsuz niteliklerden ve bu olumsuzlukların 1918'in mevcut tek «proletarya diktatörlüğü» olan Sovyetler'e yüklenmesinden ötürü değildir. Lenin'in itirazı bunun ötesindedir. Çünkü Kautsky'nin temel «yanlışlığı», diktatörlüğün **asıl özünü,** onun, düşmanlarıyla **açık savaş içindeyken aldığı zorunlu biçimlerle eş tutmasında, bundan ibaret saymasındadır.** Üstelik bu temel yanlışlığını burjuva politika terminolojisinin iki zıt anlam verdiği terimlerin (diktatörlük ve demokrasi) temeline inmeyerek, bunların sözde içeriğine tâbi olarak ve her tür politik durumu açıklamak için kullanarak yapıyor. Kautsky'nn teorik keşmekeşine Lenin'in öfkeli bir dil kullanması bundandır:

> «Şimdilik ana nokta üzerinde, yani kautsky'nin büyük buluşu olan 'demokratik ve diktatörce yöntemler' arasındaki 'temel zıtlık' üzerinde durmamız gerekiyor. Kautsky'nin broşürünün özü bu. Konunun asıl ağırlık merkezi burası. Bu öylesine çirkin bir teorik şaşkınlık ve marksizmin öylesine tam bir terkedilişidir ki, Kautsky bununla, itiraf etmelidir ki, Bernstein'i çok aşmıştır.
> Proletarya diktatörlüğü sorunu, proletarya devletinin burjuva devletle, proletarya demokrasisinin burjuva demokrasisiyle ilişkisi sorunudur.» (V.İ. Lenin, **a.g.e.,** s. 82).

Açıkça anlaşılıyor ki «proletarya diktatörlüğü» yeni bir dönemin, tarihî-toplumsal gelişmenin vardığı yeni, devrimci bir aşamanın ürünüdür. Yani Sosyalist toplumun özelliklerini taşır. Ve ancak bu aşamanın kendi özgünlüğü içinde anlaşılabilir. Bu bakımdan onu burjuva devriminin başlangıcındaki «devrimci diktatörlük»le kıyaslamak bile eksik olur. Benzerlik ancak görünüşte kurulabilir. Şöyle ki: Her ikisi de eski egemen sınıfın politik haklarının kısıtlanmasını ya da yok sayılmasını öngörmüş, ama toplumun kalan kısmına eski toplumun hiçbir zaman veremediği **politik etkinlikleri** sağlamışlardır. Bu, her iki «diktatörlük»ün ortak özelliğidir. Ama proletarya diktatörlüğü, burjuvazinin en devrimci döneminde bile kendi dışındaki halk kesimlerine vermediği, veremeyeceği politik etkinliği emekçi sınıflara sağlar.

Bu yapılmakla yalnızca burjuva politik haklar —burjuva demokrasisi de denebilir— daha da genişletilmiş olmaz. Bunun ötesinde nitelikçe daha üst bir politika düzeyi oluşur. Artık geçerli olan, sosoyalist toplumun kendine özgü politik yapısıdır. «Diktatörlük», burjuvazi ve diğer egemen sınıfları politik hayata aktif katkıdan uzaklaştırırken, toplumun kalanına, toplumsal faaliyetlerin yönlendirilmesi ve yönetilmesi işine mümkün en doğrudan usullerle katkıda bulunacakları araç ve koşulları sağlar. Politika, gerçekten toplumsallaştırılmaya çalışılır. «Proletarya diktatörlüğü»nün özü budur.

Alıntının son cümlesini Lenin bunun için yazıyor. Kautsky «Burjuva diktatörlüğü»nün «burjuva demokrasisi» biçiminde kendini gösterdiği bir dönemi, alabildiğine tehdit altındaki bir «proletarya diktatörlüğü»nün kendi «proleter demokrasisi»ni pek az uygulayabildiği bir dönemle kıyaslıyor. Üstelik bu kıyaslamadaki ölçütü de bur-

juva genel oy mekanizmasıdır. Böylece iki nitelikçe farklı durumu birinin ölçülerine göre değerlendiriyor. Gerçi daha ilerde Lenin o kısıtlı koşullar içinde bile «diktatörlük»ün politik kurumların kendisinde yapılan devrimci değişimler yoluyla emekçi sınıfların nasıl bir politik etkinliğe sahip olduklarını da gösterecektir. Kautsky'nin görmek istemediği Sovyet kurumlarının gerçek demokratik niteliğinin 1918'in kuşatılmış, yokluklar içinde bir ülkede elden gelen özenle korunduğunu örneklerle açıklayacaktır. (Bkz. **a.g.e.,** s. 98-101).

Ama yine de asıl vurgulanması gereken şey, geçmişten (kapitalist toplum evresinden) nitelikçe farklı bir dönemi, bu geçmiş dönemin politik değerlendirmeleri içinde ele almanın kökten yanlış oluşudur. Yeni dönem, ancak kendisine uyarlı politik değerler, kavramlar aracılığıyla ele alınabilir. Dolayısıyla ancak kapitalist toplumun politik terminolojisi içinde birbirine zıt anlamlar kazanan «demokrasi» ve «diktatörlük» ölçüleri ile yeni (Sosyalist) toplumun politik «kurum»larını yargılamak geçersizdir.

Böylesi bir yaklaşım, «proletarya diktatörlüğü»nün yapısı ve fonksiyonlarının iki özelliği olduğunu gösterir: İlki yeni (Sosyalist) toplumun eski topluma karşı verdiği ve büyük ölçüde zor araçlarına gerek duyuran bir yanının olmasıdır. Tarihî zorunluluk da diyebiliriz buna. İkincisi ise bizzat bu «proletarya diktatörlüğü»nün, yeni topluma uyarlı politik biçimlenişlerini geliştiren, etkinleştiren özüyle ilgilidir. Yani asıl niteliği (yapısal özü) buradan gelir.

O halde ilk özelliğin bir gereği olarak «diktatörlük», eski, gerici toplum biçiminin egemen sınıfına yönelik askeri-politik bir baskı uygulamayı ister istemez sürdürmek zorundadır. Bu tedbirlerin azalıp çoğalmasını ve biçimlerini tayin edecek olan eski egemen sınıflar veya onların izindeki politik hareketlerdir. Bunlar yeni toplumun kurallarını zorlamak, değiştirmek yolunda nasıl tipte bir girişim denerlerse, o tipe uyarlı bir tepkiyle karşılaşacaklardır.

Nitekim olaylar da bunu doğrulamaktadır. İhtilâlin sabahında düşmanlarını serbest bırakan, ordunun terhisini onaylayan Bolşeviklerdi. İç savaşı başlatan, «beyaz terör»ü uygulayan eski egemen sınıflar oldu. Onlar başlattılar ve devrim kendini savundu.

«Proletarya diktatörlüğü» yerleşme, kendi öz işleyişini kurma döneminde bu «dış» etkiler sonucu, birçok iç gereklerini ertelemek zorunda kalabilir. Bu ertelemelerin «dış»ın etkisinden ileri geldiğini bilen bir hareket, koşullar değiştiğinde ertelenenleri yeniden işlerliğe koyması gerektiğini unutmaz.

Lenin, özetle, eski egemen sınıfa karşı zor kullanmaya «mecbur kalıyoruz» diyor. Ama tüm polemik boyunca «proletarya diktatörlüğü»nü bu mecburiyete («dış koşul»a) dayandırmıyor. Yani ortada bir iç savaş olmasa da, eski egemen sınıflar başkaldırmasalar da, dünya emperyalist sistemi saldırılar örgütlemese de biz bu «proletarya diktatörlüğü»nü uygulamak zorundayız diyor.

«Tarihî zorunluluk» diye adlandırdığımız özellikler hem eski egemen sınıfın açık savaşa başvurmasına karşı bir önleyici-savunucu zor, baskı tedbirlerini kapsar; hem de onu (eski egemenleri) **tüm güç araçlarından** (ekonomik-askerî nitelikteki) **yoksun haldeyken bile sosyalist inşa döneminin politik hayatına aktif katkıdan uzak tutar.** Lenin bunu «eski egemen sınıf için demokrasinin yokluğu» diye tanımlıyor.

Bu elbette bir baskı uygulamasıdır. Ancak bilinirki yaşamasını yalnızca baskının sürdürülmesinde gören bir siyasal hareket eninde sonunda yenilir. Bu bakımdan zaferin temel garantisi, politik hareketin kendi niteliğine uygun yapıların, eskisini artık mümkün kılmayacak özellikte olmasındadır. Bu ise ancak devrimci nitelikteki hareketler için sözkonusudur. Devrimin yarattığı politik «kurum»lar öyle olmalıdır ki, veya öylesine bir amaca doğru geliştirilmelidir ki eski politik anlayışlar, alışkanlıklar içinde olan yığınlar, bu anlayışlarının ne denli yetersiz ve geri olduğunu gittikçe daha iyi görebilsinler. Aynı zamanda onlar bu yeni durumda politik faaliyete katılma, onu etkileme imkânlarının eskisinden daha fazla olduğunu somut olarak yaşamalıdırlar. Ve yine açıkça görülmelidir ki böylesi bir politik yapı, eskisinin imkân dışı diye nitelediği işleyişi mümkün kılmaktadır.

O halde «burjuva demokrasisi»nden nitelikçe üstün bir «demokrasi»nin yaratılması «proletarya diktatörlüğü»nün asıl eylemidir, onun «iç koşulu»dur.

BURJUVA VE SOSYALİST DEMOKRASİLER ARASINDAKİ NİTELİKSEL FARK

Burjuva demokrasisinin en ideal biçimi, kitlelerin kendilerini yönetecek olanları «genel oy» yoluyla seçmesidir. Bu işlemin en özgür koşullarda gerçekleşmesi halinde bile sistemin politik özü, yöneten-yönetilen ayrımının kalıcı, değişmez oluşundadır. Burjuvazinin «saf demokrasi»si bu temel üzerindedir.

«Sosyalist demokrasi»nin ayırdedici niteliği işte bu temelin değişmezliğine karşı çıkışındadır. Marx ve Lenin, «demokrasinin yokolması erimesi» gibi kavramlarla bunu anlatırlar. Sosyalist demokrasi, yöneten ve yönetilen ayrımının fiilen ortadan kalmasına, yani devletsizliğe doğru ilerleyen sürecin adıdır.

O halde böylesi bir süreci reddeden, imkânsız gören burjuva demokrasisinin fiilen sona ermesiyle başlayan dönem; hem kitleleri «yönetici» durumuna getirmeye yönelik kurumsal yapıların oluşturulması ve daha da geliştirilmesiyle karakterize edilmelidir; hem de insanların yönetilme zorunluluğunu duymadığı ve dolayısıyla yöneticilere ihtiyacın kalmadığı bir toplumsal olgunluk düzeyini gerçekleştirmeye tüm faaliyetini adamalıdır.

Demek oluyor ki «Sosyalist Demokrasi»nin ilk evresi herşeye rağmen yönetici-yönetilen ayrımının devam ettiği bir dönem olmak zorundadır. Bu evrede seçim, genel oy gibi kurumlar olacaktır. Ama bu kurumlar artık burjuva demokrasisindeki gibi işlemeyecektir. Örneğin Paris Komünü'nünde olduğu gibi «yönetici»ler tıpkı memur gibi seçilecektir. «Yönetilenler» «yönetici»lerini istedikleri zaman değiştirebileceklerdir. Bunların önemine Marx ve Lenin defalarca işaret etmişlerdir. Yalnızca seçmekle, oy kullanmakla sınırlanmış bir politik etkinlik artık böylece aşılmış olacaktır. «Paris Komünü tipinde bir devlet», «artık devlet olmayan devlet» sözleriyle anlatılan Sosyalist «devlet»in özü, işleyişi kısaca böyledir.

Bu tip bir işleyiş, bu tip bir devlet, ilk bakışta tam bir düzensizlik gibi görünür. Ama bunu geçersiz kılacak bir temel ayırdediciliği vardır sosyalist demokrasinin. O da yönetmek için gerekli bilgileri tüm topluma vermenin, bunun için mümkün her aracın, kurumun kullanılmasını vazgeçilmez bir uğraş saymasıdır. Özellikle işçi sınıfının «demokrasi» için temel önemde olan bu eyleme öncülük etmesi, bunun gereği yolunda tam bir bilinçe sahip olması ana koşuldur. **Sosyalist bilincin de özü buradadır.**

R. Luxemburg'un aşağıdaki görüşleri bu konuda aydınlatıcıdır:

> « 'Biz hiç bir zaman biçimsel demokrasinin putperestleri olmadık., (Cümle Trotsky'ye ait. Ö.L.) Bundan çıkan bütün anlam şu: Biz her zaman toplumsal özü **burjuva** demokrasisinin siyasal biçiminden ayırdetmişizdir; her zaman, biçimsel bir eşitlik ve özgürlüğün tatlı kabuğu altında gizli toplumsal eşitsizlik ve hürriyetsizliğin katı özünü açığa vurmuşuzdur; **ama kabuğu yadsımak amacıyla değil, çalışan sınıfı kabukla yetinmemeye çağırarak siyasal iktidarı ele geçirmek ve burjuva demokrasisinin yerini alacak bir sosyalist demokrasiyi yaratmak için.** («burjuva» kelimesi hariç altını ben çizdim. Ö.L.) Demokrasiyi toptan kaldırmak diye birşey söz konusu değil burada.
>
> Gelgelelim, sosyalist demokrasi, ancak kutsal topraklarda, sosyalist ekonominin temelleri yaratıldıktan sonra başlıyan bir durum değildir; bir kavga süresince bir avuç diktatörü bağlılıkla desteklemiş değerli insanlara sunulan bir Noel armağanı gibi çıkagelmez. Sosyalist demokrasi sınıf egemenliğini yıkma ve sosyalizmi yerleştirme çabalarıyla aynı anda başlar. Sosyalist partinin iktidara el koymasıyla yürürlüğe girer. Aslında bu türlü demokrasi proleter sınıf diktatörlüğünden başka bir şer değildir.
>
> Evet, diktatörlüktür! Ama bu, demokrasiyi **gideren** bir diktatörlük değil, **onun uygulanma yönteminde** ortaya çıkan bir diktatörlüktür. Bu diktatörlük sınıf adına başı çeken bir azınlığın değil, sınıfın **kendisinin** bir eseri olmalıdır. Yani yığınların etkin bir biçimde katılmasıyla adım adım ilerlemelidir; onların doğrudan doğruya etkisi altında, bütün bir kamu hareketinin denetiminde, halk yığınlarının artan siyasal görgü ve yaşantısından doğmalıdır. (R. Luxemburg, W. Mills'in **Marksistler** II adlı kitabından, Ağaoğlu Yayınları, s. 26-27,).

Sosyalist demokrasinin aşılarak devletsizliğe ulaşılması, sınıf ve zümre ayrıcalıklarının tümüyle sona erdiği döneme tekabül eder. Sınıf farklarının daha çok mülkiyetle belirlenmesi yanında, zümre veya grup ayrıcalıklarının insanlar arasında fonksiyon farklarının varolmasından kaynaklandığını kabul ederiz. Örneğin adına bürokrasi dediğimiz zümre, mülkiyetten değil, toplumda halen gereği duyulan bazı fonksiyonların sınırlı sayıda insana özgü tutulmasından, yani somut realitede gördüğümüz fonksiyon farklılıklarından ötürü ortaya çıkar.

1918 yılında Ekim devrimi büyük mülkiyeti kamulaştırmışken, yeni egemen sınıfların ekonomik gücü kırılmışken Lenin şunları yazıyor:

> «Ayrıca, yasal ve politik bir eylem olarak, yalnız elkoma da uzun vadede konuya çözüm getirmez; çünkü toprak sahiplerini ve kapitalistleri gerçekten güçsüz düşürmek, fabrikaların ve çiftliklerin yönetimini tamamen değiştirmek, bunların başına işçileri gerçekten getirmek gereklidir. **Eğitim, zengin bir yaşamın koşulları ve alışkanlıklar sayesinde birçok kuşağı rahata kavuşmuş sömürücülerler, en ileri ve en demokratik burjuva cumhuriyetlerde bile, çoğunluğu ezilmiş, geri kalmış, ihmal edilmiş**, yılmış ve parçalanmış olan sömürü**lenler arasında eşitlik olamaz.** Sömürücüler bir devrimden sonra da, uzun zaman, mutlaka birçok pratik üstünlüklerle sahip olma durumlarını sürdüreceklerdir. Paraları olacaktır (çünkü parayı birden ortadan kaldırmanın olanağı yoktur); çoğu zaman, bazı taşınabilir malları, bol sayıda bulunacaktır. **Çeşitli ilişkileri, örgütleme ve yönetme alışkanlıkları olacaktır. Onlar bütün yönetim «sırları»nı** (görenekleri, yöntemleri, araçları ve olanakları) **bilecektir. Eğitimde üstünlük onlarda olacaktır.** Yüksek teknik personel (burjuvazi gibi yaşayan ve düşünenler) ile sıkı ilişkiler, savaş sanatının en büyük deneyimi (bu nokta çok önemlidir) vb., vb. hep onlarda bulunacaktır.» (V.İ. Lenin, **a.g.e.,** s. 105 — Altını ben çizdim. Ö.L.)

Bu alıntıdan önce «Sosyalist demokrasi»nin başta işçi sınıfı olmak üzere tüm emekçi sınıfların gerçekten yönetici duruma gelmelerinin, bunu elden gelen tüm imkânlarla gerçekleştirmeleri

için, toplumsal hayatın her tür bilgisi ile ve yeni toplum biçiminin (sosyalizmin) bilinciyle donatılmış olmalarının temel önemde olduğunu vurgulamıştık.

Ama sürecin başlangıcında emekçi sınıflar, ekonomik gücü elinden alınmış eski egemen sınıflardan «yönetim bilgisi» konusunda geri durumdadırlar. Ve toplumun da yöneticilere ihtiyacı vardır. İşte bu noktada sosyalist toplumun yukarıda ısrarla öne sürülen gerçek politik içeriği, günün gerekleri adına geri plana atılırsa ve «yönetmeyi bilen»ler aranırsa ekonomik güç dışında birtakım «pratik üstünlüklere», «yönetim sırları»na sahip olanların bir tabaka oluşturmaları imkânı açılmış olur.

Lenin'in sözleri bu bağlam içinde, şu yukarıdaki imkânın varlığında düşünülmelidir. Eğer bu «imkân»ın yaratacağı tehlikeler kavranmamışsa, Marx ve Lenin'in defalarca işaret ettiği şeye, yani eski devletin yapı olarak aynen kalmasına yol açılmış olur. Bu durum ise eski devletin işleyiş kurallarının zamanla kendini kabul ettirmesine götürür.

O halde başlangıçtaki tüm aksaklıklarına rağmen, kendi yepyeni yönetim anlayışını kökleştirinceye kadar yapılabilecek bazı hatalara rağmen, «yeni tip toplum»un «yeni politika anlayışı», politikanın toplumsallaştırılması hedefi ısrarla sürdürülmelidir. Bunu zaman içinde yetkinleştirecek olan temel eylem ise kitlelerin eski egemenlere özgü «üstünlükleri» her bakımdan geçersiz kılacak bir «yönetim eğitimi»ne, yönetim için gerekli tüm bilgilere sahip kılınmasına, yeni ve üstün «yönetim» mekanizmalarının, kurumlarının sürekli yetkinleştirilmesine bağlı olduğu açıktır. Sosyalist toplumda partinin hayatî varlığı bu süreci yönlendirecek başlıca kurum oluşundan ötürüdür. Devletle partinin özdeşleşmemesinin temel nedeni buradadır.

Marx ve Lenin «işçi sınıfının kendisini hazır devlet aygıtın ele geçirmekle sınırlamaması»nı ve (Komün sonrası) devrim'in «...askerî bürokratik mekanizmayı bir elden diğerine geçirmesi» olamayacağını söylerlerken, soruna bu yazdıklarımızı içeren geniş bir perspektiften bakıyorladı.

Sosyalist demokrasi, bir yandan «toplumsallaşmış bir politika»nın kurumlarını, işleyişini yetkinleştirirken ve bu kurumsal işleyişe uyarlı «politik insan»ları aktif katılma içinde eğitirken, aynı zamanda «demokrasi» olarak, yani bir «devlet tipi» olarak yokolmasının koşullarını da oluşturmaktadır. Amacı kendisini geçersiz kılmak olan bir «devlet»tir «Sosyalist demokrasi».

Proletarya diktatörlüğü ile Sosyalist demokrasi ayrı konumlarda düşünülemez. Yani (diktatörlük» biter «demokrasi» başlar diyen bir anlayış, hâlâ soruna burjuva politika anlayışının koşullandırmaları içinde yaklaşmış olur.

Bu bakımdan bugünkü FKP kararının bir öncesi diyebileceğimiz şu sözlerin özüne karşı çıkmamız gerekiyor:

> «1965 Mayıs'ında Fransız Komünist Partisinin XVII. kongresinde, genel sekreter Waldeck Rochet'nin 'Fransa için, demokratik gelenekleri ve çağımızın koşulları göz önüne alınınca, sosyalizme barışçı yoldan geçiş durumunda, proletarya diktatoryasının yeni biçimlerinin çok daha az şiddetli ve çok daha kısa bir süre için olacağını' belirtmesi anlamlıdır. O, proletarya diktatörlüğünü yadsımıyor, fakat daha az şiddetli ve çok kısa bir süre için olacağını vurguluyordu» (Ziya Oykut, **Ürün** Dergisi, sayı 21 s. 27).

Burada «proletarya diktatörlüğü» adeta bir metod, yönetim tarzı gibi birşey olarak sunuluyor.

Kautsky, «proletarya dikkatörlüğü»nün bir politik devrim süreci olduğunu anlayamamıştı. Onu bir hükümet biçimi olarak, zor metodlarını çokça kullanan bir hükümet olarak görmekte idi. Bu, yalnızca kötü niyetle açıklanamaz. Sosyalizmi insanlık tarihinin büyük dönemeci haline getiren politik içeriğini, özünü, ekonomizmin bakış ufku içinde kaldığı için anlayamamasından dolayıdır.

«Diktatörlükten bir hükümet biçimi olarak sözederken, bir sınıfın diktatörlüğünden sözedemeyiz» **(a.g.e.,** s. 92) diyen Kautsky'ye Lenin, diktatörlüğün bir hükümet biçimi olmadığını söyler. Bu anlamda uyarıları Lenin, sık sık yapar eserlerinde. (Örneğin **Devlet ve İhtilâl'**de).

Marksist bakış açısından bu nokta gereği kadar açıktır. Bunun için biz bir kez daha belirtmeliyiz ki «proletarya diktatörlüğü» bir politik devrim sürecidir. Bu sürecin hedefinin ne olduğunu da Marx ve Lenin ısrarla vurguladılar. Bu bakımdan «daha az şiddetli metodlar» «çok daha kısa süre» gibi teskin edici terimlerin anlamı yoktur. Sosyalistlerin şiddet meraklısı olmadığı ve şiddete en içten ve gerçek tepkiyi duyan siyasal hareket olduğu açıklama gerektirmeyecek kadar ortadadır. Ama şiddeti yaratanlar bunu tercih ederlerse kim bunun «daha az» veya «daha kısa süre»de olacağını bilebilir? Bütün sosyalistlerin istediği bu sürecin mümkün olan en az şiddet dozunu barındırmasıdır. Hiç kimse bu isteği Sosyalistler kadar içten duyamaz.

Bu bakımdan şiddet ve diktatörlük kelimelerini birbirini anımsatacak biçimde kullanmayı kabul etmek mümkün değildir. Marksistler bu özdeşleştirmenin burjuva politik terminolojisine, anlayışına özgü olduğunu bilirler.

Aynı anlayışı yaptığımız alıntının üzerindeki pasajda da görüyoruz:

> «Bugün, dünyada görülen yeni güçler ilişkisi, sosyalizm düşüncelerinin çok geniş bir sevgiye eriştiği ülkelerde, işçi sınıfı, ulusun büyük çoğunluğunu kazanma, tekelci burjuvaziyi politik bakımdan tecrit etmeye, sosyalist dönüşümlere karşı onun ciddî bir direnişle karşı komasına olanak

veren araçlardan yoksun bırakmaya ulaşacak ve böyle olunca da, proletarya diktatörlüğünün biçimleri, geçmişe göre çok daha demokratik olma olanağını bulacaktır.» **(a.g.e.,** s. 27)

Burada da demokratik metodlara olumlu nitelik atfediliyor. Bu olumlu nitelik diktatörlüğe, şiddete verilen olumsuz niteliğin karşıtı olarak sunuluyor.

Belirtelim ki itirazımız burjuva ideolojisinin yaptığı bu ayrıma karşıdır. «Proletarya diktatörlüğü»nü neden bu anlayışın mantığı içinde açıklayalım? neden sorunu metodlar düzeyinde koyuyoruz? Sorun «diktatörce» veya «demokratik» medotların hangisinin geçerli olduğu sorunu değildir. Burjuva anlayış varsın böyle sunsun sorunu. Marksistlerin kendi özgün terminolojileri yoluyla anlatmak, açıklamak gerekmez mi? Bu yapılmazsa yine o «hükümet biçimi» yaklaşımından uzaklaşılmış olunur mu?

Bunların ötesinde bir önemli noktayı yeniden vurgulamak gerekiyor. Yukardaki görüşün FKP kararına karşı çıkış gerekçelerinde eleştirilmesi gereken bir diğer yan da «proletarya diktatörlüğü» dönemini anlatışta görülüyor:

> «Fakat bu, yeni iktidar organlarının demokratik değerleri ve halkın haklarını gözönüne almadan, keyfî olarak iş görmesi demek değildir. İşçi sınıfı bir kez iktidara gelince, devrimin kazançlarını savunan ve emekçilerin çıkarlarını dile getiren bir hukuk ve yasalar sistemi de yerleştirir. En güzel demokratik gelenekleri maddeleştiriyor. Şu artık sıkıcı olan burjuva yasalarının dar çerçevesi kaldırıldıktan sonra, proletarya diktatörlüğünün kendisi, bir yeni yasama yaratan ve tüm iktidar organlarınca titizce gözetlenen bir organizma oluyor ve bu da kötüye kullanmalara karşı bir güvence oluyor.» **(a.g.e.,** s. 25)

Kuşkusuz yukarıdaki manzara anahatlarıyla doğrudur. Ama bu manzaranın eksik bir yanı vardır. «İktidar organları»nın eski «iktidar organları»ndan çok daha yetkin, olumlu bir «hukuk ve yasalar sistemi» oluşturacağını söylüyoruz. Ama mevcut «devlet», bunu oluştururken, asıl olarak da «iktidar organları» ve «yasalar sistemi»nin toplamı sayabileceğimiz devletin kendisini olumsuzlayacak süreçleri harekete geçirmek durumundadır. «Geçiş dönemi»ni sona erdirecek aslî öge bu süreçtir. «Proletarya diktatörlüğü tüm iktidarca titizce gözetlenen bir organizma» olmakla «kötüye kullanma»yı önleyen tedbirleri almış olmaz. Titizce «gözetlenen» bir «organizma»nın ötesinde titizce kendisini aşma imkânlarını oluşturmak durumundadır. Bunun politik faaliyetin toplumsallaşması; tüm emekçi sınıfların politik faaliyete giderek daha aktif ve somut katkılarda bulunabilecekleri hale getirilmeleri ile mümkün olduğunu görmüştük. «Diktatörlük»ün politik amacı budur. Bu hayatî yan konumuz açısından her yerde vurgulanmalıdır. Çünkü bu «hayatî yan» olmazsa «devletin sönmesi» şeklindeki Marksist politik hedeften sözedemeyiz.

«ÇAĞIMIZIN KOŞULLARI» ve «DEMOKRATİK «GELENEKLER» GEREKÇESİ NEYİ ANLATIYOR?

Şurası açıktır ki, alınan terk kararları Marx ve Lenin'in temel önemdeki teorik önermeleri bilindiği halde alınmıştır. Ve elbette biliniyor ki, Marx ve Lenin bu kavramı günün koşullarında terkedilebilecek bir şey diye asla sunmamışlardı.

O halde teoriyi bir kez daha hatırlatmakla ancak FKP'ni «sapma» içinde olduğunu söylemiş oluruz. Ama sorun bu «sapma»nın kaynağını, dederin köklerini tesbit etmektir. Bu yapılmazsa sorun çözülmüş olmaz.

İkinci bir nokta da şudur: Bir önceki bölümün sonlarında yaptığımız alıntılar FKP'nin kararına karşı çıkan bir görüşe aittir. Gördük ki, bu görüş, sorunu FKP'nin koyduğu biçimde ele alıyor ve «daha az şiddet», «daha kısa süre», «daha demokratik olma» gibi yumuşatıcı ifadelerle «diktatörlüğü» savunuyor. Böylesi bir savunmaya katılmadığımızı orada belirtmeye çalıştık.

Görülüyor ki, her iki görüş de «çağın koşulları»nın, kavramı şu veya bu ölçüde değişik yorumlamayı gerektirdiği düşüncesinde birleşiyorlar. FKP «demokratik gelenekler»in güçlüğüne güveniyor ve eğer «Versay geleneği» gerici kimliği ile zora başvurursa, biz de zora —metin içindeki anlamıyla diktatörlüğe— başvururuz diyor. Yani eğer iktidara gelirsek gerici burjuvazinin demokratik haklarına dokunmayız ama onlar zor yolunu seçerlerse biz de karşılık veririz denilmektedir. İtalyan Komünist Partisi genel sekreteri E. Berlinguer'in geçenlerde bir gazetede yayımlanan sözleri de aynı anlamdaydı.

FKP kararına karşı çıkan görüş, «gericilere», «karşı devrimcilere» bu yolla —yani demokratik haklar yoluyla— özgürlük verilmez diyor. Tüm itirazı da bu noktada toplanıyor.

Demek ki, her iki görüşün ayrım noktası «gericilere demokratik haklar verilip verilmeyeceği» üzerindedir. Oysa FKP kavramı reddetmekle onun asıl önemli olan devrimci politik özünü kabul etmediğini gösteriyor. İncelememizde «yapısal öz» terimiyle karşıladığımız proletarya diktatörlüğünün asıl fonksiyonu, böylece yoksayılmış oluyor. Veya daha iyimser bir yorumla bu fonksiyon «demokratik gelenekler»in kendi gelişmesine terkediliyor.

Sorunun düğüm noktası buradadır. FKP'ye karşı çıkan görüş, bu hayatî nokta üzerine yetersiz birkaç söz söylemekle yetiniyor. Diktatörlüğün demokratik amaçları yadsımadığını, kişinin özgürlüğüne dokunmadığını v.b. açıklamaları yapıyor. «Proletaryanın diktatörlüğü ne başlıbaşına bir amaç, ne de fetiştir. Bir **araç**tır bu.» (Z. Oykut, **Ürün** Dergisi, sayı 21, s. 29) diyor.

Bu yazıda yapılan inceleme, altı özellikle çizilen bu «araç» yorumuna kesinlikle karşı bir görüşü sergiledi. Çünkü eğer proletarya diktatörlüğü bir araçsa, koşullar deiştiği için bu «araç»a gerek kalmadığını savunan, başka bir araçla «iş» yapacağını ilân eden bir partiye neden karşı çıkılıyor? Araçlar, evet, döneme göre değiştirilmelidir, taktikler yine öyle. Ama Marksist - Leninistlerin politik hedefleri ve bu politik hedefi oluşturan bilimsel anlayışları bir taktikler ve araçlar toplamı değildir. Marksizm - Leninizm'in «anahtar sorunu» olduğu özellikle Lenin tarafından israrla vurgulanan «proletarya diktatörlüğü» için «araçtır» yargısına varmak; Lenin'in «Marx'ın devrimci öğretisinin özü» dediği şeyin bir araç, bir taktik olduğunu söylemek demektir. **Özü** bir araç olan bilimsel anlayış... Hayır, bunu söylemek Marksizm'i bir usül sorunu yapmak demektir. Bu Marksizm - Leninizm'i, hiçbir zaman haketmediği bir araç dogmatizmi olarak göstermek demektir.

FKP bir «araç»ı terk ediyor, diğeri bu «araç»ı terketmesinin yanlış olduğunu söylüyor. Temel aynı, soruna bakış aynıdır. Ama karşıt tavır alışlarla kendini gösteren bir kutupsallık vardır.

O halde anlamak istediğimiz şey, bu «sorun»un ne olduğudur. Bunu anlayabilmek için kutupsallıkların nasıl oluştuğunu kısaca hatırlatmak gerekiyor. Böylece bir durumun başlangıcında kendini şu veya bu biçimde duyuran temel bir olgu vardır ve özünde aynı anlayışa sahip olanlar bu anlayışlarının ölçüleri içinde bu olguya bakarlar. Olgunun kendi siyasal hareketleri için bir takım çözülmesi gerekli sorular getirdiğini görmektedirler. Ortak anlayışlarının ölçüleri içinde olduklarından, olgunun görünen çeşitli özelliklerinden -yanlarından- bazılarına temel önem vermektedirler. Dolayısıyla bu olguya, bakış açılarının temel önemde gördüğü özellikleri ön plana alarak bir takım sorular sorarlar. Böylece temeldeki olgu, görünür başlıca özelliklerinin dikkate alınmasıyla oluşturulmuş bir sorun olarak ortaya konur. Ama işte bu noktada eğer daha önce mümkün görmedikleri veya değişmez sandıkları şeylere ters gelen bazı sonuçlar ortaya çıkıyor gibiyse, bu anlayışın alanı içinde bir karışıklık, bir bunalım başlar. Kimileri alanı terkeder. Kalanlar ise tartışma yaratan bu sonuçlar üzerinde karşıt iki kampa ayrılırlar. Kutupsallık doğar. Tartışma zamanla ihtilâf konusu «sonuç»ların reddi ya da kabulü gibi bir ayrım çizgisine gelip dayanır. «Sonuç»u kabullenenler anlayışlarının temelinde -yani genel teoride- buna uyarlık açık ya da örtülü «revizyon»lara başlarlar. Diğer kutup ise sonucu kesinkes reddeder.

Bu oluşum modelini okur 1900'lerdeki II. Enternasyonal içindeki Bernstein - R. Luxemburg isimleriyle simgeleşen kutupsallığa, bunalıma uygulasın. Orada her iki kutbun aşağıdaki sorulara evet-hayır demekte ayrıldığını biliyoruz.

Birikim'in 10. sayısından bu soruları içeren pasajı aynen aktarıyoruz:

> «Bu bunalım şu sorular etrafında odaklaştı:
>
> 1) Kapitalizm uyum yeteneğini artırmış ve böylece krizleri önlemiş midir? Tekelci birleşmeler, yaygın kredi sistemi ve gelişen ulaşım, haberleşme araçları uyum araçları olarak nitelenebilir mi?
>
> 2) Sayıca artan orta sınıflar ve refah düzeyi orta sınıflara yaklaşan bir bölüm işçi, aynı uyumun toplumsal düzeyde de kurulabildiğini göstermez mi?
>
> 3) Sendikal eylem proletaryanın ekonomik ve politik yükselişini gerçekleştirmez mi?
>
> Bernstein olumlu cevaplar veriyordu bunlara, R. Luxemburg olumsuz.» **(Birikim, sa**yı 10, s. 26-27.)

Yukarıdaki üç soru ile yazımızın başlangıç bölümündeki FKP kongre raporundan aktardığımız gerekçeleri karşılaştıralım. Görülüyor ki ilkinde genel olarak kapitalist gelişmenin ekonomik sonuçları ön plandadır. Ve bu ekonomik sonuçların temel alınmasıyla yeni bir politik çizgi oluşturulup oluşturalamıyacağı tartışma konusudur. FKP gerekçelerinde ise aynı tipte ekonomik sonuçların burjuva toplumun siyasal düzeyindeki ifadeleri ön plandadır. Ama her ikisinin de ortak noktası işçi sınıfının devrimci eyleminin onun ekonomik durumuna göre belirlendiğidir. Buna göre eğer kapitalizm işçi sınıfının ekonomik durumunu iyileştirebiliyorsa devrimci eylemin sözü edilemez. Ve işçi sınıfı bu kararlı süreç içinde giderek «kurtulur». Bu mantığın FKP varyasyonu aynı mantığı bir ögeyi değiştirerek sürdürüyor. Bernstein'ın «uyum araçları» olarak nitelediği tekellerin, toplumda uyumsuzluk yarattığını söyleyerek, tekel dışı kesimlerle işçi sınıfının ortak çıkarlarına aynı olumsuz etkiyi yaptığını savunuyor. Böylece tekel dışı kesimlerin ekonomik talepleri -ve bunların siyasal partileri- ile ortak bir anti-tekel platformun oluşturulacağını öne sürüyor. «Tekelsiz kapitalizm» diyebileceğimiz bir ekonomik düzene uyarlı genel siyasal program mümkün görülüyor böylece. Ve o, bu modele uyarlı bir siyasal düzeni düşünebilmekte, bunun -tekel dışı- «bütün toplumsal güçlerin başlıca çıkarlarının birbirine yakınlaşması»nın bir ürünü olduğunu ileri sürmektedir.

Bernstein işçi sınıfı ile sayıca artan orta sınıfların yaşam düzeylerinin benzerliğine özel önem veriyordu. Aynı şey FKP için de sözkonusudur. Gerekçelerde açıkça bellidir bu.

Temel mantık, temel düşünce aynıdır. İşçi sınıfının ekonomik durumu iyileşmişse ve yaşam düzeyi orta sınıflara benzer hale gelmişse özel olarak bu sınıfın «derimci görevi»nin, özel olarak «diktatörlüğü»nün nasıl bir gerekçesi olabilir? Ve yine bu sınıf partisi veya partileri aracılığıyla mevcut siyasal mekanizmalar içinde yer alabiliyor ve «çıkar»larının siyasal düzeyde çözümlenmesi imkânını bulabiliyorsa, «devrimci siyasal hareket»

in gereği ve içeriği konusunda yapılacak ne vardır?

Dönemimizde anlaşılması, cevaplandırılması ve çözüme kavuşturulması gereken asıl, temel sorun buradadır. Ve bu sorun, daha önce başlayan ve hâlâ devam eden Çin Sovyet anlaşmazlığının «genel teori»de, sosyalizm anlayışında farklı çizgilerin oluşmasına yol açan sürecini alttan alta etkileyen en önemli teorik sorun idi de. Fakat açıkça konulmadı ortaya. Bu yüzden de 1960-1970 döneminin devrim modeli tartışmalarında ileri sürülen her tezde kötümser bir önkabul halinde kendini duyurdu.

ÇKP'nin 1960'lardan sonra giderek apayrı bir çizgi oluşturmasına varan sürecin başlangıcında SBKP'ye karşı tepki vardı. Ama bu tepki kısa süre sonra yukarıda sözünü ettiğimiz olgunun yarattığı ilk sorunlar üzerinde de düşünmesinin gereğini gördü. ÇKP, kendi konumu, Çin devrimi pratiğinin görünür özgün yanları ve o dönemde «yükselen kurtuluş savaşları»nın ortak yorumundan kalkılarak oluşturulan «halk savaşları» teorisi ile; özellikle gelişmiş kapitalist ülkeler için sözkonusu olan sorunu kendince çözümledi. Batı Avrupa ve Amerika'nın işçi sınıfı ekonomik doyum içinde iken elbette devrim yapamazlardı. ÇKP'nin daha açıkça, SBKP'nin ise epeyi örtük ön kabulü buydu. «Batı»nın işçi sınıfı ancak bu ekonomik doyum hali ortadan kalkarsa «devrim»i yeniden gündeme getirebilirdi. SBKP bunun ekonomik krizle olacağını düşünüyordu. Aynı mantıktan hareket eden ama «ekonomik kriz»e değil de «emperyalizmin sömürü alanları»nın daralmasıyla bunun mümkün olacağına inanan ÇKP, o ünlü «kırların şehirleri kuşatması» tezini, bu ön kabule dayanarak öne sürdü. Ortaklaşa paylaşılan ön kabulün mümkün en açık ifadesi olduğu için bu «dünya devrimi» modeli üzerinde özellikle duralım. «Kurtarılacak» şehirler içinde «Batı»nın işçi sınıfı yaşamaktadır. Daha dün dünyayı kurtaracağı ve bu arada kapitalist - emperyalist metropollerin sömürgelerinde yaşayan yüzmilyonlarca insanın kurtuluş umudu olduğu kabul edilen Batı proleteryası, şimdi kurtarılacak haldedir. Aynı şey bizzat sömürge ülkelerdeki işçi sınıfı için de sözkonusudur. O da ülke içinde yürütülen halk savaşında «ideolojisi ile önder»dir. Ama fiilen şehirlerde, yani kurtarılacak haldedir. O, bu kendisini de kurtaracak eyleme, ancak kurtarıcılarının ekonomik yaşantılarına eş bir durumda ise fiilen katılabilirdi. Daha dün, emperyalist zulmün, sömürünün, ezen ulus baskısının çok daha çıplak olduğu zamanlarda gelişen toplumsal hareketin savaş bayraklarına yazılmakta tereddüt edilmeyen sosyalizm sloganlarının yerini, «ulusal» sözcükler almaya başladı. Bunları yazanlar sosyalistlerdir üstelik. Dikkatli bir analiz, en radikal savaş programları ileri süren politik hareketlerin, stratejilerin temelinde, sınıfların ekonomik doyumlarıyla orantılı bir «devrimcilik»e sahip oldukları yolunda bir anlayışın varolduğunu görmemezlik edemez. İçinde yaşadığımız bunalım döneminin «ekonomizm»le karakterize edilebileceğine daha başka kanıt gerekmez herhalde.

İşçi sınıfının ekonomik doyum imkânı artarsa ve böylece bu sınıf, «hayatın nimetleri»nden daha çok yararlanır hale gelirse, kapitalist toplum içinde bunlar mümkün olabiliyorsa; sosyalizm için, devrim için işçi sınıfını hareket geçirecek şey ne olabilir?

«Sosyalist bilincimizin kenarında kımıldayıp bizi rahatsız eden» temel soru budur. Tarihlerinde ikinci kez bu sorunun su yüzüne çıktığını gören Batı Avrupa Partileri, bir kere daha sorunun kendisinden kaçma yolunda bir eğilime kapılmış gibidirler. Şimdi «çağımızın koşulları»ndan, «Fransız -veya Batı Avrupa da diyebiliriz-- gerçeği»nden bahsediliyorsa bunun anlamı, «ülkelerimizde kapitalizmin başarabildiği şeyler karşısında söyleyeceğimiz nitelikçe farklı birşey yoktur» demektir.

«Demokratik gelenekler» veya bunun daha değişik bir ifadesi olan «ileri demokrasi» sloganları; sosyalizmin, devrimin «uzak amaç» haline getirilmesidir. Hattâ şu söylenmelidir ki «terk» kararına giden eğilim, bu «uzak amaç» düşüncesine de bilinçle sahip çıkmaktan daha çok, **inanmak ihtiyacı için** savunur durumdadır. Gerekçelerden edinilebilecek izlenim budur. Ve zaten parti, çalışmalarını mevcut siyasal yapının kurallarına daha sıkı adapte ederek, dost düşman herkeste bu izlenimi yerleştirmeye neredeyse özel çaba harcamaktadır.

«Proletarya diktatörlüğü»nün terki kararı, 1960'lardan bu yana açıkça başlayan bu sürecin olgunlaştığı bir noktada alındı. Bu tarihe kadar «karara karşı çıkanlar»dan da açık ya da örtülü bir onay almış olan politik çizgi, genel teori ile çelişkisini daha fazla sürdüremedi. Şimdi, teorinin ne önemli bir ögesini metod veya araç olarak yorumlayıp, değişiklik kararını savunurken, teorinin diğer ögelerini de «metod» düzeyine indirgediğinin farkında değil gibi.

SOSYALİST POLİTİK HAREKETİN ÖZGÜNLÜĞÜ VEYA POLİTİK HEDEF SORUNU

Yazının başında da işaret ettiğimiz gibi FKP kararı istesin ya da istemesin, bizzat «genel teori»yi tartışma konusu yapmaktadır. Daha açıkça bu noktaya gelinmediyse bile şu anda sosyalist politik hareketin, özellikle sosyal-demokrat politik hareketle niteliksel farkının, temel ayrım çizgisinin ne olduğu sorusu bir kez daha gündemdedir.

Sosyalist hareket, bazı politik hareketlerle biçimde aynı sloganları paylaşır, birçoklarıyla aynı ajitasyon temalarını kullanır. Birçok ittifaklara girip, aynı eylem programlarının gerçekleşmesine çalışır. Özellikle ekonomik düzeyde bir çok radikal akımla talep benzerliği görülür. Bunun da ötesinde bir dönem için uğrunda sayısız

mücadele verilen bazı talepler zamanla mevcut düzenin temel kurumları haline gelir. Örneğin sosyal güvenlik öğütleri, sendikalar, genel oy, yasal parti gibi. Burada şu noktayı belirtmek gerekir ki yukarıdaki taleplerin her biri, kapitalizmin belli bir aşamasında sistemin tümü açısından gerçekten de imkânsız talepler gibi gözükür. Bu bakımdan bu taleplerin elde edilmesi için sert mücadeleler verilmiştir. Örneğin, rekabetçi kapitalizm evresinde yukarıda sıralanan taleplerin her biri «düzene karşı» sayılarak yasadışı ilân edilmiş, bu uğurda verilen mücadeleler «isyan» sayılmıştı.

Ama biliyoruz ki, kapitalizmin tekelci evresine girildiği anla eş zamanlı olarak, tüm şu yukarıdaki talepler, en azından radikal çözümlere gerek duyurmayacak ölçüde gerçekleşti.

O halde kapitalizm açısından dün mümkün olmayan bazı talepler, sistemin belli bir evresinde bizzat düzenin gerekli kıldığı kurumlarda gerçekleşebilmektedir. Burada bu taleplerin mücadele ile kabul ettirildiklerini söylemek gereksizdir. Şundan ötürü ki eğer talepler sistemin **temel işleyişine** aykırı iseler, egemen sınıfın bunu şu veya bu şekilde kabul etmesi sözkonusu değildir. Çünkü sistemin temeline aykırı bir talep, o sistemin egemen sınıfının onayına sunulmaz, veya başka bir deyişle temel işleyişe aykırı talep, zaten egemen sınıfın kendi varlığına yöneliktir. Bu nitelikte olmayan taleplerin gerçekleşmesi için mücadele elbette egemen sınıfın bunları kabule hazır olmadığı dönemlerde başlayacaktır. Hatta kabule hazır olduğu anda bile mümkün kısıtlamaları yapmaya çalışacaktır. Sınıf mücadelesinin mantığıdır bu.

Sınıf mücadelesi, sınıfların çıkarlarının birbirleriyle çeliştiği, bizzat burjuva anlayışın öngördüğü şeylerdir. Bu bakımdan ekonomik-politik mücadele, eğer kapitalist sistemin bu alanlara özgü araçları ile ve sistemin kendi mantığına uyarlı amaçlar için sürdürülüyorsa, kural olarak karşı çıkılmaz. Örneğin kapitalist sınıfın karşısında işçi sınıfının ekonomik çıkarlarını sağlamak isteyen sendikalist politik hareketin iktidara gelişi en azından 50 yıldır Batı Avrupa'da olağan sayılmaktadır. Çünkü sendikalizm de burjuva siyasal anlayışını paylaşır. İktidara geldiğinde devletleştirmeler yapar, yeni güvenlik fonları kurar. İşçilerin ekonomik durumları iyileşir. Bugün özellikle İskandinav ülkelerindeki Sosyal-Demokrat partiler, arkalarında işçi sınıfının genel oy desteği olduğu halde 40 yıldır iktidardadırlar. Burjuvazi ise ayrı bir siyasal partiyi desteklemektedir.

Bu örnekleri özellikle veriyoruz. Çünkü adı geçen ülkelerde mevcut komünist partilerin siyasal etkinlikleri hayli azdır. Ve bu durum öteden beri de böyledir. Bu partiler çalışmalarında başka ülkeler için söz konusu yasal engellerle karşılaşmadıkları halde; 40 yıllık Sosyal-Demokrat uygulamadan sonra bile, işçi sınıfına devrimci, yaratıcı bir siyasal hedef gösterecek durumda değildirler. İngiltere, ABD gibi örnekler de bu arada hatırlanmalıdır.

Ekonomik doyumun sağlanabildiği yerlerde Marksist - Leninist partilerin ileri sürecek talepleri kalmamakta mıdır?

Ekonomik doyumun metropoller dışındaki dünya için şu anda sözkonusu olmadığından yola çıkarak, **tüm dünya için** yukarıdaki gibi bir soru sorulamayacağını ileri sürmek, sorudan kaçmak demektir.

Bugün resmî platformlarda bu durumda bir «Marksist - Leninist» hareket vardır. Ve bu hareket, bu tip soruları zorlayan «genel teori»de düzeltmeler yaparak, teorinin öngördüğü yaratıcı - devrimci eylem ve yaklaşım konusunda yetersizliğini belgelemektedir.

Fakat Marksizm - Leninizm tarihinde bu tip soruların çözümünde yol gösterici olan ve devrimci yaklaşımın özünü açığa çıkaran örnekler vardır. Ve zaten teorinin derin mantığı, sosyalist hareketin onun özgün politik hedefinin, yukarıdaki tipten soruların kapatamıyacağı kadar geniş bir perspektifte yer aldığını da başından ortaya koymuştur.

Ekonomik ihtiyaçlar, diğer tür ihtiyaçlarla birlikte bir yoksunluk durumu oluşturursa, ister istemez en ön plânda kendini duyurur. Bu ihtiyacın kendini en dolaysız biçimde duyurabilme niteliği, onun organik hayatımızın sürekliliğini sağlar oluşundan dolayıdır.

Ama tarihî-toplumsal süreç, bu dolaysız ihtiyacımızın yeterli ve bir ölçüde sürekli giderebilme imkânını yarattığı zaman, adına toplumsal ihtiyaçlar dediğimiz ve bireyleri toplumun görünür her faaliyet alanına aktif katılmaya iten ihtiyaçlar ön plana geçer. Her ne kadar mevcut toplum biçimi bu konuda kendi temel işleyişine uyarlı kanallar oluşturmuşsa da, giderek bunların yetmezliğinden yola çıkan ve kendini toplumsal bunalım halinde duyuran bir hareketlilik başlar. İşte burada, **çağının bunalımının kökenine inen ve topluma, daha yüksek bir bilincin gereğini, bu bilince uyarlı bir toplum biçiminin mümkün ve zorunlu olduğunu göstererek yaratıcı, devrimci çözümler öngören sosyalistlerin rolü gereklilik kazanır.**

Ama daha ekonomik yoksunluklar içinde iken bile yukarıdaki tipten bir devrimci bilincin, ekonomist görüş ufkunun ötesinde değerlerden oluşan bilincin, yoksunluklarla en fazla karşı karşıya bulunan sınıfa kazandırılma imkânı vardır. Eğer bugün ABD, İngiltere v.b. ülkelerin aksine diğer Avrupa ülkelerinde işçi sınıfı hareketi büyük kitlesi ile Sosyal-Demokratların peşinde değilse bunun nedeni; ekonomik mücadelenin ön planda olduğu zamanlarda kökleştirilmiş olan ve her dönemde tüm boyutuyla olmasa bile kendini duyuran gerçek sosyalist bilinç verme faaliyetinden ötürüdürü. Bu bilince sahip işçiler için sosyalizm, yalnızca ekonomik yoksunlukların halledildiği bir düzen değildir.

İşte, «proletarya diktatörlüğü» bu bağlam içinde düşünülmüş olduğu için «bütün bir kapitalizmden komünizme geçiş dönemi»ni karakteri-

ze eder. Bu dönem, daha ilk devrimci başlangıcından itibaren, ekonomik yoksunluk duygusunun, sınıflar arası eşitsizlikten, mülkiyet düzeninden kaynaklanan temellerini sarsar. Çünkü üretim araçları üzerinde özel mülkiyet kaldırılmıştır. Ve toplumun çoğunluğu, yaratılan ürünlerden mümkün en eşit şekilde yararlanabilme durumuna geldiğini bilmektedir. Bu arada organik hayatımızın isterlerini optimal düzeyde sağlayacağımızı gösteren gelişmeler, sorunun tarihî ağırlığını giderek yitirdiğini anlatır bize. Ekonomi araçlaşır. Artık tüm kurumları ile eskisinden üstün ve değişik bir toplum biçiminin faaliyet alanlarına aktif katkıda bulunmayı dolaysız varoluş koşulu gören insanların toplumu oluşturulmaktadır.

«Diktatörülük»ün devrimci politik karakterini anlatırken, bu toplumun daha ayrıntılı bir genel tanımını yapmıştık. Böyle bir toplumun özgün niteliklerine dönük talepler, burjuva siyasal anlayışın ufku içinde düşünülmez şeylerdir. Bu bakımdan mevcut burjuva partilerin hiçbiri, bu taleplerin basit, tek boyutlu yansımalarından ötesine geçemez. Çünkü bu taleplerin içeriği, mevcut burjuva toplumun temel işleyişinin yadsımasına varır. Artık ortada burjuva topluma tepki bir siyasal hareket değil, gerçekleşme imkânlarını çağın önümüze getirdiği yeni olguların gerçek niteliklerinde bulan, önlenmesi imkânsız toplumsal süreçlerden hız alan bir hareket vardır.

Marksizm - Leninizm'in ileri kapitalist ülkeler için söyleyeceği çok şey vardır. Tarihî gelişimin devrimci, niteliğe, özgü çözümler gerektirdiğini temel bilimsel iddiası yapmış bir hareketten başka türlü bir tavır beklemek, şaşırtıcı bir inkâr olur.

Ama henüz bu devrimci çözümü formüle etmiş, bizi bu çözüme ulaştıracak yaklaşımı açık seçik bulmuş sayılamayız. Fakat içinde yaşadığımız bunalım, temelde yeni ve son derece çeşitli boyutlara sahip çağdaş dünyanın bunalımından ayrı düşünülümez. Bu bakımdan tüm sorunlarını kendine yakışır açık sözlülükle ortaya koyan ve bunların teorinin yaratıcı özüne dönerek çözmek sorumluluğunu duyan bir anlayışın güvenli, sabırlı çabasını göstermek, tüm Marksist - Leninistler için bir görevdir. Vahim tahrifler, küllendirmelerle beslenmiş sakat anlayışların, dar görüşlü ekonomizmin kendi çaresizliğinden ileri gelen saldırı ve saptırma girişimlerinin varlığında yürütülecek bu çaba, ilk zorunlu sonuçlarını verdiği zaman; bunca yıllık acılı deneylerin arayışların sonuna geldiğimizi, kararlı ve zengin bir devrimci eylem alanına girdiğimizi elbette göreceğiz. ■

cem yayınevi

CAN YÜCEL
ölüm ve oğlum
ŞİİRLER / 12.50 TL.
Genel Dağıtım: CEMMAY
Bâbıâli Cad. 19 Cağaloğlu

Birikim'de kültür olayları...

Değinmeler / Günün Olayları / Kitaplar Sanat Olayları / Filmler / Dergiler

SAPMA ÜZERİNE

Yaygın bir sapma anlayışı var. *Birikim*'in bir «sosyalist deneme» örneği olarak sunduğu «Küçük Burjuvalık» başlıklı yazının bir tümcesi, bu sağduyusal, ama ancak bir ilk yaklaşım olarak yeterli anlayışı bir kez daha yansıtıyordu: «Marksist hareket içinde, her aşamada, o aşamanın özelliklerinin ürünü olan bir sapma çıkabilir».

Görüldüğü gibi, gerçek devinimden sapma, bir *arılıktan* sapma olarak düşünülüyor. Çünkü gerçek devinim, kendi arılığı ile *özdeşleştiriliyor*.

Oysa ben, gerçek devinimden sapmayı, bir arılıktan sapma olarak değil, biraz çapraşık olacak ama, ilkin bir «sapma»dan sapma olarak düşünmek gerekir diyeceğim.

Çünkü arılık, gerçek devinimin, sapmaların etkisinde kaldığı ölçüde kendisinden zaman zaman ayrıldığı, ama kural olarak onunla hep örtüştüğü bir *somutluk* değildir. Şematizmin bütün sakıncaları göze alınsa bile, kimi kez kırık çizgiler çizen gerçek devinimin, zaman zaman üzerinde sapmalar gösterdiği bir doğru çizgi olarak betimlenemez. Ancak, durmadan kırık çizgiler çizen gerçek devinim arasından çizilen bir *trend* olarak betimlenebilir.

Öyleyse, «sapma», süreklidir. Arılık, gerçek devinimin arılığı, sürekli sapmalar, gerçek devinimin sürekli sapmaları arasında gerçekleşen, bu sapmalar aracıyla dışavurulan bir somutluktur. Çok *soyut* bir «somutluk» mu diyeceksiniz? Dinleyin:

Bilimsel soyutlama hiç de «soyut» değildir. Tam tersine. Örnek: Marx toplam toplumsal sermayeden sözettiği zaman, kimse ona eliyle dokunamaz; Marx «toplam artı-değer»den sözettiği zaman, kimse ona ne eliyle dokunabilir, ne de hesaplayabilir: Gene de bu iki soyut kavram, gerçekten varolan gerçeklikleri gösterir. Soyutlamanın bilimselliğini yapan şey, gerçekten varolan, ama ne «elle tutulabilen», ne de «gözle görülebilen» somut bir gerçekliği belirtmesidir. Öyleyse, her soyut kavram, varlığını açığa vurduğu bir gerçekliğin bilgisini verir: O zaman soyut kavram demek, görünüşte soyut, ama aslında belirttiği nesne dolayısiyle, korkunç derecede somut bir formül demektir. Soyut kavramın belirttiği nesne, «elle tutulabilen» ya da «gözle görülebilen» nesnelerden son derece daha somut, son derece daha etkili olduğu için, korkunç derecede somuttur. -ama gene de ne elle tutulabilir, ne de gözle görülebilir. *(Althusser)*.

Andırışma diliyle söylemek gerekirse, gerçek devinimin sapmaları ile arılığı arasında, fiyatlar ile değer arasındakine benzer bir ilişki vardır. Değer yasasının, fiyatlar ile değer arasındaki ilişkiye oranı neyse, Parti'nin de gerçek devinimin sapmaları ile arılığı arasındaki ilişkiye oranı odur.

Gerçek devinimin sapmaları, onun arılığının dışavurumudur. Örneğin Komün (Paris Komünü) sapması, Savaş Komünizmi sapması, NEP sapması, Stalin sapması gibi.

Ama gerçek devinim hiç bir zaman sapmalarına indirgenemez. Ancak arılığına indirgenebilir, -onunla özdeleştirilmeksizin.

Gerçek *devinimin* sapması bir şey, ama gerçek *devinimden* sapma bir başka şeydir. Gerçek devinimin sapması, onun *belirli bir döneminin* sapmasıdır. Öyleyse gerçek devinimden sapma, kendini ilkin gerçek devinimin belirli bir dönemindeki sapmasından bir sapma olarak gösterir. Örneğin Komün döneminde Komünden, Savaş Komünizmi döneminde Savaş Komünizminden, NEP döneminde NEP'ten, Stalin döneminde «Stalincilik» denilen şeyden sapma gibi.

Gerçek deviniminden sapma, kendini bir de, gerçek devinimin sapmasının, gerçek devinimden sapma durumuna dönüşmesi olarak gösterebilir -gerçek devinimin sapmasının, aslında onun arılığının dışavurumu olduğu belirli dönem ötesine uzatılması olarak. Örneğin Savaş Komünizmi döneminde Kömün'den, NEP döneminde Savaş Kömünizm'inden, Stalin döneminde NEP'den, XX. Kongreden sonra da «Stalincilik»ten yana olmak gibi.

Nedir ki, «yana olmamak», düşman olmak anlamına gelmez. Örneğin Komün'e Komün döneminde düşman olmakla, Savaş Komünizmi, NEP, Stalin dönemlerinde, ya da bugün düşman olmak, özünde aynı şeydir.

Tıpkı Stalin düşmanlığının *(antistalinisme)*, Stalin döneminde olduğu gibi, Stalinsizleştirme *(déstalinisation)* döneminde, özünde aynı şey olması gibi.

Stalin düşmanlığı, başlangıcı III. Enternasyonalin son 10 yılını kapsayan ve onunla özdeşleşen Stalin (sapması) döneminde, antikomünizmin ta kendisi idi: IV. Enternasyonal, bunun somut kanıtıdır (belki pek o kadar *somut* değil ya, neyse!)

Bugün de öyle. Bugün Stalin düşmanlığı, özünde III. Enternasyonal düşmanlığı anlamına gelir. Evet, bugün sözgelimi Komüncüyüm diye ortaya çıkmak, kuşkusuz gülünç karşılanır. Ama bu, bugün Komün düşmanlığının çok belgin bir anlamı olmasını engellemez.

«Stalincilik»in gülünç karşılanabilme koşulları henüz yeterince oluşmuş değildir. Stalinsizleştirme gereğini doğuran da budur. Üstelik Stalin'in kendi

adıyla anılan dönemde tapıncaklaştırılmış (fetişleştirilmiş) olması, Stalinsizleştirmenin bir süre putkırıcı yöntemlerle sürdürülmesine yol açmıştır. Ama bu, Stalin düşmanlığı ile Stalinsizleştirme arasındaki ayrılığı gözden yitirmemeyi büsbütün zorunlu kılar.

Özetlemek gerekirse:

1. Stalin düşmanlığı, dün antikomünizm idi, bugün de antikomünizmdir.

2. «Stalincilik» dün devinimin sapması idi, bugün devinimden sapmadır.

3. Stalinsizleştirme, dün sözkonusu değil idi, bugün sözkonusudur. Bilmem yanılıyor muyum?

KENAN SOMER

KENAN SOMER'İN MEKTUBU ÜZERİNE

Kenan Somer mektubunda ilginç konulara değiniyor. Çıkış noktasının, «historisist» anlayışı çürütme çabası olduğu izlenimini edindik. Bu tür bir çabaya biz de varız, çünkü biz de historisizme karşıyız. Ancak, Kenan Somer arkadaşımızın, *Birikim*'de yayımlanan «Küçük Burjuvalık» denemesinden historisist bir anlamı nasıl çıkardığını anlayamadık. Tek bir cümle almış, o da şu: «Marksist hareket içinde, her aşamada, o aşamanın özelliklerinin ürünü olan bir sapma çıkabilir.» Burada anlatılmak istenen şeyin, Kenan Somer'in söylediklerıyle bir ilgisi yok; çünkü zaten bir sapmanın ne olduğu araştırılmıyor. Sadece şu söyleniyor: Marksist terminolojide adı konmuş sapmalar, ancak kendilerine hayat verecek koşullar olgunlaştığı zaman yaygınlık kazanabilir. Kendi geçmişimize bakarsak, MDD hareketi -ki, hemen hemen her bakımdan sapma özellikleri taşımaktaydı- egemenken, «uvriyerizm»de yaygın bir sapma çeşidi olamazdı. Bugün uvriyerizm eğilimi daha yaygın olabiliyorsa, bu, hareketin büyük ölçüde **işçi sınıfı alanı** içinde yürümeye başlamasından ötürü böyledir.

Kenan Somer, sapmanın, bir «arılıktan sapma» değil, bir «sapmadan sapma» olduğunu söylüyor. Bizim söylediğimizde bununla çelişen bir şey yoktu. Çünkü, bir hareket işçi sınıfı alanında yürüyebilir, ama gene sapma dediğimiz eğilimlerin etkisini taşıyabilir; örneğin, «ekonomist» bir eğilim egemen olabilir. Aynı zamanda, bu «ekonomist» eğilim, bir çeşit türevi olarak «uvriyerizm»e de zemin hazırlayabilir.

Bunları, Kenan Somer'in ileri sürdüğü teze dayanak olarak, sözkonusu denemenin o cümlesini niçin seçtiğini gerçekten anlamadığımızı göstermek için söylüyoruz. Gelgelelim, bazı temel noktalarında birleştiğimiz mektubunun, özellikle vargılarının, bizde bazı sorular sorma ihtiyacını uyandırdığını da ekleyelim.

Yukarıda söylediğimiz gibi, Kenan Somer, historisist anlayışı eleştiriyor. Bu eleştirinin haklılığında biz de ona katılıyoruz. Şimdiye kadar yazdıklarımız içinden örnek olarak iki tutumumuzu gösterebiliriz. Birincisi, tarih konusunda işlediğimiz bir tema. Toplumsal gelişme süreci içinde, varılmış belli bir noktanın bilincinin, doğrunun bütününü temsil etmediğine inanıyoruz. Buradan hareketle, tarihin, belirli dönemlerin politik kararları gereğince yeniden yazılmasına karşı olduğumuzu söylüyoruz. Kenan Somer'in verdiği örnekle, Stalinizm konusunda da bu tavrı sürdürürüz. Bugünün pratiği, Stalinist pratiğin birçok yanlışını gösterebilir; nitekim göstermektedir ve böyle olması gerekir. Ama bundan ötürü Stalin'i devrimciler listesinden silip atmak çok yanlıştır.

İkinci örnek, tabiî aynı eğilimle ilgili olduğu için gene buna yakın yalnız daha çok «şimdiki zaman kesiti» üzerinde. Kenan Somer'in «arılık» diye adlandırdığı şey, gerçekten, «gerçek devinim arasından çizilen bir *trend*» olduğuna göre, bir siyasî hareketin, kendi bilincini bu «arılık»la özdeş görmesini ve göstermesini *teorik olarak yanlış* buluyoruz.

Bu durumda, Kenan Somer'in teorik olarak historisizmi çürütmeye yönelik eleştirisinin, sonuçta, bir çeşit deterministik yazgı hali de, aynı historisizmi kaçınılmaz bir politik zorunluk biçimine dönüştürdüğü izlenimini edindik. Acaba yanılıyor muyuz? Sunulan argüman içinde atlanan bir nokta var gibi.

Marksist siyasal hareketin arılığı ancak bir *trend* olduğuna göre, hareket fiilen sapmalarla yürüyecektir. Kenan Somer bunu söylüyor. Bundan çıkan bir sonuç da, bir siyasal hareket nasılsa zorunlu olarak aynı zamanda bir sapma olduğuna göre, işin bu yanına fazla önem vermeden katılmak gerekliliği. oluyor. Böylece, anti-historisist bir teorik tavırla, bir dönemin bilincini o dönemin mutlak doğrusu ile özdeşleştirme yanılgısından kurtuluyoruz. Ama aynı dönemin sapmasını, bir çeşit tek ve *mutlak mümkün* yaparak, yeniden benimsiyoruz. Oysa anti-historisist bir argüman, başlangıçta, bu benimseme zorunluğunu teorik olarak çürütmek için ileri sürülmüştü.

«Arılık», evet, bir *trend*'dir. Ama teori, bu *trend*'e en yakın davranışın ilkelerini bulmak için üretilir. Ve elimizde, en sağlam ölçüt de bu teoridir. Herhangi bir sapmanın temelinde yatan *pragmatizme* karşı ancak teoriyle kendimizi koruyabiliriz. İkinci Enternasyonal'in ağır basan kesimi böyle bir pragmatizm ve ve böyle bir sapma içinde iken, Lenin'in ürettiği teoriye başka ne anlam verilebilir?

Kenan Somer, teorik açıklamalarını Stalin örneğiyle somutlaştırıyor. Şöyle diyor mektubunun sonunda:

«1. Stalin düşmanlığı, dün antikomünizm idi, bugün de antikomünizmdir.

«2. 'Stalincilik', dün devinimin sapması idi, bugün devinimden sapmadır.

«3. Stalinsizleştirme, dün sözkonusu değil idi, bugün sözkonunusudur.»

Bunlara biz de katılıyoruz.

Ama arada unutulan bir şey var galiba. Historisizme tutarlı biçimde karşı isek, şunu da söyleyebiliriz. Stalin'in uygulamaları sırasında, antikomünist nitelikte bir Stalin düşmanlığına girişmeden, Stalinizm'in belirli yanlışlarını eleştirel bir görüşle görmek de mümkündü. Çünkü Kenan Somer'in deyimiyle «gerçek devinim», ardındaki arılık *trend*'ini büsbütün gizleyecek kadar mat değildir. Matlaştırmaya çalışsa da, *teori*, hiç değilse yer yer saydam noktalar açabilir kendine. Bu böyle olmasa, Marksizm'in bir bilgi teorisi olarak değeri de şüpheye düşer. Çünkü, bazı yanlışların önceden görülmesi imkânsız olur.

Kenan Somer'in dediği gibi bugün gerçekten bir «Stalinsizleştirme» sözkonusu ise, bu süreç içinde, yukarıdan beri sözünü edip durduğumuz «historisist» yaklaşımın da yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Bunu da, bizim gibi tutarlı bir şekilde Marksist teorinin bir gereği olarak historisizme karşı olanların değil, bu yaygın anlayışı bir silâh gibi kullananların yapması beklenir.

Son olarak şunu ekleyelim. Politika, *sadece* doğru fikirlerle yürümez. Burada gene katılıyoruz Kenan Somer'e. «Doğrucu Davut», *apolitik* bir tiptir. Öte yandan, sözkonusu *trend*'den büsbütün uzaklaşan *politik* hareket de sonunda *apolitik* olur, çünkü varması gereken hedeflere varmaz. Bu nedenle, «historisizm»i gerçekten eleştirmemiz gerekiyor, ama, bunu yaparken, Kenan Somer'in mektubunun başında söylediği gibi, hareketin arılığı ile hareketin sapmasını, ters yoldan da olsa özdeşlemekten, *gerçekten* kaçınmalıyız. ■

SİLÂHLANMA ve AZGELİŞMİŞLİK

Azgelişmiş ülkelere silâh ve ağır savaş aracı transferi son birkaç yıl içinde görülmemiş bir düzeye ulaştı. ABD ve Sovyetler Birliği gibi iki «süper» devletin dünya çapında kurdukları görece denge, perifeideki (kenar kuşak ülkelerdeki) ortanca ve küçük devletlerin birbirleriyle alabildiğine bir silâhlanma yarışına girişmelerini önleyemediğinden başka, böyle yarışlar için yer yer uygun koşular hazırlamıştır. Afrika, Asya ve Lâtin Amerika'da çoğu sömürgecilik döneminin mirası olan bugünkü ulusal sınırlar, milliyetçi burjuva hükümetlerce ilk fırsatta düzeltilmek istenecektir. Petrol, fosfat, uran türünden değerli hammaddeleri barındırdığı anlaşılan geniş yarı - çöl bölgeler, kıta sahanlıkları ve benzeri stratejik noktalar, günümüzde yeni bir paylaşma ve kapışmanın konusudurlar. O sebepten her devlet, iktisadî olanaklarını sonuna dek zorlayıp silâhlanmak, «gafil avlanmamak» azmindedir.

Silâhlanma, günümüzün bir numaralı siyasal, ekonomik ve sosyal sorunu haline gelmiştir. Bu böyleyken, bu konuda işe yarar incelemelere pek ender rastlanıyor. Kaynak kıtlığı, eldekilerin bilimsel yönden güvenilemez oluşu, bu durumu bir dereceye kadar açıklayabilir. Bazı ülkelerde savaş aracı alışverişinin ulusal savunma sırrı olarak tabulaştırıldığını da burada anmak gerek. Bütün bu hususları göz önünde tutunca, Batı Almanya'da 1976 nisan ayı içinde basılan aşağıdaki incelemeyi, olumlu ve başarılı bir deneme olarak nitelemek zorundayız :

> Ulrich Albrecht, Dieter Ernst, Peter Lock, Herbert Wulf : *Rüstung und Unterentwicklung.* Iran, Indien. Griechenlend/Türkei. Die verschärfte Militarisierung, (Silâhlanma ve Azgelişmişlik. İran, Hindistan, Yunanistan / Türkiye. Hızlanan Askerîleşme), Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbek bei Hamburg, 1976.

245 sayfalık kitap, beş bölümden oluşuyor. Biz burada ilk dört bölüme kısaca değindikten sonra, Türk - Yunan silâhlanma yarışını işleyen beşinci bölüm üzerinde daha ayrıntılı olarak duracağız.

Birinci bölüm (S. 10 - 36) bir giriş niteliğinde; militarizm ile azgelişmişlik arasındaki bağıntı saptanıyor. Kapitalist gelişmenin hemen her aşamasında silâhlı kuvvete başvurulmuştur. Askerî güç, kapitalist üretim tarzının yaygınlaşmasında başrollerden birini oynamıştır. Dünyanın her köşesi «dünya pazarı»nın bir parçası haline getirildikten sonra, merkezler (Metropoller) ve kıyı bölgeleri (Periferiler) beliriyor. Bu teoriye göre, dünyadaki işbölümü merkezlerce kararlaştırılmakta, kıyı bölgelere düşen işlev, gerekirse silâh gücüyle oralara kabul ettirilmektedir. Yazarlar, Merkez'in kapitalist yükselişi sırasında silâh gücüne düşmüş olan payın henüz yeterince incelenmemiş olduğu kanısındalar. Bu yapılmamış olduğu için, sosyal bilimler bugünün sanayileşmiş ülkeleri ile azgelişmiş ülkeleri arasındaki durumun sebeplerini açıklayamıyorlar. Kapitalist üretim yapılarının doğurduğu çelişkiler, kıyı bölgelerde hayatın bütünüyle askerîleşmesine yol açmıştır. Periferide şimdi öyle bir düzeye varılmıştır ki, daha fazla askerîleşme ve daha fazla silâhlanma, kapitalist gelişmeyi hızlandırmanın bir önkoşulu gibi görünmektedir.

İkinci bölüm (S. 37 - 73), periferideki ülkelerde savaş aracı üretimini ele almakta. Sömürge dönemi öncesinde birçok bölgede savaş aracı imalinin varlığına işaretle, örneğin o zamanın Osmanlı İmparatorluğu'nda bu sanayinin teknolojik düzeyinin Batı'dakinden hiç de geri kalmadığı belirtiliyor. Akdeniz ülkeleri, savaş gemileri ağaçtan yapıldığı sürece Batı ile rekabet edebiliyorlar. 19. yüzyılda metal gemi yapımına geçilip de yeni bir deniz topçuluğu gelişince, periferideki savaş sanayii Merkez karşısında artık tutunamaz oluyor. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Batı dışında yalnız Japonya ve Hindistan'da bir savaş sanayiinden söz etmek mümkün. Bu savaştan

sonra ise Türkiye ve Güney Afrika gibi bazı ülkelerde hafif silâhlar imaline doğru ilk adımların atıldığı görülmekte. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yerli savaş sanayii kurma alanında en iddialı deneme Arjantin'de yapıldı. Peron'un iktidardan düşürülmesiyle bu deneme de sonuçsuz kalacaktır.

Azgelişmiş ülkelerde savaş sanayii genelikle şu aşamalardan geçerek doğuyor: İthal edilen sistemlerin onarım ve bakımı için atölyeler açılması —Montaj için lisans sağlanması— Basit parçaların yerel imalâtına geçiş —Yerel imalât oranının ithal parça oranına nazaran yükseltilmesi. Yazarlara göre, modern bir savaş uçağının periferideki bir ülkede yapımı, teknolojik düzeyi yüksek bir ekonominin varlığını gerektirmez. Metropoldeki tecrübeli bir firmanın işbirliği sağlandıktan sonra, lüzumlu makina parkı ve teknolojik «know-how» kolaylıkla ithal edilebilir. Böyle bir durumda asıl engel, yapılan uçağın maliyetinin pek yüksek oluşudur. Buna karşılık, tank ve top gibi ağır savaş malzemesinin yapımı, gelişmiş bir ağır sanayinin varlığını gerektirdiği için, bunların periferide imali hemen hemen olanak dışıdır.

1975 ortalarında periferinin 42 ülkesinde savaş aracı imal edildiği ya da üretim hazırlıklarının sürdürüldüğü saptanmış. Genelikle hafif piyade silâhları, cepane, hafif uçak, küçük savaş gemileri vb. yapılmakta. 10 azgelişmiş ülkede modern savaş uçağı —çoğunlukla lisans alınarak— imâl edilmekte. 7 ülkede lisans alınmak yoluyla helikopter yapımı hayli ilerlemiş. Hafif uçaklar periferinin 26 ülkesinde, küçük savaş gemileri ise 28 ülkede yapılıyor.

Azgelişmiş ülkelerde savaş sanayinin kurulması, yazarların gözlemine göre başlıca iki yoldan yürümekte:

a) Savaş aracı üretimi merkezden periferiye götürülüyor, yani enternasyonalleştiriliyor. Düşük ücret düzeyinden yararlanarak üretim masraflarının kısılması, mevcut pazarın genişletilmesi vb. düşünceler, bu yolun tutulmasında belirleyici faktörler. Northrop F-5 avcı uçağının İspanya'da lisans altında yapımı, ücret masrafları farkından nasıl yararlanıldığını gösteren iyi bir örnek .Uçağın basit parçaları İspanya'da yapılıyor, yüksek teknoloji gerektiren kısımları Amerika'dan ithal ediliyor. Böylece uçak daha ucuza mal oluyormuş. Yazarlara göre, Merkez'deki büyük şirketler bu yolu tutmağa pek heveslidirler.

b) İkinci yol, azgelişmiş ülkede *bağımsız* bir savaş sanayii kurulmasına yönelik. Savaş araçlarının sadece imaline değil, yeni «yerli» tiplerin geliştirilmesine de önem verilmekte. Arjantin, İsrail, Hindistan, Güney Afrika bir hayli zamandır bu yoldan yürüyorlar. Bu ülkeler sorumluları, savaş endüstrisi alanına yapılan muazzam yatırımlar sayesinde ordu ihtiyaçlarının daha ucuza karşılanabileceğini, hiç değilse eskisi kadar döviz kaybı olmayacağını umuyorlardı. Fakat sonuç oldukça şaşırtıcıdır: Ülkelerin Merkez'e bağımlılıkları azalmamış, tersine artmıştır. Bunun nedeni şöyle açıklanabilir: Adı geçen ülkeler yüksek teknolojik düzeyde bir savaş sanayiini besliyecek endüstriye sahip olmadıklarından, modern silâh sistemlerinin sayısız parçalarının imali için çok geniş yatırımlar (pahalı üretim araçları ithali ve bunun için büyük döviz stokları) gerekmektedir. Böylece yaratılacak üretim kapasitesinden rasyonel şekilde yararlanabilmek ise iç pazarın sınırlılığı nedeniyle olanak dışıdır. Üstelik savaş sanayiinde açılacak yeni işyeri sayısı, aynı miktar yatırımla diğer sanayi kollarında açılabilecek işyeri sayısına oranla pek düşüktür. Öte yandan askerî teknolojinin sivil alanda kârlı olarak uygulanması, azgelişmiş bir ülkede düşünülemez bile. İşte bu koşullar altında Hindistan, İsrail, Arjantin, Brezilya gibi ülkelerde yapılan uçakların gerçek maliyeti, benzer uçakların dünya pazarındaki fiyatlarından çok daha yüksek oluyor.

Kitabın üçüncü bölümünde İran, dördüncü bölümünde ise Hindistan ulusal savaş endüstrilerinin kurulma ve gelişmeleri ayrıntılı olarak incelenmekte. Biz, yer darlığı yüzünden, Türk ulusal savaş sanayiinin kurulması açısından hayli ilginç olan bu iki örnek üzerinde durmadan, kitabın beşinci bölümüne geçiyoruz.

Bu bölümde (S. 134 - 180) Yunan - Türk silâhlanma yarışı ele alınmış. Yazarlar, önce Türkiye ile Yunanistan'ın sosyoekonomik yapıları üzerinde duruyorlar. Her iki ülkede de toplumsal sistem, durmadan ilerleyen bir azgelişmişlik süreci içinde görülüyor. Örneğin Türk nüfusunun % 70'i tarım kesiminde ve yalnız % 12'si endüstri ve % 13'ü hizmet sektöründe çalışıyor. Türk köylüsünün adam başına yıllık ortalama geliri 250 DM kadar. Köylünün % 69'unun ortalama yıllık geliri 120 DM'tan az. Tarım kesiminde son yıllarda görülen ilerlemeler, kitlenin geçimi için önemli besin maddelerinin üretimine değil de, ihraç edilebilir «lüks tarım ürünü» üretimine yönelik. Doğu'daki Tunceli ilinde 25 traktör, 5 otobüs, 14 kamyon, 1500 karasaban, 47 demir puluk ve 3 biçerdöğerin bulunduğu belirtiliyor. Dünya Bankası'nın 1975 yılında hazırladığı bir rapora göre, Türk halkının büyük çoğunluğu için gıda maddeleri temini gün geçtikçe zorlaşırken, hayat şartları bakımından bölgelerarası farklar da durmadan artmaktadır.

Yunanistan'ın Türkiye'ninkinden pek daha iyi koşular içinde olduğu sanılmamalı. Gerçi bu ülke 1950'den bu yana Avrupa ekonomik sistemi içinde daha sağlam bir yere sahip olabil-

mış; son yıllarda Avrupa için

Akdeniz'de bir köprübaşı durumunda. Fakat bu tür bir kalkınmanın dezavantajları da artık günışığına çıkıyor. Yunan sanayicilerinin % 5'i toplam sanayi malarının % 75'ini üretmekteler. Yabancı sermaye kontrolundeki 50 en büyük işletme, toplam endüstri servetinin % 55'ine sahip olduğu halde, sanayi işçisinin % 30'undan azını çalıştırıyor. İşçinin % 70'i, 10 kişiden az işçi çalıştıran 1334 işletmeye dağılmış durumda. Karamanlis hükümetinin güttüğü kalkınma stratejisi ise yabancı sermayenin payını arttırarak, daha birçok işyerinin kaybına sebep olacak kabiliyette görünüyor.

İşte bu iki azgelişmiş ülke —Türkiye ile Yunanistan— temel toplumsal çelişkilerini örtbas edemezken, bölgesel bir silâhlanma yarışına girişmiş durumdadırlar. Oysa bu silâhlanma yarışı, iki ülkenin de içinde bulundukları azgelişmişlik sürecini hızlandırmakla kalmıyor, askerî yönden de son derece yetersiz sonuçlar vermekte. Yazarlar, bu son tezlerini desteklemek için, 1974 Kıbrıs savaşını örnek almışlar. Onlara göre, eğer Kıbrıs çıkarması bir Türk - Yunan savaşına dönüşmemişse, bunun nedeni tarafların askerî takatsizliğinde aranmalıdır. 1974 yaz aylarında Yunanistan en basit askerî harekâta bile girişecek durumda değildi. Trakya'da bir tank savaşı, İmroz ve Bozcaada'nın işgali, Doğu Ege adalarından Anadolu'ya çıkarma yapmak ya da Kıbrıs'a çıkmak gibi şıklardan her biri, Yunan Genel Kurmayı'nın o gün için gerçekleştirmeği düşünemiyeceği tasarılardı. Nitekim büyük telâş içinde ilân edilen genel seferberlik, bir fiyasko ile sonuçlanmıştır.

Askerî yönden Türkiye'nin de ne denli zayıf olduğu, gene bu Kıbrıs savaşı sırasında çıkmıştır ortaya. Silâhlanma yolunda 1964'ten bu yana harcamış olduğu büyük emeklere rağmen, daha Kıbrıs harekâtının ilk günlerinde bu ülkenin yedek parça temini ve araç onarım ve bakımı alanlarında sıkıntıya düştüğü hayretle görülmüştür. Örneğin «Transall» nakliye uçakları, yedek parça yokluğu yüzünden harekâtın başlamasından kısa bir süre sonra saf dışı olmuşlardır. Türkiye'nin en seçkin birliklerinin de katıldığı harekât sırasında ağır taktik hatalar işlendiği, bu işlerden anlayanların gözünden kaçmamıştır. «Kocatepe» muhribinin 21.7.1974 günü Türk uçakları tarafından batırılması, Türk Deniz ve Hava kuvvetlerinde özellikle keşif ve haberleşme alanlarındaki aksaklıklara işarettir.

Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs çarpışmaları sırasında içinde bulundukları durumu son analizde belirleyen şu olmuştur: bunlar Avrupa ekonomik sisteminin kenarında yer alan azgelişmiş iki ülkedirler. Toplumsal yapıları, askerî masrafların düşük olduğu dönemlerde bile, halkın temel ihtiyaçlarını karşılamağa elverişli değildir. Her iki ülkenin de askerî alandaki başarısızlıklarının nedenini, örgütsel ve teknik hatalardan çok, işte bu gerçekte aramalıdır. Her iki ülke de aralarındaki anlaşmazlığı, üçüncü bir ülkenin desteği olmadan, kendi başlarına silâh gücüyle çözecek durumda değildirler. Şu rakamlar Ege'de çıkacak bir savaşın masrafları hakkında fikir vermeğe yeter: 10 günlük Yunan seferberliği 650 milyon DM'a malolmuştur. Kıbrıs'taki Türk birliğinin masrafları ise, «Moniteur International du Commerce»e göre, günde 13 milyon DM'tır.

Yunanistan'ın 1972 ilkbaharında 38 adet F-4E «Phantom» uçağı satın alma kararı, yazarlarca 1960'lardan bu yana gelişen Türk - Yunan silâhlanma yarışının kızışma dönemine başlangıç sayılıyor. Nitekim aynı yılın ağustos ayında Ankara hükümeti de 54 «Phantom» ısmarlamağa karar verecektir. Bu tipten ilk iki uçak, 30.8.1974'te Eskişehir'de Türk Hava Kuvvetleri'ne teslim edilir. ABD'nin Türkiye'ye ayrıca 100 adet F-100 D uçağı devredeceği, 1972 aralık ayında duyulur. Modası geçmiş olan bu uçaklar, Kore savaşı günlerinden kalma F-86 «Sabre-Jet»lerin yerini alacaklardı. Gene o sıralar 400 M-48 tipi tankın verilmesi de söz konusudur.

Yunanistan'da 1973 kasım ayında iktidara gelen Yoannidis cuntası, bölgede o güne dek bilinen en büyük silâhlanma programını gerçekleştirmeğe kalkışacaktır. Bu program, 60 adet A-7D «Corsair» uçağı sağlanması temeline dayanıyordu. A-7D uçağı, son sistem elektronik cihazları sayesinde «her attığını vuran» türden bir silâh olarak bilinmektedir. Ama uçakların ısmarlanması, çeşitli nedenlerle bir süre sallantıda kalır. Onların yerine mayıs 1974'te Fransa'dan 40 adet «Mirage F1» uçağı satın alınacağı öğrenilir. Yunanistan, Fransa'dan ayrıca 130 tane AMX 30 tankı ile 4 adet «La Combattante 3» hücumbotu istemektedir. İşte bu haberler, Amerikan silâh tüccarlarını endişeye düşürecektir. Bir an için geleneksel müşteri Yunanistan'ın Fransa'ya kaptırıldığı sanılır. Fakat Atina, Fransa'ya verdiği siparişlerin hemen ardından silâh alışverişi konusunda Amerika ile de bir anlaşmaya varmayı becerecektir (haziran 1974). Şimdi Amerika'dan, daha önce sözü geçen 60 A-7D uçağından başka, 18 adet ağır nakliye uçağı, Lockheed C-130 «Hercules», ve birkaç Northrop F-5B uçağının ısmarlandığı öğrenilir.

Yunanistan tarafından Fransa ve ABD'ye verilen bu siparişlerin toplam değerini yazarlar 2 milyar DM olarak hesaplıyorlar. ABD Yunanistan'a ayrıca TF 109 tipi fregat satmağa da razı olduğuna göre, bu meblâğa 650 milyon DM daha eklemek gerekir. Eğitim, bakım, onarım, yedek parça ve altyapı yatırımlarıyla birlikte 5,5 milyar DM'lık bir savunma harcaması söz konusudur.

1974 yaz sonralarına dek Türkiye bu çapta silâh siparişleri verecek durumda gözükmüyordu. Fakat Kıbrıs tecrübesinden sonra bu ülkede de geniş kapsamlı bir silâhlanmaya yönelinmiştir. Bir yandan yerli silâh sanayii geliştirilmeğe çalışılırken, bir yandan da dışarıda yeni silâh tüccarları aranmakta-

dır. 1974 ağustos sonunda Kiel'deki Howaldtswerke - Deutsche Werft AG'ye iki adet 206 sınıfı denizaltı ısmarlanır. Bu tip denizaltı, kıyı denizleri için günümüzün en modern savaş aracı olarak bilinmektedir. Gene 1974 ağustosu sonunda 260 adet zırhlı personel taşıyıcısı ısmarlanacaktır. Buna paralel olarak, «Leopard-1» tankının Arifiye'de montajı için, Münih'teki Krauss -Maffei firmasından lisans koparılmağa çalışılır. Aynı yılın ekim ayı sonunda İtalyan Aeritalia firmasından 18 Lockheed F-104S «Starfighter» uçağı satın alınır.

4.2.1975'te başlayan Amerikan silâh ambargosu, Avrupalı ihracatçılara Türkiye'de yeni olanaklar yaratmıştır. Örneğin Batı Almanya, Türkiye'ye 206 ve 209 sınıf denizaltılar, «leopard» tankları, «Marder» piyade tankları ve «Transall» nakliye uçakları için parça satabilecektir. İngiltere'nin «Jaguar» uçağı, çeşitli roket, tank ve hücumbot satma şansı vardır. İtalya, F-104S uçakları yanında donanma helikopterleri, zırhlı personel taşıyıcıları vb. satabilir. Hattâ Fransa «Mirage 1» veya «Alpha-Jet» tipi uçaklarla genişlemekte olan bu pazardan bir pay koparabilir. Bu pazarın Avrupalılar için tek kusurlu yanı, Türk ödeme gücünün son derece zayıf oluşudur.

Türk - Yunan «silâh ithalâtı rekabetinin» gelişmesini anahatlarıyla böylece belirttikten sonra, yazarlar son birkaç yıl içinde bu iki ülkede ün kazanan yerli savaş endüstrisi projeleri üzerine eğiliyorlar.

1969'dan bu yana Yunanistan'da bir Tanágra projesinden söz edilmekte. O tarihte bir Fransız şirketi, «Mirage» uçaklarının bakım ve onarımı için bir atölye kurulması hususunda ön çalışmalarda bulunmuştu. Atina'nın 50 km kuzeyindeki Tanágra'da açılacak bu bakım ve onarım fabrikasının Ortadoğu'da Amerikan uçağı kulanan bütün hava kuvvetleri için (İsrail hariç) bir merkez bakım yeri olabileceği düşünülüyordu. Başlangıçta Lockheed, Automation Industris Inc. (ABD), Dassault-Breguet (Fransa), Dornier (B. Almanya) ve IAI (İsrail) firmaları projeyi kazanmak için birbirleriyle rekabettedirler. Fakat az sonra Lockheed ve Dassault dışında diğerleri yarışmadan çekilince, projenin Amerikan şirketi Lockheed üzerine kalacağı belli olur (temmuz 1974). Kıbrıs savaşı sırasında işbaşına gelen Karamanlis hükümeti, Tanágra projesini yeniden gözden geçirecektir. Bu arada toplam yatırımın 310 milyon DM tutacağı ve bunun yalnız 12 milyonluk kısmının Lockheed tarafından karşılanacağı anlaşılır. Yunan parlamentosu, «ulusal uçak malzemesi endüstrisi» (EBAY) kurulmasına dair kanun tasarısını 25.4.1975 günü kabul edecektir. Şu da var ki, bu kanunla Yunanistan'da önceleri yaygın olan hayalperest tutum bırakılarak, daha gerçekçi hedefler seçildiği dikkati çekmektedir. Örneğin uçak montajından, uçak parçası, roket, elektronik sistem vb. imalinden artık söz edilmemektedir. Yunan Genel Kurmayı, anlaşılan eldeki uçakların bakım ve onarımını güvenceye almakla yetinecektir.

Yazarlar, Türkiye'nin savaş-aracı imalinde hayli eski bir geleneğe sahip olduğunu belirtiyorlar. 1930'larda Türk Hava Kurumu'nun Kayseri'deki fabrikasında Alman lisansı altında GO-145 çiftkanatlı okul uçağı imal ediliyordu. Yeşilköy'deki Nuri Demirağ fabrikasında ise «yerli» tip Nu. D. 36 çiftkanatlı eğitim uçağı yapılmaktaydı. Türk Hava Kurumu'na ait atölyeler, 1952'de Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu'na devredildiler. Bu kurum az sonra MKEK-4 «Uğur» adı altında bir okul uçağı yapacaktır. Bu alanda daha esaslı bir sanayileşmeğe gitmek, Menderes yılarındaki olumsuz Amerikan baskısı yüzünden olanak dışı kalmıştır.

1967 yılı bu bakımdan Türk savaş sanayi tarihinde yeni bir döneme geçiş sayılabilir. Bu yıl Almanya'nın NATO savunma yardımı çerçevesinde verdiği makina ve lisanslarla «Cobra» tanksavar roketi, G3 tüfeği ve Ml makinalı tüfeği yapımına başlanacaktır.

Fakat silâhlanmada ileriye doğru en büyük hamleyi, eylül 1972'de kararlaştırılan «Ordu Reorganizasyon ve Modernleştirme Programı» (REMO) oluşturur. Bu programda Ordu'yu modernleştirmek amacıyla normal savunma bütçesi dışında on yılda 16 milyar TL'lık bir harcama öngörülüyordu. Ayrıca her yıl 1,6 milyar TL değirinde dövizin NATO kredisi olarak sağlanabileceği umulmaktaydı.

Yazarlara göre, Türk Ordusu'nu modernleştirmek için bu meblâğlar son derece yetersizdirler. Sadece 1972'de ısmarlanan 40 F-4 «Phantom» uçağı, yedek parça, eğitim, bakım vb. tüm «sistem masrafları» da hesaba katılınca, 1,5 milyar DM gerektirmekte, başka deyişle 10 yıllık modernleştirme bütçesinin yarısını yutuvermektedir. Oysa hava kuvvetlerinden başka, kara ve deniz kuvvetlerinin de modernleşmeğe ihtiyaçları vardır.

REMO programı, 1974 Kıbrıs harekâtı sırasında yeni bir güncellik kazandı. Türk Ordusunca kulanılan silâhların teknolojik düzeyinin düşüklüğü, Ordu'nun örgütleşme yapılarının yetersizliği, keşif ve muhabere hizmetleri arasındaki uyuşmazlıklar, yedek parça sağlanması ve araç bakım hizmetleri alanında dışa bağımlılık —bütün bunlar modernleşme ve yerli savaş sanayii kurma yönünde çok daha büyük çabaların harcanması gerektiği bilincini yarattı.

REMO programı, 1975 başında bu yeni koşullar altında yeniden gözden geçirilerek, öngörülen harcamaların birkaç misline yükseltilmesi kararlaştırılır. Şimdi o denli büyük savaş endüstrisi projeleri planlanır ki, 1975 başında sivil kalkınma planlamasında bazı düzeltmeler (kısıntılar) yapmak, kaçınılmaz olur.

Yazarlar, 1975'ten itibaren gelişen Türk savaş sanayii projelerinde başlıca altı ağırlık noktası görmektedirler: 1) Cepane, hafif el silâhları, havan topları, basit roket yapımı. MKEK olanaklarıyla yürütülecek. 2) Kam-

yon, Jeep gibi çeşitli nakliye aracı imali. Konya'da yılık kapasitesi 100.000 adet olan bir dizel motör fabrikası açılacak. Ayrıca ağır kamyon ve uçak lâstiği ihtiyacını karşılamak üzere bir lâstik fabrikası kurulması düşünülmüştür. Bunun için gerekli sermaye, Kırşehir - Holding ve Oyak - Petkim tarafından sağlanacaktır. 3) Kara kuvvetlerinin tank parkı modernleştirilecek. Arifiye'de tamamlanan tank onarım ve montaj fabrikası (Koç grubu) aslında «Leopard-1» tanklarının montajı düşünülerek kurulmuştur. Gene Koç önderliğindeki bir sermaye grubu, mart 1974'te «Asil Çelik» adı altında birleşerek, savaş sanayiinde önemi büyük özel çelik çeşitlerini üretecek bir fabrika kurmayı kararlaştırır. 4) Donanmayı modernleştirmek için, fregat, denizaltı ve hücumbotların yerli yapımının hızlandırılması öngörülmüştür. Türk tersane kapasitesi artırılacaktır. 5) Hava kuvvetlerinde modernleştirme, TUSAS projesi çerçevesinde yürütülecektir. 6) Askerî altyapı geliştirilecek: havaalanları, limanlar, yollar, radar istasyonları vb. kurulacak.

Yazarlara göre, REMO programının çekirdeğini oluşturan savaş sanayii projelerine kuşkuyla bakmak gerek. Bu projelerin ulusallığını iddia etmek, göz boyacılığından başka bir şey değildir. Onlara göre, kurulacak savaş sanayii, ülkenin ekonomik ve askerî faliyetlerinin çok - uluslu şirketler ağına sokulmasından, yani bağımlılık yapılarının daha da pekiştirilmesinden başka sonuç getirmeyecektir. Bu iddialarına destek olarak ta TUSAS projesini öne sürüyorlar.

Direkt proje masrafları en azından 2,1 milyar DM'a varacağı hesaplanan TUSAS projesi, Avrupalı ve Amerikalı büyük şirketlerle ortaklaşa uçak yapımını öngörüyor. Başlangıçta Northrop, Lockheed, Hawker - Siddeley, British Aircraft Corporation, LTV gibi firmalar ortaklık teklifinde bulundular. Mart 1974'ten bu yana Aeritalia firmasının projeyi kazanma şansı artıyor. Hele 1975 sonbarında 50 F-104S uçağının Aeritalia'ya ısmarlanması, bu yoldaki tahminleri iyice kuvvetlendirmekte. Aeritalia'nın F-104S uçağını Lockheed lisansı altında imal ettiğini ise hiç unutmamalı. Böylece çok - uluslu bir bağımlılık yapısı çıkıyor karşımıza.

Yazarlar, birkaç yıllık bir silâhlanma yarışının Türkiye ve Yunanistan'da azgelişmişliği daha da arttırdığı kanısındalar. Türkiye'nin 1975 sonunda içinde bulunduğu hiç te içaçıcı olmayan durum —Haziran 1975'te dış ticaret açığı 7,7 milyar DM idi— bunun en yalın kanıtı sayılıyor. Dış borçlanma, 1975 ilk çeyreği sonunda 7,5 milyar DM'a varmıştır. İç ve dış kamu borçları tutarı, 1974 yılı gayrisâfi sosyal hasılâtının % 20'si kadardır. Bu, Türkiye'de toplumsal yeniden - üretimin ancak borçlanma yoluyla mümkün olduğuna işarettir. Bu koşullar altında Türk parasının durmadan değer kaybetmesine şaşmamalı. Ordu, polis ve jandarma örgütleri için 1975 bütçesinde öngörülen meblağ, genel yatırım tutarının % 55'ini bulmakta. Yatırımların büyük kısmının verimsiz yatırımlar —apartman inşaatı— olduğu da düşünülürse, Türkiye'de sosyal gerilemenin ne kerteye vardığı anlaşılır.

Bu bakımdan Yunanistan'ın durumu, daha da fecidir. 1967' de 2,6 milyar DM olan dış borçlanma, 1974'te 13 milyar DM'ı bulmuştur. Yani dış borçlar, gayrisâfi sosyal hasılâtın % 40' ına eşittir. Yunanistan'ın dış ödemeler yükümlülüğü (borçların yıllık servisi) 1975'te 500 milyon dolar idi. Bu tutar, yıl geçtikçe büyüyecektir. Buna rağmen, Yunan hükümeti silâhlanmayı hızlandırmak niyetinde görünüyor. Yunan Merkez Bankası müdürünün fikrine göre, ülkenin boksit ve petrol gibi yeraltı servetleri ve petrokimya sanayii birkaç yıl sonra bütün bu borçları ödemeğe yetecek kadar gelir getirecektir. Fakat bankacının bu gülünç açıklaması, Yunanistan'da hayat şartlarının gün geçtikçe ağırlaştığı gerçeğini örtmeğe yetmiyor. Yazarlara göre, gerek Yunanistan gerekse Türkiye, kurtuluşu «silâhlanma ve azgelişmişlik» kısır döngüsünden bir an önce sıyrılmada aramalıdırlar. Bu ise günümüzün ulusal ve uluslararası sınıfsal yapıları yüzünden, kolayca gerçekleştirilebileceğe benzemiyor.

FİKRET ADANIR

Birikim
AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

cem yayınevi

RÖPORTAJ DEĞİL
İNCELEME DEĞİL

DENİZ GEZMİŞ ve **YUSUF ASLAN**
idam edilmeden kısa bir süre önce
yaşadıklarını, cezaevinde anlattılar

Yakınları,
idamlardan hemen sonra
infaz gecesini ve sonrasını anlattılar

İnfazda hazır bulunan avukatlar
gördükleri ve karşılaştıkları her şeyi
ertesi gün sıcağı sıcağına anlattılar

erdal öz
kendisine anlatılanları o günlerde yazdı.

DENİZ GEZMİŞ ANLATIYOR

Birinci hamur kâğıda, ofset basılmış
renkli fotoğraflar.
20 lira
Genel ve tek dağıtım: Cemmay / İstanbul
Ankara Dağıtım: Aydın Kitabevi
İzmir Dağıtım : Datic

Açıklama: Bu kitabın geliri,
Türkiye Yazarlar Sendikası'na bırakılmıştır.